

Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi

Cilt 1 Sayı 3 Yaz 2020

BRIQ, Türkçe-İngilizce yayımlanan
üç aylık uluslararası siyaset, ekonomi ve kültür dergisidir.

ISSN 2687-5896

Genel Yayın Yönetmeni (Sorumlu Müdür)

Fikret Akfırat

Yayın Kurulu Koordinatörü • Dr. Öğr. Üyesi Efe Can Gürcan, İstinye Üniversitesi

Yayın Kurulu

Mehmet Adnan Akfırat, Türk-Çin İş Der • Salih Ertan, Elektrik Mühendisi • Dr. Öğr. Üyesi Efe Can Gürcan, İstinye Üniversitesi
Hüseyin Haydar, Şair • Doç. Dr. Şiir Kılış, TÜBİTAK, ODTÜ • Dr. Handan Konar, Şanghay Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur Murat Leloğlu, ODTÜ • Ali Şahin, İstanbul Üniversitesi • Prof. Dr. Ufuk Tutan • Dr. Öğr. Üyesi Yang Chen, Şanghay Üniversitesi

Danışma Kurulu

Cankut Bagana, Onur Air Yönetim Kurulu Başkanı • Prof. Dr. Cheng Enfu, Çin Sosyal Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Guo Changgang, Şanghay Sosyal Bilimler Akademisi • Cem Gürdeniz, Emekli Tümamiral • Prof. Dr. Emin Gürses, Yeditepe Üniversitesi
Doç. Dr. Han Zhimin, Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi • Faik Işık, Avukat • Beyazıt Karataş, E. Hv. Pt. Tümgeneral
Prof. Dr. Birol Kılış, Hacettepe Teknokent • Prof. Dr. Semih Koray, Bilkent Üniversitesi • Ethem Sancak, BMC Yönetim Kurulu Başkanı
Prof. Dr. Sun Degang, Fudan Üniversitesi • Prof. Dr. Yang Guang, Tsinghua Üniversitesi • Selim Yaşar, Yaşar Holding Yönetim Kurulu Başkanı
Wu Keming, Emekli Büyükelçi

Editörler

Deniz Eren Erişen, Çin Bilimler Akademisi, Doktora öğrencisi • Orçun Göktürk, Pekin Ekonomi Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi
Bedii Gürcan, Renmin Üniversitesi, Doktora öğrencisi • Ebru Şahin, Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi öğrencisi
Arda Tunçel, Şanghay Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi • Zeynep Yaşar, Klinik Psikolog / Psikoterapist
Serdar Yurtçiçek, Zhejiang Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi

Grafik Tasarım • Mehmetcan Öztürk

Yönetim Yeri • Aksaray Mah. Cerrahpaşa Cad. No: 5 D: 9 Fatih-İstanbul +90 212 5867231
www.briqjournal.com • editor@briqjournal.com

Yayın Türü • Süreli Bilimsel Dergi

Sahibi ve Genel Müdür

Çin İş Geliştirme ve Dostluk Derneği (Türk-Çin İş Der) adına Emine Sağlam

Baskı Sorumlusu ve Dağıtım • Ajans Gala
+90 312 2321075 +90 546 7893832

Baskı • Öztepe Matbaa

Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad. İskitler Özer Han D: 95 Altındağ-Ankara

 /briqdergisi

Yayın İlkeleri

Dünya siyasetinin çok kutuplaşması ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğinin hız kazanması, Amerika Birleşik Devletleri'nin tek kutuplu bir dünya düzeni yaratma arzusunu boşa çıkarmıştır. İşte böyle bir dönemde, emperyalist devletlerin küreselleşmeciliğini reddeden yeni bir dünya düzeninin şekillendiği gözlemlenmektedir. Şekillenmekte olan yeni dünya düzeni, kamusal ağırlıklı projeler üzerinden ortak kalkınma ve dayanışma sağlamaya meyilli gelişmekte olan ülkelerin gereksinim ve özlemlerine yanıt vermelidir. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013'te ortaya attığı Kuşak ve Yol Girişimi, bu temelde yeni bir işbirliği modeli için uygun bir fırsat ve zemin oluşturmuştur.

Kuşak ve Yol Girişimi, İpekyolu kavramını yeniden uygulamaya yönelik çıkarıcı bir hamledir. İpekyolu, 2 bin yıl öncesine kadar Çin'in küresel refaha, ticarete ve işbirliğine yoğun şekilde katkı koyduğu bir dönemi betimlemektedir. Günümüzün İpekyolu projesi ise bu kez demir ve deniz yollarının yanı sıra dijital sistemleri de içermektedir.

Kuşak ve Yol Girişimi; Çin'in teklifi ve desteğiyle Asya, Avrupa, Afrika ve Latin Amerika'dan 60'in üzerinde ülkeyi ortak refah ve kalkınma gayesiyle bir araya getirmeyi öneriyor. Bütün bu ülkeler, günümüzde dünya gayri safi milli hasılasının neredeyse yarısını gerçekleştirmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi; Batı merkezli dünya düzeninden farklı olarak, insanlığın ortak çıkarları adına küresel üretim ve ticareti ilerletmeye yönelik barışçıl bir işbirliği yaratma arzusundadır. Emperyalist sömürü düzenini kesin olarak reddetmektedir. Barut, baharat, ipekliler, pusula ve kâğıdı 2 bin yıl önce insanlığa sunan Asya merkezli İpekyolu; bugün de yapay zekâ, kuantum bilgisayarları, yeni enerji ve malzeme teknolojileriyle uzay vizyonunu yaygınlaştırmayı, gelişmekte olan ülkelere teklif ediyor. Bunun yanı sıra, Kuşak ve Yol Girişimi, ekosistemi yok olmanın eşiğine getiren iklim değişikliği ve diğer çevresel tehditlere karşı biyoekonomik planların oluşturulup harekete geçirilmesi için paydaş ülkelere teşvik ve fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğini ilerletmede kilit bir konuma sahiptir. Tıpkı eski İpekyolu'nda olduğu gibi, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Asya'dan batıya açılan en ileri kapısı konumunda olacaktır. Yine Türkiye, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ekseninde son derece önemli bir konumdadır. Ancak genel olarak Çin'in gelişmesi ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin insanlığın geleceğine katkıları; Türkiye'de akademi, medyada ve siyaset dünyasında çok yüzeysel bir şekilde bilinmektedir. Bu durumun başlıca nedeni, Türk akademi ve medyasının, buna bağlı olarak da siyasi karar vericilerin, Çin'i Batı kaynaklarından takip etmeleridir. Aynı şekilde Türkiye'deki değişim ve dönüşümlerle ilgili bilgiler, Batı kaynakları süzgecinden geçerek Çin'e ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin potansiyel ortakları olan diğer ülkelere ulaşmaktadır.

BRIQ, Asya Yüzyılı'na doğru ortaya çıkan yeni olanak ve güçlükleri derinlemesine anlama amacıyla yayın hayatına atılmıştır.

BRIQ, öncelikle Çin ve Türkiye'nin akademisyen, aydın ve karar vericileri arasında doğrudan görüş ve bilgi alışverişini sağlayacaktır. Aynı zamanda insanlığın ortak geleceği için tarihsel olanaklar sağlayan Kuşak ve Yol Girişimi temelinde bütün dünyanın, özellikle de gelişmekte olan dünyanın entelektüel birikimini bir araya getirecek bir platform olma iddiasındadır.

Dergi, bireysel kâr ve çıkar sistemine karşı halkın yararının temel ilke olarak benimsendiği kamucu ekonomilerin dönüştürücü gücünü ortaya koyan entelektüel katkıların yayımlanmasına adanmıştır. Özellikle Kuşak ve Yol Girişimi'nin kamucu ekonomi modelinin uygulanmasındaki rolünü ve bu girişimin gelecekteki ortaklarının mevcut dönüştürücü potansiyele katkılarını anlamak derginin öncelikleri arasındadır.

BRIQ, adil bir uluslararası dünya düzeni altında insanlığın birliğini savunmaktadır. Dolayısıyla Avrasya, Afrika ve Amerika başta olmak üzere tüm dünyadan seçkin akademisyen ve aydınların bulunduğu bir yayın organı olacaktır. Barış, kardeşlik, işbirliği, refah, toplumsal fayda ve ortak kalkınma ilkeleri temelinde yeni bir uygarlığın savunucuları BRIQ çatısı altında buluşacaklardır.

Yazım Kuralları

BRIQ, akademik makalelerden kitap incelemelerine, araştırma/inceleme yazılarına, röportajlara, haber bültenlerine ve ana makalelere uzanan geniş bir içerik dizisini yayımlar.

Yayın Kurulu, özel konular için bildiri çağrısı yayımlayabilir; yazılara katkı sağlaması için yazarları davet edebilir. Ayrıca talep edilmemiş gönderileri de memnuniyetle karşılar.

Gönderiler İngilizce ya da Türkçe kabul edilir. Tüm gönderiler kısa bir biyografi (en fazla 150 kelime) içermeli ve briq@briqjournal.com adresine Microsoft Word dosya eki olarak gönderilmelidir. Daha önceden yayımlanmış olan ya da başka dergiler tarafından incelenmekte olan makaleler ve diğer içerikler yayımlama için dikkate alınmayacaktır.

BRIQ, American Psychology Association (APA, 6th edition, <https://www.apastyle.org>) yöntemini izler ve İngilizce makalelerde Amerikan İngilizcesi yazımını kullanır.

BRIQ, tüm "akademik makaleler" için çift kör hakem değerlendirme sürecini uygular.

Akademik makaleler özetler, notlar, referanslar ve diğer tüm içerikler dahil 5000 ila 9000 kelime aralığında olmalıdır. Bir özet (en fazla 200 kelime) ve 5 anahtar kelime içeren tamamen isimleştirilmiş yazının ve tam yazar bilgisinin dahil olduğu bir kapak sayfası da dergiye ulaştırılmalıdır.

Kitap incelemeleri 1000 kelimedenden uzun olmamalıdır. İki ya da daha fazla çalışmayı içeren araştırma/inceleme yazıları en fazla 3000 kelime olabilir.

Haber gelişmelerinin kısa analizini içeren haber bültenleri, 1500 kelimedenden uzun olmamalıdır. Rapor ve analizi birleştiren ana makaleler en fazla 3500 kelime olabilir.

Röportaj önerileri için lütfen Yayın Kurulu ile iletişime geçiniz.

EDİTÖRDEN

COVID-19 salgını insanlığın evrim sürecinde zorunlu olarak edindiği becerileri yeniden hatırlattı: Dayanışma ve paylaşma!

Binlerce yıllık insanlık tarihinde dayanışabildiğimiz ölçüde geliştik, paylaşabildiğimiz ölçüde insanlaştık.

Salgınla mücadelede başarılı olabilmek için, kolektif davranışın zorunluluğu ortaya çıktı. Aynı zamanda, bir ülkede salgına karşı ne kadar başarılı olunursa, diğer ülkelerdeki toplumların o oranda fayda sağlayacağı da...

Atlantik sistemi ülkelerinin yöneticileri, salgın karşısında "insan mı, piyasa mı" sorusunu önlerine koydu ve tercihlerini piyasadan yana yaptılar. Bunun ağır sonuçları, başta ABD olmak üzere İtalya, İngiltere, İspanya ve Fransa örnekleriyle apaçık ortaya çıktı. Esas olarak kâr amacı güden sağlık sistemi, salgınla mücadelede çöktü. Emperyalizmin merkezlerinde, ırkçılıkta ve işsizlikte görülen patlama ve buna karşı kitlesel protestolar, salgınla ilgili gündemin önüne geçti. Uzun bir süre devam edeceği öngörülen ekonomik ve toplumsal istikrarsızlık başladı.

Buna karşılık, Çin, salgınla mücadelede benzeri görülmemiş muazzam bir başarı ortaya koydu. Virüsün ortaya çıktığı Hubei eyaletini Çin'in tamamından izole ederek, virüsün ülkeye kontrolsüz yayılımını önlemek bile tek başına benzersizdi. Aynı zamanda Çin, uluslararası dayanışma açısından da örnek bir tavır sergiledi. Gelişmiş ülkelerin neredeyse tamamına, sağlık personeli ve tıbbi ekipman yardımı yaptı. Daha ötesi, COVID-19 salgını nedeniyle zora düşen yoksul ülkelerin borçlarını dondurdu.

Bireysel kâr ve çıkar sisteminin penceresinden bakılırsa, Çin'in bu tavrını ve salgına karşı eşsiz başarısını anlamak mümkün olmamaktadır. Çin'in ülke düzlemindeki başarısının sırrı, halkçı/kamucu bir devlet ve aşağıdan yukarıya örgütlü bir toplum sisteminde yatıyor. Çin'in uluslararası alandaki yaklaşımını açıklayan anahtar kavram ise, Kuşak ve Yol Girişimi'nin de temel sloganı olan "paylaşılarak gelişme"dir.

Türkiye de, tarihindeki halkçı/kamucu kurumsal altyapıya ve Atatürk Devrimi'nin insan gücü birikimine dayanarak salgınla mücadele etti ve başarılı oldu. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, salgınla mücadele sürecinde aralarında ABD ve İngiltere gibi ülkelerin de yer aldığı 125 ülkeye tıbbi ekipman yardımı yaptı.

Covid 19 küresel salgını, milli devletlerin karşılıklı olarak güçlü yanlarını değerlendirerek, eşitlik, ortak yarar ve paylaşarak gelişme temelinde işbirliği yoluyla sınır aşan sorunların üstesinden gelebileceğini de gösterdi.

Sonuç olarak meselenin özü, önceliğin neye verileceğinde düğümleniyor: Tekellerin kârı veya finansal piyasalarda istikrar mı, yoksa insanın zorunlu ihtiyaçlarının üretilmesini esas alan bir ekonomik model mi?

COVID 19 salgını, gelişmekte olan ülkelere devletsizleşmeyi dayatan neoliberalizmin hem ekonomik hem de toplumsal düzlemde çöküşünü ilan ediyor. Atlantik sisteminin bireyciliği, bireysel kâr ve çıkarı esas alan ekonomik/toplumsal modelinin yerine, Asya'dan yükselen kamusal çıkarın, dayanışmacılığın, paylaşarak gelişmenin, toplumculuğun ve milli devletler arasında eşitlik temelinde işbirliklerinin, gelişen dünya ülkeleri için zorunluluk olduğu görülmektedir.

BRIQ, çıkış sayımızda açıkladığımız hedeflere doğru ilerliyor, kıtaları aşılıyor. Bu sayımızda, Avustralya'dan, Avrupa'ya ve Latin Amerika'ya çok değerli yazarların makalelerine yer veriyoruz.

Bu sayımızdan itibaren *Tarihten* sayfalarımızda, devrim ve kurtuluş mücadelelerinde gelişen dünya ülkelerinin birbirleriyle etkileşimlerine ilişkin özgün tarihsel belgelere yer vereceğiz.

İşadamlarımızın entelektüel birikimini değerlendirmeyi, dergimizin damarlarından biri olarak görüyoruz. Bu çerçevede, Danışma Kurulu üyesi işadamlarımız Ethem Sancak ve Cankut Bagana ile yaptığımız röportajlara yer veriyoruz.

Bu sayımızda yer alan başka bir söyleşi, Yunus Emre Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Şeref Ateş ile röportaj. Prof. Dr. Ateş, Enstitü bünyesinde, pandemiye karşı mücadelede ülkeler arasında bilgi paylaşımını sağlamak için kurulan COVID-19 HUB ve işlevlerini anlatıyor.

FİKRET AKFIRAT

Genel Yayın Yönetmeni

İÇİNDEKİLER

06-15 **RÖPORTAJ**

ETHEM SANCAK (BMC Yönetim Kurulu Başkanı)

**Asya Kartalı'nın
İki Kanadı,
Türkiye ve Çin**

RÖPORTAJ 16-18

CANKUT BAGANA (Onur Air Yönetim Kurulu Başkanı)

**Dünyada Farklılık Yaratacak
Sektörleri Hedeflersek, Krizden
Kazançlı Çıkarız!**

19-32

DOMINIK PIETZCKER

**Hakikatin Dönüm Noktası:
COVID-19 Batı Toplumlarının ve Avrupa Birliği'nin
Zayıflıklarını Nasıl Ortaya Çıkardı?**

33-46

SEMIH KORAY

**Koronavirüs Sonrası
Dünyanın İnsanlığa
Yüklediği Görevler**

47-60

EFE CAN GÜRCAN • ÖMER ERSİN KAHRAMAN

**Tarihsel Perspektiften COVID-19:
Felaket Kapitalizmi Korku Gündümlü
Bir Dünya Düzenini Nasıl Üretir?**

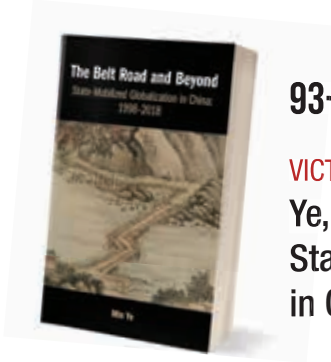
61-79

BINOY KAMPMARK

Koronavirüs Suçlama Oyunu:
Küresel Salgın Üzerinden
Bir Hukuk Harbinin Yürütülmesi

80-92

LUIS KATO MALDONADO • GUADALUPE HUERTA MORENO
COVID-19 ve Neoliberalizmin
Hiper Krizi: Finansallaşmanın
Çöküşü

93-96

KİTAP İNCELEME

VICTOR MANUEL ISIDRO LUNA

Ye, M. (2020). The Belt Road and Beyond:
State-Mobilized Globalization
in China 1998-2018.

TARİHTEN

97-102

GAO JUNYU

Türk Milli Ordusu'nun Zaferinin Uluslararası
Kıymeti (1922) EMRAH ALAN: Çin Devrimi'nin
Kıvılcımı Gao Junyu'nün Türk Devrimi'ne Bakışı

103-110

RÖPORTAJ

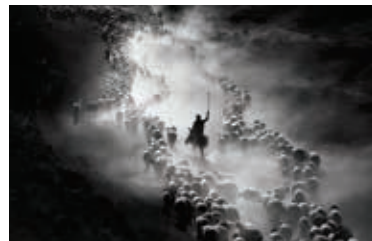
ŞEREF ATEŞ (Yunus Emre Enstitüsü Başkanı)

COVID-19 HUB, Tüm Dünyayı
Korona Pandemisine Karşı
Bilinçlendiriyor

FOTOĞRAF

111

DİLEK UYAR (Fotoğraf Sanatçısı)
Çobanın Sağım Sonrası Sürüyü
Tekrar Otlaklara Götürme Çabası ve
Tozlu Yolculuk (Bitlis)

**BMC Yönetim Kurulu Başkanı
Ethem SANCAK:**

"Asya Kartalı'nın İki Kanadı, Türkiye ve Çin"

Ethem Sancak, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi 1976 yılı mezunudur. 1976-1978 yılları arasında gazetecilik yapmıştır. Üniversite yıllarında katıldığı Türkiye İşçi Köylü Partisi'nin (TİKP) güneydoğu ve doğu sorumluluğu ile Diyarbakır İl Başkanlığı yapmıştır. İlerleyen yıllarda ticarete atılan Sancak, 1987 yılında Es Ecza Deposu'nu, 1989'da Esko İtiryat'ı, 1993'te Hedef Ecza Deposu'nu kurmuştur. ES Mali Yatırım Danışmanlık adında bir şirket kuran Sancak, bu şirketle kamyon, otobüs ve askeri araç üreticisi BMC'yi satın almıştır. 2001'de 'Yılın İşletmecisi' ve 2005'te 'Yılın Girişimcisi' seçilmiş, 2007'de ise Türkiye Büyük Millet Meclisinin 'Milli Egemenlik Üstün Hizmet ve Onur Ödülüne' layık görülmüştür. 2004-2010 yılları arasında Türkiye Ecza Depocuları Derneği Yönetim Kurulu Başkanlığı yapmış olan Sancak, şu anda İstanbul Modern Sanat Müzesi Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı ve İstanbul Kültür Sanat Vakfı Yönetim Kurulu Üyesidir. Ayrıca Okan Üniversitesi Danışma Kurulu üyesidir.

"BRIQ, ayağa kalkan yeni dünya güçlerinin söz söylemeleri ve karşılıklı tartışmayla kendilerini geliştirmelerine zemin hazırlaması açısından gerçekten önemli bir rol oynayacak. Tabii ki emperyalizmin çökmeye başlaması, uygarlığın yeni merkezlerinin Asya'da ortaya çıkması bu virüsle olmadı. Virüs bir manada Allah'ın bir nimeti; bunların ortaya çıkışını hızlandırdı. Yani ABD'nin yağmaya dayalı dev kapitalist sistemi çökecekti zaten. İpuçlarını 2008 krizinde gördük. Bu kriz aslında 1929 krizi kadar yıkıcıydı. Ama onun karşısındaki güçler organize olmadıklarından, aralarında iletişim kopukluğu olduğundan, onları bölen ve birbirine düşman eden çelişmelerin Batı tarafından kızıştırılmasından dolayı bir güç birliği oluşturamadılar ve sanki kapitalizm kendini restore ediyor gibi algılandı. Ama içten içe bu yangınlar devam ediyordu. Tekerlek kırılmıştı bir kere. Şimdi bu virüs bunu hızlandırdı."

**Ethem Sancak (BMC Yönetim Kurulu Başkanı),
BRIQ Yönetim Kurulu Başkanı Adnan Akfırat'ın sorularını yanıtladı.**

Adnan Akfırat: Sayın Ethem Sancak, siz Türkiye'nin hatırı sayılır işadamlarından birisiniz ve entelektüel bir birikime, derinliğe sahipsiniz. Sizinle, "Koronavirüs sonrası dünya"-yı konuşmayı önemli gördük. Aynı zamanda, dergimizin danışma kurulu üyesisiniz. Dolayısıyla sizin görüşlerinize ayrıntılı yer vermek dileğindedeyiz. Bugün 1929 ekonomik buhranından daha ağır bir buhran yaşandığı saptanıyor. 2020 yılının Haziran ayında durumu nasıl görüyorsunuz? Türkiye ve dünyayı nasıl bir gelecek bekliyor?

Ethem Sancak: Öncelikle teşekkür ederim, bana bu fırsatı verdiğiniz için. Derginizi kutluyorum. BRIQ heyecan ve sevinçle karşıladığım bir yayın organı oldu. Çünkü geleceğin yeni dünyası şekillenirken, bu şekillenmeye yön verecek düşüncüyü aşılacak yeni yollar aramaya ihtiyaç var.

Önce söz vardı. İnsanlık sözle başlamış. Söz yoksa gelişme rasyonel gitmez, verimli sonuçlanmaz. Dolayısıyla söz söylemek her şeyin başlangıcıdır. Yeni dünyanın da sözlere ihtiyacı vardır. Söz insanın en büyük özelliğidir. Bir sonucudur. İnsanı, diğer yaratılmışlardan ayıran özelliği, dü-

şünme yeteneğidir, akletme yeteneğidir. Nitekim bizim kutsal kitabımız Kur'an'da da Allah bizi akletiyor: "Aklınızı kullanın ve söz söyleyin".

BRIQ dergisi dolayısıyla çok önemli bir soruna el attı ve yayın hayatına başladı. Bir parçası olmaktan da ben çok mutluyum. Ayrıca lokal olmaması, yeni dünyanın aktörlerinin söz söylebileceği bir mecra olması, Çin, Rusya, Brezilya, Endonezya ve Venezuela'nın, ayağa kalkan yeni dünya güçlerinin burada söz söylemesi ve karşılıklı tartışmayla kendilerini geliştirmelerine zemin hazırlaması açısından, bu dergi gerçekten önemli bir rol oynayacak. Ben bundan çok mutluyum.

Yeni Dünya İçin Çok Söz Söylemek Lazım

Virüs şunu ortaya çıkarttı: Yeni dünya için çok söz söylemek lazım. Zaten ihtiyaç da şimdi o. Bizim inancımızda bilginin kaynağı ve velayetin kapısı Hz. Ali'dir. Peygamberimiz diyor ki: "Ben ilmin şehriysem, Ali benim kapımdır". Dolayısıyla bizim inanç sistemimizdeki bütün inanç ve mezhepler Ali ve Ali'nin çocuklarını bilginin

kaynağı olarak görürler. Ali de bir yerde şöyle söylüyor: “Bir saatlik tefekkürün sevabı, 70 yıllık namazın sevabına eşittir”. Tefekkür, biliyorsunuz Arapça bir kelime. Düşünce üretmek anlamına gelir. Diyorlar ki bu tefekkür nedir? Diyor ki, ben kimim, nereden geldim, nereye gidiyorum sorularına cevap aramaktadır. Şimdi tam da bu noktadayız. İnsanın yeniden kendine dönüp bu soruları sorması lazım. Bu sorulara cevap aramaya vesile oldu bu doğal felaket.

Sözün de Düşüncenin de Kaynağı Doğu

İnsanlığın ayağa kalkması ve düşünmeye başlaması Doğu'dan başlamıştır. Hindu Vadisi merkezli Antik Hint medeniyeti ve onun üzerinde yükselen düşünce sistemi, Buda'ya kadar gelen; antik Çin medeniyeti, Zen'le başlayan Konfüçyüs'le devam eden büyük medeniyet... Ortadoğu'nun büyük medeniyeti de, tek tanrılı dinlerin ortaya çıktığı bu mecrada beliriyor. Düşünce, buradan başlıyor ve oradan bütün dünyaya yayılıyor.

Bunlar, dünyevi zevkler üzerinde tekel kuran ve ondan bencillik üreten bir sistem getirdiler. Kapitalizm budur.

Bunların bir takım ortak özellikleri var. Bunlar uygarlığı taşıyorlar. Uygarlığın tarihini yazıyla başlatırsak, hatta onun da öncesini alırsak, neredeyse 25 bin yıllık insanlık tarihinde son 500 yılı çıkartalım, uygarlık hep bu coğrafyalarda gelişmiştir. Burada da uygarlığı taşıyabilmelerinin nedeni, insanı yücelten ve temel alan düşünce sistemini benimsemeleridir. Bakın Konfüçyüs'te de en kutsal varlık insandır. Buda'da da öyledir, Hz. Muhammed de öyledir. İnsanı temel almaktadırlar.

Bu ne demek? Yeryüzüyle barışık olmak, ka-
naatkâr olmak ve bütün canlıları sevmek... Hani derler ya “yaratılanı severiz, yaratandan ötürü”. Bu Doğu'nun bütün temel düşünce akımlarında ve felsefesinde var. İnsanlığı ilerleten bütün büyük güçlerin ve büyük insanların ayırt edici özellikleri bunlardır. Kendini doğaya ve yanındaki insana adamak, onun mutluluğu için çalışmak ve ondan keyif almak, insanı sevmek.

Kapitalizm Anti-Uygarlık

İnsanlık böyle ilerlerken Batı'dan bir “anti”si yükselir: Kapitalizm. Bu, bahsettiğimiz düşünce sisteminin tam tersidir. Kapitalizmin ideologları, insanın kendine tapması, daha da öteye insanı aşağılaması gerçeğine dayanır. Bu ideologlar insanı şöyle tarif eder: “O üreten ve ürettiğinden fazlasını tüketen hayvandır. İnsan insanın kurdudur” der. Bunlar, dünyevi zevkler üzerinde tekel kuran ve ondan bencillik üreten bir sistem getirdiler. Kapitalizm budur. O gün bugündür de insanlığın iki yakası bir araya gelmedi. Kendilerini merkez alan Batı sistemi, kendileri için refah toplumu yarattılar, kâşaneler kurdular, muazzam servetler yığdılar. Ama insanlığın yüzde 80'i açlığa ve sefaletle mahkum edildi, yağmalandı. Kapitalizmin doğumu esnasında 100 milyon Afrikalı insan köleleştirildi ve meta olarak Yeni Dünya'ya satıldı. Ki tarım plantasyonlarını geliştirsinsinler ve sömürüye üretim aracı olsunlar...

Bu sistem, dünyayı yağmalayarak elde ettiği güçlerle dünyanın neredeyse üçte ikisini esir aldı. Buna karşılık Çin, Hint ve İslam medeniyetleri direndi. Kızılderililer, Aztekler, İnkalar buna direndi. Fakat tarihin çarkıyla, bunların elde ettiği büyük güçlerle ve onun sonunda ürettikleri vahşet aygıtlarıyla köleleştirildiler. 500 yıldır da bu çark böyle dönüyor. Tabii bu çarka karşı direnişlerin de şanlı zaferleriyle dolu bu

500 yıl. Bir Mustafa Kemal, bir Mao, bir Sun Yat Sen, bir Gandi, bir Nehru, bir Patrick Lumumba, bir Che Guevara gibi birçok kahraman çıktı.

Kapitalizmin Mezar Kazıcıları Bütün İnsanlık

Bu 500 yıllık süreçte Batı'da doğan insanlık düşmanı sistem çatırdamaya başladı. Marx "Kapitalizm kendi mezar kazıcılarını yetiştirir" derken sadece fabrikada çalışan proletaryayı kastetmiyormuş meğer. Biz bir dönem öyle algıladık. Bütün insanlığı kastediyormuş. Son zamanlarda gördüğümüz dijital devrimle insanlığın kavuştuğu olanaklar var: İletişim, haberleşme, her şeyi hemen görebilme; işte bu, "mezar kazıcılarını"

harekete geçiriyor. Artık insan, bu kapitalizmin yarattığı mezar kazıcı sayesinde aldatıldığını çok daha hızlı, çabuk fark ediyor.

Tabii ki emperyalizmin çökmeye başlaması, uygarlığın yeni merkezlerinin Asya'da ortaya çıkması bu virüsle olmadı. Aslında bunlar olacaktı. Virüs bir manada Allah'ın bir nimeti, bunların ortaya çıkışını hızlandırdı. Yani ABD'nin yağmaya dayalı dev kapitalist sistemi çökecekti zaten. İpuçlarını 2008 krizinde gördük. Bu kriz aslında 1929 krizi kadar yıkıcıydı. Ama onun karşısındaki güçler organize olmadıklarından, aralarında iletişim kopukluğu olduğundan, onları bölen ve birbirine düşman eden çelişmelerin Batı tarafından kızıtırılmasından dolayı bir güç

birliği oluşturamadılar ve sanki kapitalizm kendini restore ediyor gibi algılandı. Ama içten içe bu yangınlar devam ediyordu. Tekerlek kırılmıştı bir kere. Şimdi bu virüs bunu hızlandırdı.

Şimdi bakın, bizim Doğu Düşünce Sistemi, ki bilim adamları diyalektik diyor ve Marx ve Engels'e atfediyorlar, ama bu diyalektik düşünce sistemi aslında çok eskidir. 1'in 2'ye bölünmesi, her şeyin zıddını içinde taşıması... Bunlar Çin felsefesinde vardır. İyiyle kötü yan yanadır. Yin Yang... Hatta Çin dilinde kriz ve fırsat aynı şekilde ifade ediliyor. Yine Hint medeniyetine baktığımızda, dövüşen tanrılar, Şiva ve Brahma, iyilik ve kötülük güçleri var. İslamiyet'te de "her şerrin içinde bir hayır, her hayrın içinde bir şer var" denir. Bu virüs belki bir felakettir ama içinde de böyle bir hayrı taşır. Bu şimdi ortaya çıkacak, kapitalizmin çöküşü hızlanacak.

İnsanlık Ne Pandemiler Gördü

Adnan Akfırat: *Kapitalizmin mi çöküşü, emperyalizmin mi?*

Ethem Sancak: Zaten kapitalizm 1929 krizinden itibaren ilerici içeriğini yitirdi. Kapitalizmin göreceli olarak feodalizme ve köleliğe karşı ilerici tarafları vardı ve üretici güçlerin gelişmesi anlamında toplumları da ilerletiyordu. Ama 1929'dan sonra ilerici niteliğini yitirdi ve Lenin'in deyimiyle emperyalizm, özel safhasına geçti ve bir ilerici tarafı kalmadı. Yağmacı, emperyalist bir ideolojiye dönüştü. İdeolojisiyle, sanatıyla, bütün güçleriyle gericileşti. Çünkü sonuçta kurgusu insanlığın çoğunluğunun yağmalanmasına dayanıyor. Dolayısıyla burada kapitalizm derken tarihte ilerici olduğu dönemi kastetmiyoruz. Emperyalizm aşamasını kastediyoruz ve bu sistem çürümüşü, çökecekti. Bu virüs bunu hızlandıracak.

Şimdi bu virüsten hareketle insanlığı korkutan anlayışlara da ben çok karşıyım. Felaket geliyor, öldük, bittik filan, böyle bir şey yok. İnsanlık ne pandemiler atlatmış. Kara veba gelmiş, insanlığın üçte birini yok etmiş. Çok pandemi var ve insanlık bunları yine yine aşmıştır. İnsanlık son 100 yılda niye bu salgınlara karşı etkili olamıyor? Çünkü kapitalizm insanlığı doğayla düşman etti ve bağışıklık sisteminin gelişmesini engelledi. Ürettiği gıdalarla, sahte gıdalarla, GDO'lara vs., zehirlediği topraklarla ve yok ettiği doğayla bağışıklık sisteminin gelişmesini engelledi. Şimdi özüne dönüyor her şey. Bakın, pandeminin sonucunda kara delik gitti atmosferde. Kutuplar temizleniyor, iklim düzeliyor, denizler, doğa, hava temizleniyor. Bu musibetten çok güzel şeyler çıkacak. İnsanlık çok güzel dersler çıkaracak. Bakın birden fuhuş gitti, kumar gitti, alkolizm gitti.

Çöken Batılı güçler, sorunun üstünü örtmek için yeni gelişen güçleri; Çin'i, Türkiye'yi, İran'ı, Rusya'yı suçlayarak sorunu gizlemeye çalışacaklar. Ben çok umutluyum. Yepyeni bir dünyanın daha hızlı doğuşuna vesile olacak bu koronavirüs krizi. Belki de ileride biz koronayı bu nedenle seveceğiz.

Adnan Akfırat: *Zıtların birliği içinde görevini yapıyor, hayırla yad edeceğimiz mi diyorsunuz?*

Ethem Sancak: Tabii bir sürü insan hayatını kaybetti. Duygusal olarak baktığımız zaman bunlar acıdır. Yüz binin üstünde insan öldü. İnsan insanın kardeşidir bizim felsefemizde. Biz ayırım yapmayız. Kapitalist sistem derken zaten orada yaşayan 600 milyon insanı kastetmiyoruz. Onların neredeyse 550 milyonu bizim kardeşlerimiz, müttefiklerimiz. Biz iç savaş yaşamış ve köleliği kaldırmış Amerikalı kardeşlerimizle düşman olamayız. Biz Lincoln'a, Thomas Jefferson'a nasıl düşman oluruz ki? Bunlar insanlığın kahramanlarıydı. Biz İngiliz emperyalizmine duman attıran George Washington'a nasıl kızabiliriz ki? Onlar bizim müttefiklerimizdi tarihte.

İstatistikçiler, "Bugün Batı'nın servetinin %80'i, nüfusunun %10'unun elinde" diyor. Öte yandan 100 zengin, insanlığın servetinin %70'ini elinde bulunduruyor. Bizim kastettiğimiz düşmanlarımız bunlar. İnsanlığın emeğini iç eden, yağmalayan ve yine onu insanlığa karşı kullanan güçleri kastediyoruz.

Xi Jinping Mao Politikalarına Döndü

Adnan Akfırat: *Burada Çin'in ataklarını nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Ethem Sancak: Çin ayağa kalktı. Deng'in o kapitalizme alan tanıma politikasını bıraktı. Xi Jinping'in önderliğinde Mao'nun siyasetlerine döndüler. "Çin'i orta refahın, hâkim olduğu bir toplumsal sisteme dönüştüreceğim" diyor. Bütün çabalarının altında bu milli düşünce var. Nihilist bir milliyetçi bakış da değil bu. Kendine benzer diğer uluslarla kardeşlik ittifakları kurabileceğini söylüyor Çin. Çok önemli. Dünyanın üretiminde ve hasılda ABD'ye rakip bir ülkesi olarak doğdu Çin. Ve şimdi Xi Jinping, "ben bunu

insanlıkla paylaşmaya hazırım" diyor. Kimileri "Çin küreselciliği savunuyor, Amerika ulusalcılığa döndü" diyorlar. Bu bir yanılsama. Amerika kendini kurtarmaya, kendi ekonomisini toparlamaya çalışıyor. Çin ise, "senin küreselciliğin başkalarını yağmalama üzerineydi, benimki eşitlik ve kardeşlik ilişkisi kurarak beraber kalkınma üzerinedir" diyor. Ne yapıyor? Afrika ülkelerini kalkındırmaya çalışıyor. Amerikalılar, Afrika'ya madenlerini yağmalamaya gidiyorlardı. Servetlerini yağmalamaya gidiyorlardı. İnsanlarını alıp köle olarak satmaya gidiyorlardı. Çin nasıl gidiyor Afrika'ya? Milli kalkınmaya destek vermeye gidiyor. Finans oyunları ile o ülkeleri boğmuyor. Diyor ki, "beraber üretelim, beraber kazanalım". Çin'in küreselleşmesinde bu felsefe var.

Sadece Çin ve Türkiye Başardı

Adnan Akfırat: *Salgının, Çin'den başlamasına dayanarak Asya'daki ekonomilerin zayıflayacağı, çökeceği, ekonomik krize karşı dayanıklı olmadığı, Batı'nın kendisini toparladığı ve ekonomik açıdan da Türkiye'nin Batı'yla ilişkileri geliştirerek büyüyeceği şeklinde TÜSİAD ve MÜSİAD'ın değerlendirmeleri var. Siz eski TÜSİAD yöneticisisiniz, o çevreleri de tanıyorsunuz.*

Ethem Sancak: Bu pandeminin Çin'den başladığı olgusu bir yanılsama. Bunu bilemiyoruz. Bir takım bilim çevreleri incelemeler yapıyorlar ve aslında ilk vaka Aralık ayında Fransa'da başladı diyor. Bir başkası Kanada'da görülmüş diyor. Çin'de başladığı söylentisi ilk nereden çıktı? Çin toplumu, sistemi sayesinde o kadar organize ki fark etti. Belki o sırada bu virüs Amerika'da, İtalya'da, Fransa'da yol almıştı. Çin'den başladıysa bile Brezilya'nın Amazonlarında ne işi var? Ne çabuk, nasıl gitti oraya? Süreç içinde bu çıkacak ortaya. Sonuçta insanlık, ürettiği teknolojiyle,

birkaç zaman sonra, bu virüsün nereden çıktığı, üretildiyse kim tarafından ve nasıl üretildiği, ürediyse nasıl ürettiği ortaya çıkacak.

“Asya, daha organize bir güç olduğu için daha önce tedbir aldı. Yavaş yavaş ruhen kendi kimliğine bürünen Asyatik Türkiye de bunu daha önce gördü ve Batılı bütün toplumlardan daha erken tedbirler aldı”

Neden Çin deniliyor, Wuhan deniliyor? Çin organize bir toplum olduğu için ilk onlar gördüler. Dünyaya da söylediler. Dediler, "virüs var, insanları öldürüyor, biz tedbirleri aldık, siz de alın tedbirlerinizi". Dolayısıyla organize olarak ilk tedbiri aldığı için de kısa zamanda virüsü etkisiz hale getirdiler. Hatta coğrafya olarak Çin'e yakın olduğundan dolayı Güney Kore ve Singapur da etkilendi ve tedbir aldı. Yani Asya, daha organize bir güç olduğu için daha önce tedbir aldı. Hatta yavaş yavaş ruhen kendi kimliğine bürünen Asyatik Türkiye de bunu daha önce gördü ve Batılı bütün toplumlardan daha erken tedbirler aldı. Sonuçta bugün virüse karşı savaşta muzaffer iki ülke var: Çin ve Türkiye.

Bu iki ülke, bütün dünyanın yardımına koşan yegâne iki ülke oldu. Çin 100'e yakın ülkeye, Türkiye de yaklaşık 60 ülkeye yardım etti. İngiltere, İtalya, ABD'ye bile yardım etti. Organize ve zinde yeni dünyanın iki gücü bu konuda da örnek tutum, insanlık örneği sergilediler. Hem kendi insanını korudular hem de başkalarını. Ünlü yönetmen Francis Ford Coppola diyor ki, "Virüse karşı savaş stratejisi, Müslümanların Kur'an'ındaki en önemli suresinde var." Fatiha'yı kastediyor. Rahman ve rahim diyor. Eğer

Rahman ve Rahim'i bilirsek bunu yeneriz diyor. Sevgi ve merhameti ifade ediyor. Bu nereden çıktı? Çin'de ve Türkiye'de çıktı. Hiç Amerikada, Brezilya'nın o faşist kafalı Başkanı'nın ülkesinde veya Almanya'da oldu mu? Almanya kendini korudu ama başkasına yardım etmedi.

Adnan Akfırat: “Kapıları kapatma stratejisi” kapitalist ahlaktan kaynaklanıyor mu diyorsunuz?

Ethem Sancak: Evet. Kapılarını kapattılar bir anda. Avrupa Birliği, Avrupa kardeşliği, Avrupa yaşam tarzı ve kültürü, hepsini çöpe attılar. Bunları söyleyerek dolandırıp yağmalıyordu Almanya. Bir Kutsal Cermen İmparatorluğu kurmuş gibi yağmalıyordu. Bir anda tehlikeyi görünce, ben kendi Almanlarımı koruyayım, İtalyanlar, İspanyollar umurumda değil, dedi. Çok bencilce bir yaklaşımla, elbette. Çünkü temel düşünce sistemlerinde ve doğalarında bencillik var. O kadar yabancılaşmışlar birbirlerine. Kapitalizmin bencilliği, benmerkezciliği ve yağmacılığı doruk noktasına ulaştı. Toplam 1 milyar insanı ifade eden kapitalist Batılı sistem, 6-7 milyar insanı yağmalayarak ayakta duruyordu. Şimdi o insanlar ayağa kalkıyor. Güney Amerika'sı, Asya'sı, Çin'i, İran'ı, Türkiye'si bu durumu yemiyor artık.

TÜSİAD'ın Görüşü Zırva

Adnan Akfırat: TÜSİAD ne diyor? Ekonomide milli tavır geliyor mu?

Ethem Sancak: TÜSİAD'ın görüşü "Asya değil Batı kalkınacak" demek tamamen zırvadır. Çünkü bu işte zafer kazanmanın yolu, ekonomide de böyledir savaşta da böyledir, sosyal olarak da böyledir: Ne kadar hazırlıklıysan ve moralin ne kadar iyiye krizin hakkından o kadar hızlı gelersin. Batılılar moral olarak çökmüşler, fiilen

hazırlıklı değiller, ne yapacaklarının şaşkınlığı içindeler, birbirlerine düşmüşler. Öbür taraftan Türkiye, İran, Rusya ve Çin gibi ülkeler sorunu görüyorlar, tedbirlerini almışlar. Ekonomik inşada ve kalkınmada, bu durumdan yararlanmada da bu ülkeler daha hazırlıklılar.

Müslüman bir kere girdiği delikten bir daha girmez. Artık ruhunu Batıya satmış bir Türkiye liderliği yok. Milli kuvvetler şunu gördüler: Döne döne bizi aldatan bu Batılı yağmacılara, verdikleri havuç ne olursa olsun dönüp bakmayacağız biz. Artık öyle bir yağma yok. Yani Türkiye dönecek, gene ABD'nin, Fransa'nın, bilmem neyin uzattığı havucu alacak, tekrar köleleşecek. Çünkü biz bunları denedik.

Pandemi içerisinde bile, insanlar can derdine düşmüşken, Amerikan yönetimi Türkiye'yi bölmek için oluşturduğu PYD'ye yığınla yardım yolluyor. Yine İsrail'i koruyacak ve kurtaracak terör devletini inşa etme konusunda boş durmuyor. Doğu Akdeniz'de hamleler yapıyor. Onlar vazgeçmiyorlar bu huylarından. Artık Türkiye'de bu havuçları aptalca yiyecek bir yönetim de yok, öyle bir devlet de yok.

Mili Üretime Dönüyoruz

Adnan Akfırat: Ekonomide milli tavrı geliştirebilir mi?

Ethem Sancak: Elbette! Bakınız, 15 Temmuz kritik bir muharebeydi. 15 Temmuz'da Türkiye Cumhuriyeti Devleti bağırsaklarını temizledi. Milli devlet olma yolunda devasa adımlar attı. Ordusuyla, devletiyle, polisiyle, siyasi partileriyle ve insanıyla bu milli ruhu yakaladı. Bizim hayalimizdi ve hatta rüyalarımızda göremezdik. Türkiye Cumhuriyeti Devleti diyor ki, bak kardeşim ben öyle Avrupa Birliği, Dünya Ticaret Örgütü'nün önünde gümrük duvarlarımı sıfırlayamam. Tekrar koydu %30 gümrükleri. Ve diyor ki, eğer sen ithal edilen

ürünlerin ikamesini oluşturacak bir şey üretiyorsan devletin bütün kaynakları senin emrinde, diyor. Üç kamu bankası tarihin en büyük kredi sözleşmesini ilan ettiler. Bunun esası da milli üretimi desteklemeye dayanıyor. Bu müthiş bir olaydır. Bu ciddi bir dönüştür. 80 yıldır yapamadığımız, zamanında Mustafa Kemal'in yapmaya çalıştığı, zaman zaman milli liderlerin, Demirel'in yapmaya çalıştığı milli üretime dönmek, ki bunların darbelerle önü kesildi hep, bugün artık kendi içindeki ruhunu satmışları temizleyen Türkiye Cumhuriyeti yapıyor.

Yeni Dünya ile Birleşmeliyiz

Adnan Akfırat: Değişen dünya dengeleri karşısında sizce Türkiye'nin öncelikle yapması gereken nedir?

Ethem Sancak: Tam da burada Türkiye'nin yapacağı şey, yeni dünyanın aktörleriyle çok hızlı bir şekilde ittifaklar kurmak. Türkiye Cumhuriyeti eğer Çin'le, Rusya'yla, İran'la, Endonezya'yla, Hindistan'la, Güney Kore'yle, Kuzey Kore'yle, Maduro'yla, Arjantin'le ittifaklar kurarsa, mazlumlarla ittifak kurarsa, hani Mustafa Kemal'in 20. yüzyılın başında söylediği gibi mazlum milletlerin temsilcisi olmak, ittifaklarını böyle kurarsa, önünde müthiş bir dünya var. İşte o zaman Türkiye dünyaya şekil verecek beş, altı ülkeden biri haline gelir.

Amerika'nın emperyalist akbabalarını yenmek için Asya kartalının havalanması lazım. Asya kartalının doğu kanadı olan Çin çok hazırlıklı. Kendi geleneksel düşünce sisteminden gelen yeni sistemiyle hazır. Şimdi Asya'nın Batı kanadı Anadolu ve Türkiye. Mustafa Kemal'in ülkesi. O da hızla hazırlanacak ve birbirini tamamlayan bu iki güç, kanatlarını ahenkli çırparlarsa buna diğer güçler de katılır. Asya kartalı havalanır ve Amerika'nın akbabasını yener. Özeti budur. Bu olacaktır. Tarihin gidişi böyledir. Çünkü insanlık hep ileriye gitmiştir.

Dolayısıyla ben çok iyimserim. Bir, insanlığın gelişimi açısından iyimserim. İki, kapitalizm can çekişiyor. Emperyalizmin sonu yaklaştı, ondan iyimserim. Ve bu sonu getirecek yeni dünyanın ittifak yapmasının önünü açacak bu. Bu virüste en az zayıyatı Asya verdi. Çin toparlandı, İran toparlandı. En toparlanmayacak denilen, Amerika'nın hegemonyası ve ambargosunda olan İran bile. Çok zordu onun işi çünkü Amerika onun üzerine çullanmıştı. Direnen Fars yitliğini çökertmeye çalışıyordu. Ama çok şükür İranlılar da aştılar. Türkiye aştı. Rusya da toparlanacak, toparlanıyor. Çin zaten yardım ediyor, biz yardım edeceğiz. Onlar da bize turist yollayarak yardım edecekler.

Turizmimiz Gelişecek

Adnan Akfırat: *Gelişmelere iyimser ve umutla bakmak için pek çok nedenimiz var.*

Ethem Sancak: Evet. Mesela bence bizim pandemi sayesinde oluşturduğumuz itibar ve iklim dolayısıyla dünya turizminin kalbi olacağız önümüzdeki üç, dört ayda. Kendinizi bir Alman, Fransız, İsveç, İngiliz, Rus vatandaşı olarak dü-

şünün. Tatile gitmek istiyorsunuz. En güvenli ülke hangisi? Elbette Türkiye. Doğası en uygun, turizm sezonu en uzun ülke Türkiye. Yani biz 4 ayda geçen sene aldığımız 50 milyon turistin 2 katını alacağız. Çünkü gidecekleri başka bir yer yok. Belki bazıları Türkiye'ye düşmanlığından dolayı kendi vatandaşına Türkiye'ye gitmeyi yasaklar. Ama nereye kadar yasaklayacak? Almanya demiş ki vatandaşlarına şuraya gidebilirsiniz ama Türkiye'ye gitmeyin. Alman vatandaşı tehlikenin göbeğindeki İspanya'ya, İtalya'ya, Yunanistan'a mı gidecek? Yoksa Türkiye'ye mi gidecek? Türkiye'ye gelecek. Yani Alman vatandaşı Alanya'dan vazgeçemez, Rus vatandaşı Antalya'dan vazgeçemez, İngiliz vatandaşı Bodrum'dan Fethiye'den vazgeçemez. Turizm, endüstrimizin önemli bir sektörü. Bence çok müthiş canlanacak. Gıda üretiminde Türkiye, bu pandemiden yararlanarak müthiş tarımsal destekler veriyor. Muazzam bir tarımsal ülke haline geleceğiz. Makine ve ekipman üreten sanayimiz desteklenecek. Bir milli hamle var ve dolayısıyla ben çok iyimserim. Gelecek bizimdir.

BMC Ne Önlemler Aldı?

Adnan Akfırat: *BMC'ye etkisi nasıl oldu bu virüs sürecinin?*

Ethem Sancak: Biz savunma sanayi şirketi olduğumuz için sürece başlarken çalışanlarımızıza dedik ki, biz hiçbirinizi sokağa koymayacağız. Hiçbirinizin iş güvenliğini, sağlığını tehlikeye koymayacağız. Ama biz üretim yapmak zorundayız. Çünkü biz bir savunma sanayisi şirketiyiz. Silahlı Kuvvetlere hizmet veriyoruz. Belki virüs var, ama virüsün dışındaki düşmanlar uyumuyor. Biz üretime devam etmek zorundayız. Gerekliliği aldık ve üretime devam ettik. Bir tane çalışanı bile kapıya koymadık. En yakını bile virüse yakalanmış işçimizi bizzat gittik her

türlü sağlık masrafını karşılayarak tedavi ettirdik. Çok şükür hiçbir zayıat vermedik. 4 binin üstünde çalışanımızdan burnu kanayan olmadı. Hiçbir kaybımız yok. Kimsenin maaşını eksik ödemedik. Yönetim kurulunun maaşlarından %20 kısıntıya gittik ama yönetim kurulumuzun altındaki hiç kimsenin maaşını indirmedik. Devletin verdiği üstünü tamamladık ve çalışanımızı açsız, işsiz bırakmadık. Sağlığını koruduk. Canımız Mehmetçiğin canından kıymetli değil.

Adnan Akfırat: Ofislerinizin idari işlerini nasıl yürütüyorsunuz?

Ethem Sancak: Ofislere daha az insan geldi gitti. Ama onları da çıkarmadık, evden çalışmaya devam ettiler. Sıcak üretimi yapan çalışanlarımız, tezgahın başındakiler, gerekli tedbirleri alarak çalıştılar. Sendikamız bizim Türk Metal-İş Sendikası. Milli bir sendika, çok iyi bir işbirliği yaptık. Türk Metal-İş'in Başkanı zaten 25 yıldır BMC'nin işçisiydi. Sendikayla el ele verdik, beraber bu üç ayda biz ciddi üretim yaptık. Pandemi'nin başladığının ikinci haftasında Genelkurmay Başkanımız beni aradı ve dedi ki "Ethem bak, su uyur düşman uyumaz. Aman üretime ara vermeyin". Dedim: "Komutanım bizim canımız Barış Pınarı Harekatı'ndaki askerden daha kıymetli değil. O orada nöbet tutuyor, biz burada üretim yapacağız. Bize düşen rol de budur. Bu bir milli davadır, bu uğurda ölmek de var. 22-23 yaşındaki gençlerimiz Fırat Kalkanı'nda, Mavi Vatan'da, Libya'da direniyor da biz aman pandemi geldi, çekilelim de bir şey üretmeyelim diyebilir miyiz?"

Bu anlayışla devam ettik. Herkes BMC'den memnun. Biz de mutluyuz. Üretimlerimiz devam ediyor. Milli motor çalışmalarımız, tank çalışmalarımız, top çalışmalarımız devam ediyor. Hiçbir ara vermedik. Planladığımız gibi gidiyor. Çalışanlara dedik ki bu işin içinde patronaj olarak bizim beklediğimiz %20 kâr yok mu? Biz 3 ay istemiyoruz. Nakit akışımız düzgün yürüsün,

çalışanlarımız maaşlarını alsın, üretim yapılsın, hammaddelerimizi alalım, tedarikçilerimizi koruyalım. Biz kar istemiyoruz. Bu yılın sene başında koyduğumuz bütçesinde %20 kâr kaldırdık. Zaten çalışanlarla şöyle bir mukavelemiz de var: Artık değer olarak bu BMC ne üretirse hepsinin hesabını size vereceğiz. Altı ayda bir toplayıp hesap veriyorum. Ve onlara diyorum ki üretilen kârın üçte biri alın teriniz kurumadan sizin hakkınızdır, size verilecek; üçte biri devletimizin hakkıdır, vergi olarak vereceğiz; üçte biri de iş sahibinin hakkıdır dedik. Üçte bir üçte bir bölüşürüz, artık kimin payına ne düşerse. Sendikamızla da böyle bir çalışma içerisindeyiz, yeni bir sistem deniyoruz. Ne kâr edersen cukkaya, sen yine maaşına devam et diye bir şey yok. Ne kâr edilirse primler vs. oluyor. Çalışanlarımız da çok memnun.

Geçen hafta telekonferansla çalışanlarımızı da şunu söyledim: Bulduğunuz yerden konferansa aileniz de katılsın dedim. Çoluk çocuk herkes dinlesin. BMC'nin her çalışanı BMC'yi kendinin olarak görüyor. Ethem Sancak'ın değil. Bu bir milli şirkettir ve ben de buranın ortağım. Gerçek de odur. Dolayısıyla çok iyi gidiyor, daha da iyi olacak. Çünkü hattımızı uluslararası pazarlamaya çevirdik.

Bizim ürünlerimiz emperyalizmin yağmacılığına karşı savaşan milli dost ülkelere de lazım. Ben haftaya Libya'ya gideceğim. Libya hükümetinin ihtiyaçlarını tespit edeceğim, oradan Cezayir'e, Tunus'a geçeceğim, oradan Somali'ye, oradan da Kırgızistan ve Özbekistan'a gideceğim. Bekliyorum ki uçak seferleri başlasın. Zaten Azerbaycan'la, Pakistan'la ilişkilerimiz yürüyor. Ondan sonra sizinle Çin'e de gideceğiz. Biliyor sun geçen sefer daha çok diplomatik bir gezi yapmıştık. Şimdi BMC için gideceğiz. Onlarla beraber neler yapabileceğimizi konuşacağız.

Adnan Akfırat: BRIQ adına çok teşekkür ediyorum. Ufuk açıcı, aydınlatıcı, güzel bir söyleşi oldu. 🌸

**Onur Air Yönetim Kurulu Başkanı
Cankut BAGANA:**

"Dünyada Farklılık Yaratacak Sektörleri Hedeflersek, Krizden Kazançlı Çıkarız!"

Cankut Bagana İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tahsil görmüştür. 1965 yılında tur rehberi olarak kariyerine başlayan Bagana, 1975 yılına kadar turizm endüstrisinde çeşitli alanlarda yönetici olarak çalışmıştır. 1975 yılında Incoming Tour acentesini kurmuş ve 1980 yılında ise Ten Tour'un kurucu ve ortaklarından biri olarak yer almıştır. 1985'te Ten Tour'da çalışmaya başlamıştır. 1994'te Onur Air'in Ten Tour'a katılmasından sonra 1995-2013 yılları arasında Onur Air'in Başkanlığını yapmıştır. 1999-2006 ve 2012-2013 yılları arasında Onur Air Genel Müdürü olarak çalışmıştır. 2013 yılından beri Onur Air'in Başkanlığını yapan Bagana; Fransızca, Almanca, İngilizce ve İtalyanca bilmektedir.

"Neoliberal ekonominin sonunu, Covid 19 salgını hızlandırmıştır. Bizce Türkiye eğer dünyada farklılık yaratacağı kalemleri hedef alırsa, bu krizden kazançlı çıkar. Üreteceğiz... Seçilmiş sektörlerimizin önümüzdeki 20-30 sene değişmemesi gerekir. Dünyanın en iyisi olacağız. Satacağız ve satın alacağız. Lojistik gücümüzle transit ticaret imkanlarımızla. Kısacası hem üreteceğiz hem ticaret yapacağız bütün dünya ile. Gelişmekte olan ülkeler arasında dersini iyi çalışan ve net değişmez hedefler koyan milletler hiçbir şeyi yıkmadan bugünden yarına rahatlıkla geçebilirler. Yalnız, doğru ve dünyada farklılık yaratabilecek hedefleri katı ve inatçı disiplin içinde götürmeleri şartı ile."

**Cankut Bagana (Onur Air Yönetim Kurulu Başkanı),
BRIQ Yönetim Kurulu Başkanı Adnan Akfırat'ın sorularını yanıtladı.**

Adnan Akfırat: Dünya Ticaret Örgütü 8 Nisan 2020 tarihli değerlendirmesinde, salgın nedeniyle uluslararası ticaretin 2020 yılında %13 ila %32 arasında daralacağını ilan etti. Salgın dolayısıyla küresel ticarete görülen daralmanın 2008 finans krizinden daha fazla olduğu değerlendirilmekte. COVID-19 salgını sonrasında küresel ekonomide ne gibi değişiklikler öngörüyorsunuz?

Cankut Bagana: Neoliberal ekonominin sonunu, COVID-19 salgını hızlandırmıştır. Bütün dünya devletleri önce milli sonra bölgesel ve nihayet küresel çözüm bulma çabasıdadır. Bu çabalar salgın sonrası ekonomiyi ve ekonomileri belirleyecektir.

İlerlemiş ülkelerin en büyük sorunu bu sancılı geçiş ve dönüşüm problemidir. Gelişmekte olan ülkeler arasında dersini iyi çalışan ve net değişmez hedefler koyan milletler hiçbir şeyi yıkmadan bugünden yarına rahatlıkla geçebilirler.

Adnan Akfırat: Salgının ekonomi üzerine etkilerinde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında ne gibi fark ve benzerlikler olacaktır?

Cankut Bagana: Gelişmiş ülkeler tabiidir ki önümüzdeki 10-20 senenin, yapay zekâ, robotik imalat, kuantum bilgisayarı teknolojileri gibi yeniliklerine daha yakındırlar. Fakat bugünden yarına geçişleri sancılı olacaktır. Bugünü yıkıp yarını inşa etmeleri gerekir. Örneğin, Türkiye'nin elektrikli araba imalatı Almanya'ya göre daha kolay. İlerlemiş ülkelerin en büyük sorunu bu sancılı geçiş ve dönüşüm problemidir. Gelişmekte olan ülkeler arasında dersini iyi çalışan ve net değişmez hedefler koyan milletler hiçbir şeyi yıkmadan bugünden yarına rahatlıkla geçebilirler. Yalnız, doğru ve dünyada farklılık yaratabilecek hedefleri katı ve inatçı disiplin içinde götürmeleri şartı ile.

Adnan Akfırat: Salgının, Türkiye'nin dış ticareti üzerinde olumlu olumsuz ne gibi etkileri olmuştur, olacaktır?

Cankut Bagana: Türkiye'nin bugünkü ekonomik durumu denizin bittiği noktadadır. En

kısa zamanda hedefler konulması gerekmektedir. Bizce Türkiye eğer dünyada farklılık yaratacağı kalemleri hedef alırsa, bu krizden kazançlı çıkar. Bizce hedeflerin şunlar olması lazımdır:

- 1- Tarım ve tarım sanayii,
- 2- Lojistik ve sanayii (taşımayı yapacak aletleri de bizim üretmemiz lazım vagon, kamyon, uçak, gemi vb.),
- 3- Turizm ve sanayii,
- 4- Enerji transit merkezi olmanın yaratacağı sanayii.
- 5- Dijital Teknoloji V.b.

Adnan Akfırat: *Türkiye'nin Asya, Avrupa, ABD, Latin Amerika ile dış ticaretinde karşılaştırmalı olarak olası senaryolar neler olabilir?*

Cankut Bagana: Bizce Türkiye'nin dünyadaki en büyük ayrıcalığı coğrafyasıdır. Bu durum, başta Doğu Avrupa, Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu, Orta Asya, Kuzey Afrika olarak bütün dünya ile öncelikle kuvvetli olduğu sektörler başta olmak üzere üretim ve ticaret yapmamızı gerektiriyor.

Seçilmiş Sektörlerimiz Önümüzdeki 20-30 Sene Değişmemeli

Üreteceğiz... Seçilmiş sektörlerimizin önümüzdeki 20-30 sene değişmemesi gerekir. Dünyanın en iyisi olacağız. Üreteceğiz, satacağız ve satın alacağız. Lojistik gücümüzle, transit ticaret imkanlarımızla. Kısacası hem üreteceğiz hem ticaret yapacağız bütün dünya ile.

Adnan Akfırat: *Salgın sonrasında, küresel ölçekte ve Türkiye ekonomisinde finansal piyasalar açısından ne gibi değişiklikler olabilir?*

Cankut Bagana: Salgın sonrası Türkiye ve dünyadaki finansal piyasalarda hızlı değişiklikler beklenmektedir. Belirleyici olan büyük oyuncuların kendi aralarında ama gönüllü ama mecburi bir antlaşmaya varmasıdır. Ancak ondan sonra dünyada ve Türkiye'de ne gibi finansal değişiklikler olacağı hakkında fikir yürütmek mümkün olur.

Bizce Türkiye'nin dünyadaki en büyük ayrıcalığı coğrafyasıdır. Bu durum, başta Doğu Avrupa, Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu, Orta Asya, Kuzey Afrika olarak bütün dünya ile öncelikle kuvvetli olduğu sektörler başta olmak üzere üretim ve ticaret yapmamızı gerektiriyor.

Adnan Akfırat: *Şirketlerinizde salgın sonrasındaki dönem için yaptığınız hazırlıklar nelerdir?*

Cankut Bagana: Havacılık ve turizm bu salgında en büyük darbeyi aldı. Bu sektörlerin yeni baştan şekilleneceği kanaatini taşıyorum. Bizler yeni hedefler koyup (bütün yumurtaları aynı sepete koymadan) yolumuzu çiziyoruz. Nereye gideceğini bilmeyen kaptana rüzgârın faydası yoktur! 🌪

Hakikatin Dönüm Noktası: COVID-19 Batı Toplumlarının ve Avrupa Birliği'nin Zayıflıklarını Nasıl Ortaya Çıkardı?*

DOMINIK PIETZCKER

Prof. Dr.
Halkla İlişkiler ve İletişim Yönetimi,
Uygulamalı Bilimler Makromedya Üniversitesi

Prof. Dr. Dominik Pietzcker, 2012'den bu yana Uygulamalı Bilimler Makromedya Üniversitesi'nin Hamburg ve Berlin kampüslerinde tam zamanlı öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Freiburg/Br. Üniversitesi, Trinity College, Dublin'de ve Viyana'da karşılaştırmalı Alman edebiyatı, felsefesi ve tarihi eğitimi almıştır. 1996'dan 2010'a kadar siyasi kurumlarda yaratıcı direktör olarak çalışmış (Avrupa Birliği, Alman Hükümeti Federal Yayın Bölümü), aynı zamanda Berlin'de Künte Üniversitesi'nde (UdK), Teknoloji ve Ekonomi Üniversitesi'nde (HTW) ve Dresden'de Teknik Üniversite'de çeşitli dersler vermiştir. 2014'ten bu yana Alman Girişimciler Kuruluşu'nun (Stiftung der Deutschen Wirtschaft, SDW) fahri onur kurulu üyesidir. 2017'den bu yana Çin'de Zhejiang Üniversitesi Şehir Koleji'nde (Hangzhou) ve Tongji Üniversitesi'nde (Şanghay) dersler vermektedir. Kültürlerarası ve sosyo ekonomik konularda, ayrıca Çin-Alman ilişkileri hakkında düzenli olarak yayımlar yapmaktadır. Email: d.pietzcker@macromedia.de

ÖZ

İster siyasal olsun, ister ekonomik, örgütsel, toplumsal ya da salgınla ilgili; tüm krizlerin ortak bir belirleyici niteliği bulunmaktadır: Krizden etkilenen sistemin ve üyelerinin hem güçlü yanlarını hem de zayıflıklarını açığa çıkartırlar. COVID-19; şahsi güvenliğin, bireysel konfor ve esenliğin, servet birikiminin en yüce değerler olarak görüldüğü liberal iktisadi sistemi sarsmaktadır. Bu değerler ve beraberinde gelen yaşam tarzı, maddiyatçı bir anlayışa dayalı toplumlarda hâlâ motivasyon sağlayan güçlü katalizörlerdir. Ancak mal ve hizmetlerin serbest mübadelesi, bireysel hareket kabiliyeti, üretim ve dağıtımın uluslararası esnekleşmesi, küreselleşme ya da “küresel kapitalizm” (Beckert, 2014) dediğimiz her şey, aynı zamanda derin ve içsel riskler taşımaktadır. Küresel oyuncular – girişimler, kurumlar ve devletler – arasında karşılıklı bağımlılığa dayalı bu sistemin ne kadar kolay sekteye uğrayabileceği, hasar alabileceği ve kısmen yok edilebileceğinin ortaya çıkması, koronavirüs krizinin en belirgin sonuçlarından biridir. COVID-19 pandemisiyle mümkün olan en hızlı ve amansız şekilde mücadelede başarılı olan ülkeler zamana ve virüsün yayılımına karşı yarışın galipleri olacaklar. Her biri erken bir aşamada krizle yüzleşip hızla sıkı, tutarlı ve kapsamlı sağlık rejimleri yürürlüğe koyan (Welter, 2020) Çin, Güney Kore ve Singapur, kesinlikle bu kazanan ülkeler arasında yer alacaklardır. Pandemiden önce zaten güçsüzleşmiş olan Avro bölgesi ekonomisi salgından çok büyük zarar görmüştür ve yakın zamanda düzelmeyecektir. Güney Avrupa işsizlik sayıları halihazırda çarpıcı bir şekilde artmaktadır; yoksulluk az gelişmiş denilen ülkelerle sınırlı değildir. Avrupa ve Avrupa Birliği, onlarca yıl ve nesildir süren bir siyasi fikir ve vizyoner proje olarak, en zor zamanlarından geçmektedir. COVID-19 krizinin sonucunda dünya ekonomisi; refah ve istikrarı yok eden, mevcut küresel düzeni değiştirmiyorsa bile sarsan, uzun süreli bir durgunluğa tanıklık ederken otoriter ve gerici neo-milliyetçi fikirler güç kazanmaktadır. COVID-19, liberal laissez-faire (bırakınız yapsınlar) döneminin yalnızca ekonomi ve finansa değil fakat siyasette, kültürde ve özel yaşamda da sona erdiği tarihsel bir dönüm noktasını imlemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Asyallaşma; Avrupa fikri; ekonomik kriz; küreselleşme; neoliberal kapitalizm*

*“Baharda düşler;
Güzde bulutlar.
Birleşmek de kolay, ayrı düşmek de.”*

Yan Jidao, 11. yüzyıl (Qiu, 2009, 191)

Gerçeğe Karşı Savaş İlanı

KÜRESEL EKONOMİ, SAĞLIK ALTYAPILARI ve ulusal politikalar sadece haftalar içinde istikrarını kaybetti ve hatta kısmen – İtalya Bergamo’da olduğu gibi (Zamapano, 2020; Jones & Montale, 2020) – yerini kaosa bıraktı. 2 Mart 2020 gibi erken bir tarihte Ekonomik İşbirliği ve

Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development- OECD), hazırladığı ara rapor için, alarm zilleri çalan “risk altında dünya ekonomisi” başlığını kullandı. Bu kayda değer raporun her bir göstergesi başaşağı gidişe işaret ediyordu (OECD, 2020, 15): “Eğer koronavirüs salgınının daha geniş bir yayılımını da içeren aşağı yönlü riskler hayata geçerse ve

küresel büyüme görünümleri öngörülenin çok altına düşerse hükümetler, yurt içi siyaset alanının sınırlı olduğu bir zamanda kayda değer bir zayıflığa çözüm getirmenin zorluğuyla yüzleşmek zorunda kalabilir.” Oldukça karamsar bir manzaradan sonra rapor şu sonuca varmaktadır (OECD, 2020: 4): “Önümüze baktığımızda, zayıf büyümenin bu periyodu çoğu ülkede, talebi desteklemek ve orta erimli yaşam standartlarını güçlendirmek için, eğitim ve sağlık harcamalarını içerecek şekilde genişçe tanımlanan daha güçlü kamu harcamasına duyulan ihtiyacı arttırmaktadır.” 2020 Mart ayından beri, COVID-19’un negatif makroekonomik etkileri küresel ölçekte hızlanmıştır.

COVID-19 krizi boyunca Avrupa Birliği, bir olarak konuşma ve karşı koyma kabiliyeti olmadığını ispatladı. Bunun yerine, 2020 Mart’ından bu yana medyaya, ekonomi tartışmalarına ve parasal müzakerelere yine ulusal konumlanmalar damgasını vurdu.

Uluslararası örgütler, çok erken bir aşamadan itibaren pandeminin orta ve uzun vadeli doğrudan ekonomik ve finansal sonuçlarını betimlemeye çalışırken (Lagarde, 2020; IMF, 2020); ulusal politikalar, istikrarsız bir durumda kontrolü tamamen kaybetme riskiyle baş etmek zorunda kaldılar. Fransız Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron’un – bir metafor değil fakat olgusal durumun tasviri olarak – “guerre sanita-

ire” (sağlık savaşı) ifadesini kullanması (Elysée, 2020)¹ bir dönüm noktasıydı. Macron’un members de cabinet (kabine üyeleri) itaatkâr bir biçimde bu “savaştayız” ifadesini takip ettiler (Vignaud, 2020: 29).

COVID-19’a karşı mücadelenin görünmez bir düşmana karşı epik bir savaş olduğu, buna karşın her devletin kendi başına savaştığı, hatta bazen birbirine karşı savaştığı ortaya çıkmaktadır. “Önce Amerika” (*America first*), COVID-19 krizinden önce de sıkça duyulan bir ifade olmasına karşın, Avrupada sıkı sıkıya ulusal bir bakış açısına dayanan siyasetler AB üye devletleri arasında da kabul görmeye başladı. Almanya, Fransa ve İtalya arasındaki gerilimler belirgin hale geldi. Her gün işe gitmek için Fransız-Alman sınırını geçen ücretliler saldırıya uğradılar ve “pis Fransızlar” sözleriyle aşağılandılar (FAZ, 2020b). AB Konseyi Başkanı Belçikalı politikacı Charles Michel yakın zamanda “AB’nin neden başarısızlığın eşliğinde olmadığını” açıklamak zorunda kaldı (FAZ, 2020b). İspanya Dışişleri Bakanı Arancha González Laya’ya koronavirüsün “AB için ölümcül” olup olmayacağı sorusu (González Laya, 2020) yöneltildi. Bu soruların ardında gerçek bir *siyasi çöküş* semptomları veya emareleri var mıdır?

COVID-19 krizi boyunca Avrupa Birliği, bir olarak konuşma ve karşı koyma kabiliyeti olmadığını ispatladı. Bunun yerine, 2020 Mart’ından bu yana medyaya, ekonomi tartışmalarına ve parasal müzakerelere yine ulusal konumlanmalar damgasını vurdu. Elbette Avrupadaki tüm sınırlar kapatıldı; Maastricht Antlaşması ve Schengen Anlaşması'nın öncesindeki rejime geri

¹ Emmanuel Macron’un konuşması, 16 Mart 2020 (Elysée, 2020): “Nous sommes en guerre, en guerre sanitaire, certes : nous ne luttons ni contre une armée, ni contre une autre Nation. Mais l’ennemi est là, invisible, insaisissable, qui progresse. Et cela requiert notre mobilisation générale.” (“Bir savaştayız, bir sağlık savaşındayız. Bir orduya karşı ya da bir başka ulusa karşı savaşıyoruz. Fakat düşman burada, görünmez, öngörülmez ve ilerliyor. Bu, topyekün bir seferberlik gerektirmektedir.” Çeviri yazara aittir.) Fransa Cumhurbaşkanı'nın yolundan giden Donald Trump kendisini Twitter'dan “savaş zamanı başkanı” ilan etti ve cüretkâr bir şekilde “BU SAVAŞI KAZANACAKLARINI” (The Washington Post, 2020) duyurdu. Ayrıca bkz. Susan E. Rice’in eleştirel yorumu (Rice, 2020: 9).

dönmek hiç bu kadar kolay olmamıştı. Pandemi yönetimi koşullarında izolasyon tamamen mantıklıdır; küreselleşmiş bir ekonomide siyasi bir semptom olarak izolasyon ise basitçe yıkıcı bir anlam taşımaktadır. AB gibi bir uluslararası birlik, sadece birbirinden izole üyelerden oluşur ve daha yüksek bir düzen ya da tarihsel bir vizyon ortaya koyamazsa anlamını yitirir. COVID-19 boyunca AB ve AB'nin yürütme kurumu olan Avrupa Komisyonu, en yalın şekilde ifade etmek gerekirse, "ortada yok"tu. Avrupa'nın tamamında halklar – ve seçmenler – birliğin azalan anlamının, görünürlüğünün ve öneminin bu işaretini asla unutmayacaklar. Avrupa Birliği, olağanüstü bir dışsal baskı altında, gücünü ve birliğini kanıtlaya şansını elinden kaçırdı. Bu dönüm noktası, siyasi potansiyeline dair hiçbir anlayış olmaksızın arkada kaldı. Bir zamanlar Avrupa siyasi geleneğinin parçası olan gerçek devlet adamlığı² en lazım olduğu zamanda tamamen kayıplara karışmıştı. Bu fırsat, vatandaşlar ve seçmenler arasında AB siyasetine dair kayıtsızlık değilse bile hayal kırıklığı bırakarak tamamıyla kaçırılmıştır.

Bir AB Siyasetinin Yokluğu ve Getirdiği Sonuçlar

COVID-19 krizi boyunca, her bir devlet AB olmadan da kolayca hareket edebildi. Kamu sağlığı, resmi AB politikasının gündeminde olmadığından üye ülkeler önlem alarak ya da almayarak kendi başarılarının çaresine baktılar. Ancak eğer AB pazarı ortaksa, sınırlar ticarete ve seyahate açılrsa, neden kamu sağlığı için de bir örgütsel ve

altyapısal ortaklık da söz konusu değil? Bilhassa 2008'deki SARS salgınından ders çıkararak Asya devletlerinin aksine AB üye devletleri, öncesinde ne kadar olasılık dışı görünürse görünsün, bir salgın için hazırlıklı değildi. Asya devletlerinin başarılı kriz yönetimleri, bunlar arasında Çin, Avrupa devletlerinin nispeten geç ve ikircikli tepkisi karşısında öne çıktı. Singapur ve Güney Kore de krizi kayda değer bir şekilde sorunsuz ve vakit kaybetmeden yönetmeyi başardı. Her iki ülkenin de yüksek oranda dijitalleşmiş altyapıları, yetkililere kitlesel kaçınma tedbirleri yerine dakik tedbirler uygulama imkânı verdi. Vatandaşlar disiplinli bir şekilde hareket ettiler; enfekte olan kişi sayısı diğer ülkelere kıyasla düşük seyretmeyi sürdürdü (Normile, 2020). Güney Kore'de Nisan ortasında parlamento seçimleri dahi yapıldı. Kamusal hayat normale döndü.³

Avrupa Komisyon Başkanı Ursula von der Leyen ve Başkan Yardımcısı Josep Borrell'in açıklaması (Avrupa Info,2020)

- 2 Kardinal Richelieu ve Talleyrand, Cromwell ve Churchill, von Bismarck ve Adenauer, de Gasperi ve de Gaulle gibi büyük iktidar pratikleri ortaya koyan isimler düşünüldüğünde siyasetin ve politika oluşturma bu günlerde eskisinden daha karmaşık hale gelmediği sonucuna varılabilir. Ama günümüzün Avrupalı siyasetçileri basitçe, Antik Yunanlıların haklı bir şekilde kairos [uygun zaman] diye adlandırdığı, doğru an ve bunun (olumlu ya da yıkıcı) eşsiz potansiyeline dair en ufak bir fikre sahip değiller.
- 3 COVID-19, dijitalleşme olmadan toplumun hayatta kalmasının mümkün olmadığını da çarpıcı bir biçimde kanıtlamaktadır. Dijital altyapının küresel ekonominin belkemiği olduğu da kanıtlanmıştır. Günümüzde ulusal kriz yönetimini mümkün kılan ve dünyanın dört bir yanında bireyleri, kurumları, bilim insanlarını birbiriyle bağlayan budur. *Dijitalleş ya da öl*; start-up girişimleri arasında popülerleşen bu slogan, daha üstün bir siyasi ve toplumsal gerçeği ifade ediyor.

COVID-19'un sonucunda, AB zayıflayacaktır ve merkezkaç siyasi güçler cesaret kazanacaktır. Daha kesin olarak mevcut kriz, siyasetin ve ekonominin yeniden ulusal bir ajandaya yönlendirilmesine yol açacaktır. Avrupa'nın tamamında iflas eden hava yolları şirketleri muhtemelen millileştirilecektir (Asquith, 2020); tarımda, sağlık gözetiminde, ilaç sanayinde, dijital enformasyonda ulusal – Avrupalı ya da küresel değil – altyapı rağbet görmektedir; hem bireyciler hem de uluslar için otarşi aynı şekilde yeniden cazip hale gelmiştir. Brexit bile şu anda marjinal bir konudur. COVID-19, dünya ekonomisini 1920'lerden beri yaşanan en derin resesyona sürüklerken Britanya'nın yeni *müthiş izolasyonu* kimin umurundadır (Riley, 2020; FAZ, 2020c)? COVID-19'un etkisi Avrupadaki diğer siyasi kararları gölgede bırakmaktadır. Fakat bütün bu gelişmeler ve güç kaymalarının bir karara bağlanmayı bekleyen sonuçları nelerdir? Batı ekonomileri için gerçek göstergeler ve tahminler bize COVID-19 sonrasında nelerin beklenebileceğine dair fikir vermektedir.

"ABD'yi ele aldığımızda" demektedir Fransız RFI temsilcisi Anne Corpet (Corpet, 2020), "Batı kültürünün ön cephesindeymişsiniz gibi olursunuz." IMF'nin (IMF, 2020) ve ABD İşgücü İstatistikleri Bürosu'nun (ABD İşgücü İstatistikleri Bürosu, 2020) açıkladığı son sayılar işsizliğin çarpıcı bir şekilde – sadece Mart ve Nisan aylarında 22 milyon – arttığını gösteriyor. Yalnızca 1930'ların Büyük Buhranı Amerikan işgücü piyasasını bu kadar sert vurmuştu. Avrupa işgücü piyasasındaki görünüm de eşit derecede iç karartıcıdır. Güney Avrupa'nın (İtalya, Portekiz, İspanya, Yunanistan) milenyum kuşağı kendilerini

"kayıp kuşağın" birer mensubu olarak görmektedir (The Economist, 2020a: 20). "Hayatlarının şekillendiği bir dönemde yaşadıkları iki büyük krizden sonra politikleşmiş ve travmaya uğramış olan bu kuşağın özel bir ilgiyle muamele görmesi gerekiyor. (...) Geçen krizin ortaya çıkardığı öfke hala dinmiş değil. İspanyolların üçte ikisi ülkelerindeki demokrasiden memnun olmadıklarını ifade ediyor." Fakat demokrasiye alternatif ne olabilir? Daha fazla ekonomik güvenlik vadeden otoriter ulusal rejimler mi? Düzen karşıtı hareketlerin yükselişi mi? Politikaya olan ilginin yitirilmesi mi? Açıkça faşist fikirlerin Avrupa'ya geri dönmesi mi (Albright, 2019)?⁴

Toplumsal çürümenin semptomları belirgindir. Güney İtalyada organize suç çeteleri, devlet otoritesinin yerini alarak kayıp devleti telafi eder gibi fakirlere yemek dağıtıyor, mali destek olarak küçük dükkanlara borç veriyor (The Guardian, 2020a). Birkaç ülke sayacak olursak ABD, Rusya, Brezilya ve Arjantin'de ve tüm Avrupa'da ulusal ekonomiler tehlikede ve tahminler azalan GSYH oranlarına işaret ediyor (The Economist, 2020b: 6). 2008'de olduğu gibi ekonomik göstergeler bir kabusla dönüşmüş durumda; yalnız bu sefer kâbus çok daha uzun sürebilir.

Vizyon ortaya koyan bir proje olarak Avrupa fikri; devinimini, ilhamını ve belki de ilk defa, anlamını kaybetmektedir. Parayla değil fakat ortak kültürel değerler ve paylaşılan tecrübelerle ölçülen, bir zamanların güçlü siyasi fikri – asırlardır ulaşılan en iyi Avrupa – buharlaşmaktadır.

4 COVID-19 salgınından birkaç yıl önce eski AB Dışişleri Bakanı Madeleine Albright şunları yazmıştı. "İnsanlar oy kullanmak istiyor fakat aynı zamanda yemeye ihtiyaçları var. Birçok ülkede iklim, yüz yıl önce İtalyan ve Alman faşizmine yol açan durumu andırmaktadır." (Albright, 219: 112).

(Xinhuanet,2020)

Buna rağmen AB – yine – bölünmüş bir şekilde hareket etmektedir. Güneyli AB üyeleri COVID-19'un olumsuz ekonomik etkilerinin adil bir şekilde tüm AB üyeleri tarafından omuzlanmasını talep ederken Almanya ya da Hollanda gibi daha zengin ülkeler kendi ulusal sorumluluklarını düşünen siyasetler üretmeyi tercih etmekte. Ekonomik felaket ulusal siyaset meselesi olarak görülmektedir; bu yüzden her devletin, borçları ve finansal durumundan ötürü sorumlu tutulması gerekmektedir. Bu yalnızca görece zengin AB üye devletleri tarafından paylaşılan muhafazakâr bir tutumdur. Bu küçük tartışmalar *siyaset üstü yaklaşımın tamamen kayıp olduğunu* göstermektedir.

Vizyon ortaya koyan bir proje olarak Avrupa fikri; devinimini, ilhamını ve belki de ilk defa, anlamını kaybetmektedir. Parayla değil fakat ortak kültürel değerler ve paylaşılan tecrübelerle ölçülen bir zamanların güçlü siyasi fikri – asırlardır ulaşılan en iyi Avrupa – buharlaşmaktadır. Bu değerlerin basitçe önemini yitir-

mesi de mümkündür. Peki, hangi siyasi güçler bu zayıflamış ve birliğini yitirmiş Avrupa boşluğunda öne çıkacaktır?

Avrupa Huzursuzluğu

Bir kurum olarak vatandaşları ve seçmenleri nezdinde giderek azalan bir kabul oranına sahip olması, AB'nin 2020 baharından önce de boğuştuğu bir sorundu. Son Avrupa Parlamentosu seçimleri (2018) Fransa, Birleşik Krallık, İtalya ve Almanya'daki radikal siyasi partileri güçlendirdi. 2016'dan beri çokça tartışılan Brexit, AB üye devletleri ve vatandaşlarının sahip olduğu daha derin bir huzursuzluk hissini yalnızca en öne çıkan semptomuydu. Şüphesiz eğitimden ekonomiye, bireysel haklardan kurumsallaşmış refaha, barıştan hareket kabiliyetine, AB'nin sunacağı hala çok şey vardır. Fakat herkese değil. AB üye devletlerinin (ve elbette aynı şekilde İsviçre ve Norveç gibi AB üyesi olmayan ülkelerin) toplumsal ve siyasal gerçekliği; yalnızca vergi üstünlüklerinden, yüksek eğitim standartlarından, profesyonel seyahatlerden, taşrada ikinci bir evden ve azınlık haklarının güvencede olduğu rahat liberal-kozmopolit yaşam tarzından istifade eden kesimden ibaret değildir. Rekabetçi piyasaların, küresel üretimin ve ekonominin büyüyen uluslararası karakterinin kaybedenleri de bu gerçeğin bir parçasıdır. Avrupa seçmeninin %20 ila 40'ına tekabül eden bu insanlar, oldukça kişisel ekonomik gerekçelerle korunan ulusal pazarları tercih ediyorlar. Bunlar aynı zamanda COVID-19'un negatif etkisinden de en çok zarar görenler: Küçük dükkân sahipleri, restoran ve kafelerde düşük ücretle çalışan personeller, finansal dayanağı olmayan kendi işinin patronu girişimciler, çalışma koşulları çarpıcı oranda kötüleşen mavi yakalı işçiler⁵, zaten derin ve uzun

5 Devasa potansiyeline rağmen dijital devrimin aynı zamanda yeni tür yoksulluğun ve ekonomik bağımlılığın ana kaynağı olduğu her zaman akılda tutulmalıdır: Amazon depolarında düşük ücretli işler, Batılı şehirlerde hiçbir güvencesi olmadan kendi hesabına çalışan sürücüler, Güneydoğu Asya'daki çalışma şartları kötü fabrikalar vs.

sürelili bir resesyona giden bir ekonomide işini kaybeden ya da kaybedecek olan herkes. Onları kayıplardan, yoksulluktan ve hatta yoksunluktan koruyamayan eko-politik sisteme karşı kuşkuları artmaya devam edecektir.

COVID-19 pandemisinin getirdiği rejim altında, özellikle Avrupa'da küçük ulusal çıkarlar bireysel fedakârlıkları gölgede bıraktı. Avrupa devletleri arasında dayanışma namına neredeyse hiçbir adım görülmedi.

Bir zamanlar, 20. yüzyılın başlangıcı ve ortasının kanlı sahneleri ve felaketlerinin ardından birleştirici ve barışı sağlayan bir anlam taşıyan Avrupa fikri (Mak, 2007), cazibesinin çoğunu kaybetmiştir. Tersine, Avrupa toplumlarının siyasi kutuplaşması ve radikalleşmesi söz konusudur. COVID-19'dan önce zaten bozulmuş olan siyasi iklim, daha da kötüleşmektedir ve halihazırda istikrarsız olan duruma yeni riskler eklemektedir. Popülist partiler ve sağ hareketler, – seçmenleri tarafından görüldüğü şekliyle– AB'nin siyasi iktidarsızlığını lehlerine çevirme konusunda yeterince vurdumduymaz bir tavır içerisindedir. “Alarm çanları çalıyor” (Jones & Montale, 2020), fakat sadece artık daha da yoksullaşmış olan Avrupa'nın tamamındaki yoksullar için değil. Aynı zamanda siyasi etkisini ve çoğunluğunu yitirme riskiyle karşı karşıya olan Avrupa fikrinden yana köklü burjuvazi için de çalıyor. COVID-19 krizi süresince ve sonrasında ekonomik kayıplardan muzdarip olanlar kendilerini yalnız bırakanları unutmayacaklar ve en çok ihtiyaç duyulan anda yardım için gelmeyecekler. Üzerinde 12 yıldız taşıyan AB bayrağını artık kendi bayrakları olarak görmeyecekler. Avrupa için “Yeni Marshall Planı” de-

nilen (von der Leyen, 2020) 2.7 trilyon Avroluk olağanüstü miktar da AB'ye karşı olumsuz tavırlarını değiştirmeyecektir.

COVID-19, bir kez daha AB'nin en hayati zayıflıklarından birini ortaya çıkardı: Kendisini ve birleşmiş, güçlü bir Avrupa vizyonunu ortaya koyma kabiliyetsizliğini. Kurumsallaşmış biçimiyle AB, popülizm karşısında tamamen çaresizdir. “Bu pandemide” diye yazıyor kamu sağlığı profesörü Scott L. Greer (Greer, 2020), “[Avrupa Birliği], ideallerine bağlıymış gibi bir görüntü sergilemiyor: Sürekli halkları arasında dayanışmadan bahseden bir birlik, başlangıçta çok az bir dayanışma gösterdi. Sürekli teknokrasiden yakınan birlik, bunun alternatifi olan hiçbir şey ortaya koymadı. İnsanların ve malların serbest dolaşımına dayalı bir birlik, kapalı sınırlar ve ihracat yasaklarıyla kaotik bir kıtaya dönüştü.” Ağır bir kriz karşısında her AB üye devletinin reel politiği chacun pour soi (herkes kendi başına) olmuş gibi görünüyor. Stockholm'deki Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi (European Center of Disease Prevention and Control -ECDC) ya da AB'nin içte ve dışta krize karşı yanıt için yeni kurduğu RescEU gibi Avrupa kurumları, COVID-19 salgını boyunca az ya da çok görünmez durumdaydı.

COVID-19 pandemisinin getirdiği rejim altında, özellikle Avrupa'da küçük ulusal çıkarlar bireysel fedakârlıkları gölgede bıraktı. Avrupa devletleri arasında dayanışma namına neredeyse hiçbir adım görülmedi. Duyguları sağcı ajitasyonla körüklenen İtalyan halkı, nispeten zengin AB üye devletlerinin gerçek birer ortak olduklarını gösterecek şekilde COVID-19 krizinin finansal ve ekonomik yükünü paylaşma konusundaki isteksizlikleri karşısında hayal kırıklıklarını gizlemedi. Ortak fedakarlıklar söz konusu olduğu bir zamanda, yardım ve dayanışma, AB üye devletleri nezdinde gözden düşmüştü. Bireyler

ve kurumlar baskı altında kaldıkları zaman gerçekten güvenilir ve dirençli olup olmadıklarını gösterirler. Bu zor zamanlar, çağdaş siyasetin nadir katartik anlarından biri, Avrupa'nın "en parlak zamanı" olabilirdi. Fakat bunun yerine Avrupa Komisyonu'nun, kısmi iktisadi çıkarlarla parçalanmış ve birliğini yitirmiş bir organizasyonun siyasi felaketini temsil ettiği ortaya çıktı. Hollanda, Almanya ve diğer zengin üye devletler ayrıcalıklarının daha zayıf ortaklarıyla paylaşmaya gönüllü olmadıklarını açıkça ortaya koydular. AB üye ülkeleri arasında siyasi yabancılaşma ya da daha iyi bir ifadeyle siyasi mesafe şimdiden COVID-19 krizinin paradoksal sonuçlarından biridir.⁶

COVID-19 Dışında Herhangi Bir İnsani Yardım Gündemi Kaldı Mı?

COVID-19 kriziyle birlikte ortaya çıkan en çarpıcı olgulardan biri, kısa zaman önce çok sıcak bir gündem olan Güney Akdeniz ve Sahra altı bölgelerden yapılan kitlesel göçlerin Batı medyasında tamamen silinmesiydi. Şubat 2020'de Almanya'nın Hanau kentinde 11 göçmenin öldürüldüğü Almanya'nın yakın tarihinin en şiddetli ve kanlı yabancı düşmanı saldırısı gerçekleşti (The Guardian, 2020b). Medyada kısa süreli bir haykırış duyuldu. Ardından COVID-19 göçmenler, sığınmacılar, Batı demokrasilerindeki yabancı ve Yahudi düşmanı eğilimler üzerine kamusal tartışmalarla birlikte bütün diğer gündemleri silip götürdü. Ancak pandeminin görünen yüzeyinin altında, içsel çelişkilerini bastıran ihtilafı bir toplumun dinamiti, her an patlamaya hazır bir şekilde hala orada duruyor.

COVID-19, yazılı, televizyon ya da sosyal medya fark etmeksizin tüm uluslararası haber ağlarına yegâne tema olarak hükmediyor. Elbette haber endüstrisinin kendisine ait bir ritmi var. Fakat on binlerce göçmenin kaderinin artık kamuoyunun hiç ilgisinde olmamasının insanı rahatsız eden bir tarafı var. Geniş bir kamuoyu nezdinde anlaşılıyor ki kişisel sağlık ve bireysel esenlikle ilgili konular bu dünyanın lanetlilerinden daha önemli meseleler olarak görülüyor. 80 milyonluk bir nüfusu temsil eden Alman parlamentosu, Doğu'nun savaşın ortasında kalan bölgelerinden, yanlarında refakatçisi olmadan 50 küçük yaşta mülteciyi ülkelerine almayı kabul etti. Bu, geçmiş cömertliğinden ve siyasi çekişmelerinden bıkmış bir ülkenin sergilediği cılız bir insani yardım jestinden fazlası değildi.

Göç de kamuoyunun gündeminden düştü. COVID-19, Avrupada herhangi bir muhalefete karşılaşmadan kısıtlayıcı bir sınır rejimi yürürlüğe koymak için ideal gerekçe oldu, adeta Hızır gibi yetiştirdi. Bu durum, hem Avrupa'nın insani yardım sahasının kofluğunu ve güvenilmezliğini hem de yetkililerin ve vatandaşların ortak iki yüzlülüğünü açığa çıkarmaktadır. Türkiye, Rusya veya Çin ise Batı Avrupa'nın etik açıdan düştüğü zayıf konuma karşı kör değildir.

Batı Yaşam Tarzı ve Tüketim Kültürü Sonuna Yaklaşıyor

Koronavirüs pandemisi savaşa girmek kadar maliyetli ve yıkıcı olabilir. Aynı şekilde savaş kadar keskin, gaddar ve amansız mıdır? COVID-19'un epidemiyolojik olguları ve bariz tehlikelerinin ötesinde, virüs kadar anlaşılması zor bir düşman da önümüzde duruyor: Batı toplumlarının inişli

⁶ Bu satırlar kaleme alınırken maliye bakanları arasında Avro bonoları ve diğer ulusüstü dayanışma tedbirlerine dair sonuçsuz müzakereler yapılmaya başlanmıştır. Ancak kemer sıkma zamanlarının geride kaldığı açıktır. AB'nin üye ülkelerinin krizi üye olmayan ülkelere daha az hasarla atlatacağını kanıtlamaya ihtiyacı var. Brexit dahi kamuoyunun ve siyasetin daha az gündeminde olacaktır. Birleşik Krallık muhtemelen AB'nin geri kalanından daha iyi ya da daha kötü performans göstermeyecek. Tekrar edelim: COVID-19 krizi, siyasi hakikatin dönüm noktası olarak ölçüleri, perspektifleri ve ilişkileri tamamen değiştirmektedir.

çıkışlı yaşam tarzı. Ekonomik faaliyetlerin kapatılmasına kimse hazırlıklı değildi. Tatil de söz konusu değildi ve yemek için kuyruğa girmek, yemek yemek, koşuya çıkmak, Netflix veya Disney+ izlemekten arta kalanlar, Batı'nın maddiyatçı yaşam tarzının kofluğunu gösteren sarsıcı bir kanıt ortaya koydu. Görünürde olan, yalnızca küçük burjuva kaygılarının hâkim olduğu ve derininde boydan boya varoluşsal bir endişenin yattığı kavramsal, felsefi ve duygusal bir boşluğun cehennemiydi.

Avrupa'da resmi karantina ilanı ve de facto sokağa çıkma yasağının ardından Albert Camus'nün *Veba (La Peste)* romanının baskıları hızla tükendi.⁷

Enfeksiyon riski altındaki bir dünyada insanlar hızla sosyofobik tavırlar geliştirdi. Bir kez daha gerçek hayat, edebiyatı takip etti. COVID-19'la birlikte dünyadaki düzen ve günlük yaşam büyük oranda T. S. Eliot'un *İçleri Boş Adamlar (The Hollow Men)* (Eliot, 1974: 91) şiirindeki gibiydi: "Bu en sonucusunda toplantı yerlerinin/El yordamıyla ararız birlikte/Ve yavaşmayız konuşmaya/Üzerine toplanmış bu kabarmış nehrin sahilinin". Dış baskının yoğun olduğu zamanlarda en önemli erdem özgüven değil tevazu olur. Mağazalar kapalıyken, bırakalım yiyeceği, hiçbir şey alınamazken, tüketim çılgınlığının ne anlamı var? Yemek yemenin, uyumanın ve – en azından Kuzey Avrupa'da – şaşırtıcı miktarlarda tuvalet kağıdı istiflemenin dışında evde kalmak, internet seminerlerine katılmak, video konferansları takip etmek veya Excel üzerinde çalışmak esas faaliyetlerimiz haline geldi. Bir gecede buzdolapları ve derin dondurucular satış rekorları kırdı (Müßgens, 2020). İnsanlar yığınlar halinde kendilerini krizden daha uzun süre yaşayacak şekilde hazırlamaya başladılar. Bu durum, eğlencenin aniden korkuya

dönüştüğü bir toplumun kendini nasıl algıladığı ve kandırdığı konusunda bize bir şey anlatmıyor mu?

Sıkı bir sağlık rejiminin zorladığı tüm bu ritüellerin arkasında kırılğanlık, ürkeklik, hazzı ve ilham verici değerlerini yitirmiş bir toplumun boşluğu yatıyor. Zengin Batı toplumları birçok şeyi hesap sorulması mümkün olmayan dış sebeplere havale etmeyi çoktan öğrenmişlerdi: zorlu çalışma koşulları, sömürü, yoksulluk, çevre kirliliği, şiddet, suç. Şimdi öğrendikleri ise insanın kendi öz korkusunu kimseye havale edemeyeceğidir. COVID-19 adeta bir asit gibi Batı zenginliği ve değerlerinin parlak yüzeyini eritti ve altında yatan rahatsız edici yönleri gün yüzüne çıkardı. Maddiyatçılık kısa zamanda çöküşe, çöküş ise çürümeye dönüşmektedir.

Kültür Eleştirisi ve COVID-19

Avrupa Birliği'nin ya da daha geniş anlamda eşitler arası ortaklık olarak Avrupa fikrine, tüm bu yaşanan gelişmelerin kazananları tarafından sahip çıkılacağını düşünmek için insanın siyaseten naif ya da gerçekten iyimser olması gerekir. COVID-19 tüm Avrupa boyunca, özellikle de Fransa, Polonya ve Macaristan'da şimdiden milliyetçi ve gerici fikirlere güç kazandırdı. İtalya'nın Kardeşleri (*Fratelli d'Italia*) ve karizmatik lideri Giorgia Meloni popüleritesinin zirvesinde. Gerici fikirlere dayalı bir otoriter devlet kavramı – faşizmin geç ve beklenmedik mirası – demokrasilerde yeniden taraftar bulmaya başladı.

Avrupa'nın her yerinde hükümetlerin vatandaşlarından koşulsuz itaat beklediği bir zamanda otoriter eğilimler daha belirginleşti. COVID-19 kontrol ve güvenlik arzusunu kabartırken otoriter politikalar bu talepleri karşılıyordu. Vatandaşları geleneksel olarak devlet otoritesi ve kontrolüne inanan Almanya'nın kasvetli

7 15 Nisan'da bu makalenin yazarı Rowohlt Verlag'ın sözcüsü Regina Steinicke'yle bir röportaj yaptı. Camus'nün romanı büyük dağıtım sorunları olmaksızın artık okuyucuya ulaştırılmaz hale gelmişti.

mutlak uyum atmosferi neredeyse elle tutulacak gibiydi. “Bir Avrupa demokrasisinde polis zoruyla bireysel özgürlüklerin kısıtlandığı bir düzen kurulacağını en çılgın rüyalarımda bile görsem inanmazdım” diye yazıyordu Rus editör Maxim Trudolyubov (Trudolyubov, 2020).

COVID-19, barış, kâr ve refah maskesi ardında gizlenen gerçek duygusal güçlerin maskesini düşürüyor. Kuşkuya yer bırakmayacak şekilde yeni bir endişe çağının eşliğindeyiz.

COVID-19; virüse karşı savaş rejimi, idari emirlere aykırı tüm eylemleri ve hatta tutumları bastırırken demokrasiyi de bir sınava tabi tutmaktadır. Görünüşe göre zorunlu olan kısıtlamaların büyüklüğü tüm liberal ve demokratik hakları yere sermiştir. Kamu sağlığı için iyi olan, siyasi kültür için kötü, hatta yıkıcı olabilir. İtaat ve konformizm, toplumsal ve bireysel erdemler olarak görülmeye başladı; Almanyada virüs kurallarını takmayan komşuları ihbar etmek yeniden popüler oldu (Chambers, 2020). Geçmişin bilinen totaliter uygulamalarının bir devamıydı bunlar.

Çoğulcu ve açık bir toplumun, üyelerinin birbirinden uzak durmaya çalıştığı angst'ın dizginlerinde homojen bir topluma ne kadar kolay dönüşebildiğini görmek yadırgatıcıdır. Virüs bir kez daha modern toplumların ve eko-politik sistemlerinin ne kadar kırılabilir ve dayanıksız olduğunu açığa çıkarmaktadır. COVID-19, barış, kâr ve refah maskesi ardında gizlenen gerçek duygusal güçlerin maskesini düşürüyor. Kuşkuya yer bırakmayacak şekilde yeni bir angst çağının eşliğindeyiz. Yurttaşlar, meslektaşlar ve aile üyeleri birbirlerinden uzak duruyorlar. Kırmızı çizgi olarak görülen sosyal mesafe davranışı artık bir erdem halini aldı. Yeni temas-

larda bulunmak insanlar tarafından büyük bir kabahat olarak görülüyor. Fiziksel temasın her türlü tuhaf bir şekilde sağlık riskine dönüştü. İster eşiniz, ister çocuğunuz ya da anne babanız olsun, birini sevmek, o kişiyi tehlikeye itmekle artık aynı anlama geliyor.

COVID-19 bir itaat ve konformizm toplumu tablosu yaratmıştır. Bunun teknokratik işlevsellikle ya da katı bir tıbbi bakış açısından zorunlu olarak görülen şeylerle bir ilgisi yoktur. Esas mesele, Cumhuriyetçi ve bireysel özgürlükçü resmi politikaya uyup uymama hakkıdır. Ana akım toplum, uysal bir şekilde ve üzerine düşünmeksizin idari emirlere uyuyor. COVID-19 tam da bu yüzden haftalar içinde mutlak bir Orwellci sistem potansiyelini ortaya çıkardı. Demokratik prosedürler, aydınlatıcı söylemler, Sokratik fikir ayrılığı hakkı; siyasi sistem baskı altında kaldığında bunların hepsi unutuldu. Yeni hiçbir şey söylemese bile demokrasilerin otoriter bir rejime ya da doğrudan doğruya diktatörlüğe dönüşmesinin öğrettiği hiç eskimeyen dersin tekrar tekrar öğrenilmesi gerekiyor. Alexis de Tocqueville, bu kitlesel uyum, itaat ve tahammülsüzlüğün demokratik sistem içinde yarattığı risklerin gayet farkındaydı (de Tocqueville, 1992).

Covid-19'un Makroekonomik ve Jeopolitik Etkileri Üzerine Bazı Düşünceler

COVID-19, 2012-2014 Avrupa ekonomik krizi, 2008 küresel finans krizi ve 11 Eylül 2001 sonrası kısa fakat yoğun resesyon dizisinin içinde yer almaktadır (Hillinger, 2010). COVID-19 krizinin dolaylı ve doğrudan etkileri siyasi yanıtlar gerektiren bir dizi soru ortaya koymaktadır: Küreselleşmenin ödülü nedir ve kim bunu ödemeye isteklidir? Bir gecede yeniden tehlikeli hale gelen bir dünyada yaşamaya, eyleme geçmeye ve işbirliği yapmaya hazır mıyız? Bir sistem sıkışıp

patlamadan önce ne kadar sık derin krizlerden geçebilir? Ve son olarak: Hepimiz yeni bir küresel düzene ihtiyaç duyuyor muyuz?

Küresel ekonomi 11 Eylül'den bu yana dördüncü kez ağır bir krizle ve krizin yıkıcı etkileriyle karşı karşıya kalıyor. O zamandan beri özel mülkiyete ve kişisel zenginliğin birikimine dayanan ekonomik sistemin yükü büyük oranda kamusal araçlarla desteklendi. Bunun sonucu, Avrupa'nın birçok devletinde ve tüm dünyada 11 Eylül, 2008 ve 2012 sonrasında ortaya çıkan ağır bütçe sorunlarıydı. Kamu altyapısı ihmal edildi. Ne var ki insanları öldüren yalnızca COVID-19 değildir. Yoksulluk, düşük sosyal ve sağlık altyapısı, yeterli bütçeye sahip olmayan devletler de ölümcül olabilir. Batı hükümetleri neoliberal ekonomik sisteme ve onun serbest piyasa düşüncesine ciddi kaynaklar akıttılar. Riskler kamu eliyle karşılandı fakat kâr yalnızca hissedarlara dağıtıldı. Fakat niçin bu işlevsiz rekabetçi piyasaları düzenli olarak devlet eliyle desteklemek gereksin? COVID-19 süreci boyunca devlet gücü güçlü bir ekonomik oyuncu olarak hareket ettiğine göre bundan sonra da bu şekilde değerlendirilmesi ve ödüllendirilmesi gerekir. Serbest piyasa rekabeti ve neoliberal küreselleşme yerine devlet kontrolü ve kamu payının ekonominin iki ana sütunu olduğu çok katmanlı bir kapitalist sisteme doğru mu gidiyoruz? COVID-19'un negatif etkilerini karşılamak için devasa kamusal araçlar gerekiyor. Devletin öne çıkması ve ekonominin sorumluluğunu eline almasıyla birlikte hem devlet kontrolüne hem de serbest piyasa güçlerine dayanan yeniden ulusallaşma ve yeni kapitalizm biçimlerine dair söylemler de yeni bir çağa girdi. Bir başka "yeni düzen" – bu sefer paradoksal bir şekilde ABD'siz – yeniden mümkün hale geldi. Peki bu düzenin lideri Çin mi olacaktır?

Çin 1.4 milyar tüketicisiyle dev pazarını sistematik bir şekilde uluslararası yatırımlara açmaya başladığından beri iki farklı ekonomi-politik

sistem birbiriyle rekabet ediyor. Bir tarafta Çin'in devlet kontrollü kapitalizmi, diğer tarafta ise geleneksel kendi kendini kontrol eden piyasa anlayışına dayanan Batı kapitalizmi. Her iki model de devasa bir deney ortaya koyuyor. Şu anda her iki model de küreselleşmiş ekonominin büyük risklerine ve yüksek oranda kırılğan hale gelmiş piyasalarına uyum sağlama becerisi sergileyebileceğini göstermek zorunda. COVID-19 her ikisini de bir sınava tabi tutuyor. Fakat Çin daha iyi bir başlangıç konumuna sahip görünüyor.

(China Daily, 2020)

Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) yatırımları, öncelikler gözden geçirilse ve yavaşlatılsa bile sektöre uğramayacaktır. Çin'in Afrika, Güneydoğu Asya ve Latin Amerika'ya uzanan ticaret yolları ve sahil şeritlerinde edindiği yeni müttefiklerini kaybetmekte bir çıkarı bulunmuyor. ABD'den farklı olarak Çin'in korumacılıkta da bir çıkarı yok; buna karşın, uluslararası piyasalar büyük oranda Çin'den yapılan ihracata dayanıyor. COVID-19 kesinlikle küreselleşmeden bir geriye dönüştür; fakat tarihin yönünü Asya hegemonyasına (Khan, 2019; Maçães, 2018) ve güney yarımkürede Çin hakimiyetine doğru çeviren bu değildir. Asya yüzyılı zaten başlamıştı; COVID-19 bir dipnottan fazlası olmayacaktır. Belki 1918-1919 yıllarında

hüküm süren İspanyol gribini hatırlatmak faydalı olabilir. Bu salgının, Birinci Dünya Savaşı'ndan daha fazla can almasına rağmen ABD'nin giderek artan önemi ve sonrasında Batı hegemonyası üzerinde pratikte hiçbir etkisi olmamıştır.

“Rusya’dan Sevgilerle” – Doğu’dan Öğrenilen Dersler

COVID-19 sonrası dünyada dahi küresel öneme sahip bazı temel veçhelerde bir değişiklik olmayacaktır. Batı’dan Doğu’ya çarpıcı ve kaçınılmaz güç kayması (Rachman, 2016) COVID-19’dan olumsuz etkilenmeyecektir ve hatta bu süreçten hızlanarak çıkması dahi mümkündür. Çin, pandeminin vurduğu ilk ülkeydi; ama aynı zamanda akut kriz halinden çıkan ilk devlet de oydu. Mart sonundan itibaren 25 milyonun yaşadığı bir metropol olan Şanghay’da yaşam normale döndü; 11 Nisan’da ise bir zamanlar COVID-19 pandemisinin merkez üssü olan Wuhan’da dükkanlar ve fabrikalar işbaşı yaptılar ve yeniden üretime başladılar (Wang & Yang, 2020). Pandeminin zirveye ulaştığı esnada Çin, İtalya’ya tıbbi ekipman yolladı. Şimdi ise Çin, ABD’ye ve diğer Batı ülkelerine pratik yardım, ekipman ve tıbbi know-how sunuyor (Cui, 2020). Rusya ise Kuzey İtalya’ya sağlık ekiplerini yolladı. Bu tedbirler medyada geniş yer buldu; propaganda amaçlarına mükemmel bir şekilde ulaştı. Doğu, krizden çıkarmak için Batı’ya yardım ediyor: Altta yatan mesaj gayet netti.

“Çin kazanacak mı?” (The Economist, 2020) The Economist’in 18 Nisan 2020 tarihli sayısının başlığı gerçekten buydu ve Avrupa ve Batı siyasetinin bete noir’ına (öçüsüne), Asya toplumlarının batı yarımküre üzerinde artan etkisi algısına işaret ediyordu (Khanna, 2019). COVID-19’un vurduğu hayati darbeden en hızlı şekilde yaralarını sararak çıkan devletler ve ulusal ekonomiler küresel et-

kilerini genişletebilecek durumda olacaklar. Çin bunlar arasında yer alacaktır; ABD ise muhtemelen değil. Çin, COVID-19’un en sert vurduğu İtalyan bölgesi olan Lombardy’ye tıbbi ekipman yollayarak en zorlu süreç boyunca İtalya’ya yardım etti.⁸ Çin de diplomatik tonunu hızla de facto bir ticaret savaşında rekabetten ortak bir sıkıntıda dayanışma ve empatiye çevirebileceğini kanıtlayarak ABD’ye yardım eli uzattı (Cui, 2020). Çinlilerden başka hiçbir yönetim bu kadar sorunsuz ve hızlı bir şekilde uluslararası ilişkilerde harekete geçme kabiliyetine sahip olduğunu gösteremedi. Rusya, İtalya’ya sağlık ekibi ve tıbbi ekipman yollarken tereddüt etmedi. Rus Hava Kuvvetleri’ne ait Tupolev kargo uçaklarının üzerinde “Rusya’dan sevgilerle” yazılıydı. İtalyan medyasının da kaydettiği üzere Napolyon savaşlarından bu yana ilk defa bir Rus birliği İtalyan toprağına girmişti (BBC, 2020). Rus PR gösterileri küresel medyada yer buldu. Kremlin’deki stratejistler sembolik kareler ve jestler üzerinde hakimiyetin neredeyse sınırlar üzerinde askeri hakimiyet kadar önemli olduğunu gayet iyi anlamışlardı (Corman & Coraci, 2020). AB yönetimi ise bunu tamamen unutmuşa benziyor.

“İnsanın başına gelen hiçbir şeye kayıtsız kalınmaz.”
Çin tarafından İtalya’ya bağışlanan tıbbi malzeme kutusu. (Xinhuanet 2020)

8 Çin’in en zengin şehirlerinden biri olan Hangzhou’da İtalya’yla dayanışma adına halk otobüsleri İtalya’nın ulusal bayrağını simgeleyen üç renge boyandı. Sosyal medyada geniş etki uyandıran bu faaliyetler AB üye devletleri arasında gerçekleşmedi. En azından yazar kendi adına Berlin’de toplu taşıma araçlarında İtalya, Fransa ya da İspanya bayrağını çağrıştıran herhangi bir şey görmediğini söyleyebilir. Batı, dayanışmanın sembolik dilini unutmuş gibiydi.

Özet

Bu makalenin fikir ve bulguları, aforizma niteliğindeki şu birkaç cümlede özetlenebilir:

- (1) COVID-19 krizi, Avrupa Birliği'nin ve kurumlarının siyasi kırılmağını acımasız bir şekilde açığa çıkardı.
- (2) COVID-19 sonrası Avrupa, merkezkaç potansiyel taşıyan güçlü milliyetçi siyasi hareketlerle baş etmek zorunda kalacaktır.
- (3) Avrupa Birliği'nin kendisine dair algısıyla Avrupa vatandaşlarının algısı arasındaki orantısızlık elle tutulur bir boyuta ulaşıyor.
- (4) Yoksulluk, ideolojik radikalleşme ve siyasi istikrarsızlık Avrupa'ya tekrar geliyor.
- (5) COVID-19 krizine ustaca – olabildiğince hızlı ve katı bir şekilde – müdahale eden ulus devletler güncel gelişmelerin de ekonomik, siyasi ve stratejik kazananları olacaktır: Çin, Güney Kore, Singapur, Japonya; Batı Avrupada ise belki Almanya.
- (6) Neoliberalizm ve laissez-faire kapitalizmi meşruiyetini kaybetti; ABD'de neoliberal makroekonomik paradigma hayatta kalacaktır fakat Avrupada köklü bir şekilde yeniden inşa edilecektir.
- (7) Avrupa ve ABD arasında olduğu kadar Avrupa devletleri arasında da bölünme büyümektedir; bunun sonucu, çok kutuplu bir dünyada siyasi yabancılaşma olacaktır.
- (8) Kültürel eleştiri perspektifinden bakıldığında COVID-19, Batı değer sisteminin iç çelişkilerini ve nihayetinde kofluğunu ortaya koymaktadır.
- (9) Dijitalleşme artık devrimci değildir; yeni normal olma aşamasına girmektedir.

- (10) Clio, tarihin ilham perisi, Doğu'ya bakmaktadır. Görüşü berrak, süreğen ve tarafsız olmayı sürdürüyor. 🌸

Kaynakça

- Albright, M. (2019). *Fascism: A warning*. London: William Collins.
- Asquith, J. (2020). Could airlines be nationalized? As Italy takes full ownership of Alitalia, will more airlines follow? <https://www.forbes.com/sites/jamesasquith/2020/04/01/could-airlines-be-nationalised-as-italy-takes-full-ownership-of-alitalia-will-more-airlines-follow/#7bc68b3677df> adresinden alındı.
- BBC. (2020). Coronavirus: What does 'from Russia with love' really mean? <https://www.bbc.com/news/world-europe-52137908> adresinden alındı.
- Beckert, S. (2014). *Empire of cotton: A global history*. New York: Alfred A. Knopf.
- Chambers, M. (2020, Nisan 2). Germans snitch on neighbours flouting virus rules, in echo of the Stasi past. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-germany-denunciati/germans-snitch-on-neighbours-flouting-virus-rules-in-echo-of-the-stasi-past-idUSKBN21K2PB> adresinden alındı.
- Corman, M. R. & Coraci, E. (2020). Geopolitical symptoms of COVID-19: Narrative battles within the Eastern partnership. <https://www.bertelsmann-stiftung.de/de/unsere-projekte/strategien-fuer-die-eu-nachbarschaft/projektnachrichten/wer-ist-in-der-corona-krise-der-zuverlaessigere-internationale-partner> adresinden alındı.
- Corpet, A. (2020, Nisan 18). Washington is a never-ending story. *T – The New York Times Style Magazine, International Edition*, p. 81.
- Cui, T. (2020, Nisan 7). Cooperation vital for U.S. and China. *The New York Times International Edition*, 42(630), 1-11.
- De Tocqueville, A. (1992). *Œuvres II (De la démocratie en Amérique I & II)*. Paris: NRF, Bibliothèque de la Pléjade.
- Eliot, T.S. (1974). *Collected poems 1909–1962*. London: Faber and Faber.
- Elysée. (2020, Mart 16). «Nous sommes en guerre sanitaire». Speech of president Emmanuel Macron. <https://www.elysee.fr/front/pdf/elysee-module-15345-fr.pdf> adresinden alındı.
- Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ). (2020a, Nisan 18). Grenzen der Freundschaft, p. 2.

- Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ). (2020b, Nisan 18). Herausforderung dieser Generation (Interview with Charles Michel), p. 18.
- Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ). (2020c, Nisan 15). Schwerste Krise seit Großer Depression, p. 1.
- González Laya, A. (2020, Nisan 18). Der Schock ist riesig. *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)*, p. 5.
- Greer, S. L. (2020, Nisan 9). How did the E.U. get the virus so wrong? *The New York Times International Edition*, 42(632), p. 10.
- Hillinger, C. (2010). The Crisis and beyond: Thinking outside the box. *Economics: The Open- Access, Open-Assessment E-Journal*, 4, 2010-2023. doi:10.5018/economics-ejournal.ja.2010-23.
- IMF (Uluslararası Para Fonu). (2020). The great lockdown. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020> adresinden alındı.
- Jones, B. & Montale, F. (2020, Nisan 9). Italy is sending another warning. *The New York Times International Edition*, 42(632), p. 10.
- Khanna, P. (2019). *The future is Asian: Commerce, conflict, and culture in the 21st century*. New York: Simon & Schuster.
- Lagarde, C. (2020, Nisan 9). Entretien de Christine Lagarde, Présidente de la BCE, accordé à Ali Baddou et Carine Bécard. www.ecb.europa.eu adresinden alındı.
- Maçães, B. (2018). *The dawn of Eurasia: On the rail of the new world order*. London: Penguin Books.
- Mak, G. (2007). *In Europa: Eine reise durch das 20. Jahrhundert*. München Siedler/Pantheon: Random House.
- Müßgens, C. (2020, Nisan 20). Otto erwartet rabattschlacht. *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)*, p. 19.
- Normile, D. (2020). Coronavirus cases have dropped sharply in South Korea. What's the secret to its success? <https://www.sciencemag.org/news/2020/03/coronavirus-cases-have-dropped-sharply-south-korea-whats-secret-its-success> adresinden alındı.
- OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü). (2020). The world economy at risk. oe.cd/economic-outlook adresinden alındı.
- Qui, X. (2009). *100 classic Chinese poems*. Shanghai: East China Normal University Press
- Rachman, G. (2016). *Easternization: War and peace in the Asian century*. London: Random House
- Rice, S. E. (2020, Nisan 9). Trump is the wartime president we have (not the one we need). *The New York Times International Edition*, 42(632), p. 9.
- Riley, C. (2020). The world hasn't seen a recession this bad since the 1930s: The recovery is far from certain. <https://edition.cnn.com/2020/04/14/business/imf-world-economic-outlook/index.html> adresinden alındı.
- The Economist (2020a, Nisan 18). Unlucky millennials. Young southern Europeans face the second crisis of their adult lives. Will it radicalize them?
- The Economist (2020b, Nisan 18). GDP Forecast and Economic Downturn 2020.
- The Guardian (2020a). Mafia distributes food to Italy's struggling residents. <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/10/mafia-distributes-food-to-italys-struggling-residents> adresinden alındı.
- The Guardian (2020b). The Hanau terror attack shows the need for honesty about racism in Germany. <https://www.theguardian.com/world/commentisfree/2020/mar/03/hanau-terror-attack-germany-racism-angela-merkel> adresinden alındı.
- The Washington Post (2020). From 'It's going to disappear' to 'We will win this war'. How the president's response to the coronavirus has changed since January. <https://www.washingtonpost.com/graphics/2020/politics/trump-coronavirus-statements/> adresinden alındı.
- Trudolyubov, M. (2020, Nisan 9). At long last, Russia steps up to a crisis. *The New York Times International Edition*, 42(632), pp. 1-11.
- U.S. bureau of labor statistics. (ABD İşgücü İstatistikleri Bürosu) 2020. Employment situation summary. <https://www.bls.gov/news.release/emp/sit.nr0.htm> adresinden alındı.
- Vignaud, M. (2020, Nisan 2). Bercy en mode «Shining». *Le Point*, (2484), pp. 28-29.
- Von der Leyen, U. (2020). Ein Marshall-Plan für Europa. <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/corona-von-der-leyen-schlaegt-marshall-plan-fuer-europa-vor-16708770.html> adresinden alındı.
- Wang, Y. & Yang, C. (2020, Nisan 9). Wuhan limbs back from lockdown. *The New York Times International Edition*, 42(632), pp. 1-7.
- Welter, P. (2020, April 7). Ein viruswunder in Südkorea. *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)*, p. 15.
- Zamapano, G. (2020). COVID-19 study suggests Italy's death toll much higher. <https://www.aa.com.tr/en/europe/covid-19-study-suggests-italy-death-toll-much-higher/1789603> adresinden alındı.

Koronavirüs Sonrası Dünyanın İnsanlığa Yüklediği Görevler

SEMİH KORAY

Prof. Dr.
Ekonomi Bölümü, Bilkent Üniversitesi

Prof. Dr. Semih Koray, matematik alanındaki doktorasını 1980 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nden almıştır. Social Choice and Welfare, Review of Economic Design, Journal of Economic Theory, Econometrica ve Semigroup Forum gibi dergilerde yayımlanmış çeşitli makaleleri bulunmaktadır. Koray, Review of Economic Design dergisinde editörlük ve asosiy editörlük, Güney Avrupa İktisat Kuramcılar Birliği'nde Başkanlık ve Genel Sekreterlik, Türkiye Matematik Olimpiyat Komitesi'nde Başkanlık, Uluslararası Matematik Olimpiyatları Danışma Kurulu'nda üyelik ve İktisadi Tasarım Vakfı'nda Başkanlık yapmıştır. Koray'ın araştırma konusundaki ilgi alanları, iktisadi ve toplumsal tasarım, oyunlar kuramı ve toplumsal seçme kuramı üstünde yoğunlaşmaktadır. Koray, halen Vatan Partisi'nin Uluslararası İlişkiler Bürosu'ndan sorumlu Genel Başkan Yardımcısı'dır. Aylık Teori ve Bilim ve Ütopya dergilerinde yayımlanmış siyasal ve toplumsal konulara ilişkin çeşitli makaleleri bulunan Koray, aynı zamanda Aydınlik gazetesinde haftalık Avrasya Seçeneği adlı köşesindeki yazılarını sürdürmektedir. Email: ksemih@bilkent.edu.tr

Salgına yenik düşen toplumsal sistemler tutunmak için yeni mevziler arayacak, salgının üstesinden gelenler de bu başarılarını insanlığın kalıcı kazanımları haline getirme uğraşı içinde olacaklardır. Koronavirüsün tetiklediği altüst oluş, toplumsal olarak ileri olanla geri olan, yükselmekte olanla çöküş sürecine girmiş olan arasındaki çatışmayı şiddetlendirecektir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde salgına kamu müdahalesini tetikleyen, toplumsal rızayı yitirme kaygısı olmuştur. ABD'nin dünyayı askeri zora dayanarak küreselleştirme çabalarında uğradığı başarısızlık ve bu başarısızlığın 2008 küresel krizini tetiklemesi, neoliberalizmin hızla gerilemeye başlamasına neden olmuştur. Ama neoliberalizmi esas geriletken etken, kendi anavatanındaki gelişmelerden çok, kamuculuğa, devletçiliğe ve paylaşarak gelişmeye dayanan Avrasya'nın önlenemez yükselişidir. İnsanlığın kader ortaklığının güçlü bir biçimde duyumsanmasına yol açan koronavirüs, ideolojik düzlemde en büyük darbeyi neoliberalizme indirmiştir. Salgına karşı mücadelede başarının anahtarını bilimin yol göstericiliği altında uygulanan kamuculuk ve toplumsal dayanışma oluşturmaktadır. COVID-19'a karşı mücadelede "görünmez el" çaresiz kalırken, başarıyı getiren "milli devlet" in "görünür eli" olmuştur. Virüs salgınının tetiklediği cereyanlar, hegemonyacılığı daha da geriletmek için son derece uygun bir zemin yaratmıştır. Bu zeminden dünya barışını daha sağlam güvencelere kavuşturmak için yararlanmak, insanlığın daha rahat nefes almasını sağlayacaktır.

KORONAVİRÜS SALGINI BÜTÜN DÜNYAYI derinden etkilemeye devam ediyor. Salgına karşı mücadele, her ülkede yalnızca sağlık kesimini değil, ekonomik temeli ve üstyapısıyla toplumsal sistemin bütününe kapsıyor. Onun için salgın, aynı zamanda toplumsal sistemleri ayırıştırarak bir denek taşı işlevini görüyor. Üstelik dünya üstünde salgının başlangıcından bu yana işi, geliri ya da gündelik hayatı etkilenmemiş olan hiç kimse yok. Bu yüzden koronavirüsün toplumsal sistemleri sınaması, herkesin yoğun bir dikkatle izlediği açık bir sahnede cereyan ediyor.

Salgının tetiklediği iktisadi bunalım daha şimdiden büyük boyutlara ulaşmıştır. Ama daha da önemlisi, bu iktisadi krize bazı ülkelerde aynı zamanda temel değer yargılarının irdelendiği toplumsal bir bunalımın eşlik etmesidir. Koronavirüs deneyimi, insanlık açısından eşine az rastlanır genişlikte bir ortak paydayı yansıtmak-

tadır. İnsanlığın kaderini ortaklaştıran süreçler, "tek başına kurtuluş" hayallerini yok ederek "dayanışmanın gücü"nü ortaya çıkarır. COVID-19, "ucunda ölüm olan" ve tedavisi henüz bilinmeyen bir hastalıktır. Onun için bu deneyim, "zihin açıklığı" nı olağan dönemlerdekine çok ötesine geçen bir düzeye ulaştırmıştır. Koronavirüs, insanın "toplumsal varlığı" ile "bireysel varoluşu" arasındaki çatışmayı gündeme getirmiştir.

Virüs, kuşkusuz tarih yapmaz. Tarihi yapan, insandır. Ama virüsün tetiklediği süreçlerin etkisi, dünyamızın uzunca bir süredir içine girmiş olduğu değişimi hızlandırmaktadır. Bu etki, varlığını salgın sonrasında da hiç kimsenin görmezden gelemeyeceği boyutlarda sürdürecektir. Salgına yenik düşen toplumsal sistemler tutunmak için yeni mevziler arayacak, salgının üstesinden gelenler de bu başarılarını insanlığın kalıcı kazanımları haline getirme uğraşı içinde

olacaklardır. Koronavirüsün tetiklediği altüst oluş, toplumsal olarak ileri olanla geri olan, yükselmekte olanla çöküş sürecine girmiş olan arasındaki çatışmayı şiddetlendirecektir.

“Özel Çıkar Odaklı” Sistemlere Karşı “İnsan-Odaklı” Sistemler

Farklı ülkelerin salgına karşı tutumu, benimstedikleri sistemin insana biçtiği değeri açığa çıkarmıştır. İnsanın sistem içindeki konumu ve ona yüklenen işlev, çıplak gözle görülür hale gelmiştir.

Kapitalist sağlık sistemi, bir hastalığın tedavisine bedelini ödeyenin satın alacağı bir meta gözüyle bakar. Ama COVID-19'un tedavisi hâlâ bilinmediği için, kapitalist sağlık sisteminin bu konuda piyasaya sürebileceği bir meta mevcut değildir. Kapitalizm altında sağlık hizmetinin üretimi, kârın en çoklaştırılması amacı doğrultusunda şekillenir. Hastane ve yoğun bakım birimlerinin kapasitesi, toplumun sağlık ihtiyacına değil, sağlık hizmetine yönelik satın alma gücüne göre belirlenir. Salgın karşısında geçici bir süre için kapasite artışına gitmek, özel sektör açısından karşılığı olmayan verimsiz bir yatırımdır. Onun için bir salgında toplumun sağlık gereksinimlerini karşılamak, özel sektörün değil, ancak kamu kesiminin üstesinden gelebileceği bir iştir.

Kapitalist sistem insana “satın alma gücü” kadar varlık tanır. Verilecek kayıp, salgında yaşamını yitiren insan sayısıyla değil, ekonomiyi yönlendiren “özel çıkar”a olan etkisiyle ölçülür.

Sağlık kesimini büyük ölçüde özelleştirmiş olan kapitalist ülkeler, bu nedenle koronavirüs salgını karşısında bocalamıştır. Kimi gelişmiş kapitalist ülkelerin salgın karşısında çaresiz kalmaları, yadırgatıcı olmak bir yana, sağlık siste-

mini özelleştirmiş olmanın kaçınılmaz ve doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Kapitalist sistemin COVID-19'a karşı ilk tepkisi, “sürü bağışıklığı” kazanılana kadar salgını kendi haline bırakmak olmuştur. Bu, sistemin doğasına uygun bir yaklaşımdır. Uyum, yalnızca sağlık kesiminin insana bakış açısıyla sınırlı değildir. Kapitalist sistem insana “satın alma gücü” kadar varlık tanır. Verilecek kayıp, salgında yaşamını yitiren insan sayısıyla değil, ekonomiyi yönlendiren “özel çıkar”a olan etkisiyle ölçülür. Onun için gelişmiş kapitalist ülkelerde salgın sırasında oransal olarak en büyük kaybın yaşlı bakımevlerinde verilmiş olması, basit ve tesadüfi bir ihmalkarlıktan ibaret değildir.

Ama bu ülkelerin çok büyük bir bölümünde giderek “sürü bağışıklığı” yaklaşımından kısmen vazgeçilmiş ve salgının koruyucu önlemlerle denetim altına alınması yoluna gidilmiştir. Bunun temel nedeni, “salgını kendi haline bırakma”nın sisteme olan toplumsal güveni derinden sarsmakta olduğunun saptanmış olmasıdır. “Toplumsal rıza”yı sağlayamayan sistemler, sürdürülemez hale gelir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde salgına kamu müdahalesini tetikleyen, toplumsal rızayı yitirme kaygısı olmuştur.

Salgının ilk ortaya çıktığı Çin Halk Cumhuriyeti, insan sağlığını esas alan bir yaklaşımla salgını kısa sürede denetim altına almış ve salgının birinci dalgasının üstesinden gelmiştir. Bu olumlu örneğin sürü bağışıklığı yaklaşımından vazgeçilmesinde belirleyici bir rol oynamış olduğuna kuşku yoktur. Dolayısıyla Çin, salgına karşı verdiği başarılı mücadeleyle yalnızca kendi halkının sağlığını korumakla kalmamış, aynı zamanda başka halkların sağlığının korunmasına da etkin bir katkıda bulunmuştur.

Çin'in önünde başka örnek olmadığı halde kazandığı bu başarının ardında bilimin yol göstericiliğinin esas alınması, kamunun bütün

imkânlarının zaman yitirmeksizin seferber edilmesi ve koruyucu önlemlerin uygulanmasında örgütlü bir toplum disiplininin sağlanması gerekmektedir. Çin, aynı zamanda bilgi, malzeme ve sağlık personeli paylaşımında bulunarak, salgına karşı mücadeleyi insanlığın dayanışma gerektiren ortak bir sorunu olarak gördüğünü de ortaya koymuştur. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu başka bazı ülkeler de bu temel esaslara uydukları ölçüde salgına karşı mücadelede başarılı olmuş ve uluslararası dayanışmaya katkıda bulunmuşlardır.

Koronavirüs, özel çıkar odaklı sistemlerin içyüzünün gözler önüne serilmesine vesile olmuştur. Ama ortaya çıkan içyüzü, yalnızca sağlık sistemine özgü olmayıp, bu sistemlerin bütünsel olarak insana biçtiği değere ilişkindir. Salgının harekete geçirdiği toplumsal cereyanlar, zaten hızlı bir çöküş sürecine girmiş olan neoliberalizme sonul darbeyi vurmaktadır. Emperyalist sistemin kendisi de, ideolojik olarak tutunabileceği yeni mevzilerin arayışı içine girmiştir. Önümüzdeki dönemde neoliberalizmin yerine geçen yeni bir paradigmayla karşı karşıya kalmamız, hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Neoliberalizmin İdeolojik Çöküşü

Neoliberalizmin temeli neoklasik iktisattır. İnsana bakış açısı da neoklasik iktisattan türetilmiştir. Neoklasik iktisada göre insan “homo economicus”tur. Homo economicus’un temel özelliği “rasyonellik” değil, yalnızca kendi çıkarına bakıp, başkalarının akibetiyle zerre kadar ilgilenmemesidir. Rasyonellik, amaca göredir. Mutluluğu başkalarının da mutlu olmasında bulan bir bireyin, kendi amacına göre rasyonel davranışı bencil değil, özgecil bir tutum almaktan geçer. Ama homo economicus’un kendi tercihlerini seçme özgürlüğü yoktur. O, kendisine neokla-

sik iktisadın yüklediği biçimde “her şeyin daha fazlasına sahip olmayı istemek” zorundadır. Dünyanın geri kalanı yıkılsa, o buna aldırmandan borsada sahip olduğu kağıtların değerinin beş katına artmasından memnun olmak zorundadır.

Neoklasik iktisadın homo economicusu insanın özünü fiyatların uyarıları karşısında beklenen tepkileri veren edilgin organizmalar derekesine indirgemektedir. Onun tek özgürlüğü “elmayla armut arasında yapacağı tercih”e ilişkindir. Ama seçeceği tüketim demeti bütçesiyle sınırlı olduğu için, özgürlüğü de bütçesi kadardır.

Çin Halk Cumhuriyetinden giden yardım paketleri.
(Xinhuanet)

Neoklasik iktisadın rekabet altında oluşan piyasa dengesinin verimli olduğunu ileri süren “Refah Teoremi”nin üç önemli varsayımı vardır. Birincisi, karar verici durumunda olan bütün iktisadi aktörlerin insanlığın homo economicus türüne ait olmalarıdır. İkincisi, söz konusu ekonomide hiç kamu malının bulunmaması, bütün malların “özel mal” niteliğini taşıması gerekmektedir. Üçüncü olarak da, piyasanın ölçüğü ne kadar büyük olursa verimlilik düzeyi de o kadar artacaktır. Sokakta yapılacak bir sormacada insanların tekel isimlerini ülke isimlerinden daha

isabetli bir biçimde sıralamalarının söz konusu olduğu bir dünyada tam rekabetten ne kadar söz edilebileceğini ayrı tutsak bile, diğer üç varsayım, ne dünyadaki duruma, ne de insanın özüne uymaktadır. Bu durum, neoliberalizmin önünde tek çare bırakmıştır. O da, “teorem dünyaya uymuyorsa, dünyayı teoreme uydurmaya çalışmak”tır. Neoliberal küreselleştirme taarruzunun özü, milli devletleri yıkıp milletleri dağıtarak tek bir küresel pazar yaratma, özelleştirmeler yoluyla bütün kamu mallarını özel mala dönüştürme ve insan türünü bütünüyle homo economicus’a indirgeme amaçlarından oluşmaktadır. Diğer bir deyişle, “küreselleştirme”, “dünyayı neoklasik iktisadın teoremine uydurma” çabasından başka bir şey değildir.

İnsanlığın kader ortaklığının güçlü bir biçimde duyumsanmasına yol açan koronavirüs, ideolojik düzlemde en büyük darbeyi neoliberalizme indirmiştir. Salgına karşı mücadelede başarının anahtarını bilimin yol göstericiliği altında uygulanan kamuculuk ve toplumsal dayanışma oluşturmaktadır.

ABD’nin dünyayı askeri zora dayanarak küreselleştirme çabalarında uğradığı başarısızlık ve bu başarısızlığın 2008 küresel krizini tetikleme- si, neoliberalizmin hızla gerilemeye başlamasına neden olmuştur. Ama neoliberalizmi esas gerilet- en etken, kendi anavatanındaki gelişmelerden çok, kamuculuğa, devletçiliğe ve paylaşarak gelişmeye dayanan Avrasya’nın önlenemez yükse- lişidir.

İnsanlığın kader ortaklığının güçlü bir biçimde duyumsanmasına yol açan koronavirüs, ideolojik düzlemde en büyük darbeyi neoliberalizme indirmiştir. Salgına karşı mücadelede

başarının anahtarını bilimin yol göstericiliği altında uygulanan kamuculuk ve toplumsal dayanışma oluşturmaktadır. Her toplumsal sorunun çözümü, doğru hedefe yönelen örgütlü bir toplumsal gücün oluşumunu gerektirir. Hedef, bilimin ışığında belirlenir. Sorunun üstesinden gelme yetisine sahip bir toplumsal gücün oluşturulup seferber edilmesi, ancak gerekli beceri ve araçlarla donanmış bir örgütlenme sayesinde gerçekleştirilebilir. COVID-19’a karşı mücadelede “görünmez el” çaresiz kalırken, başarıyı getiren “milli devlet”in “görünür eli” olmuştur.

Bireysel Özgürlük ve Kolektif Özgürlük

Neoliberalizme göre toplumsal yapı tek tek bireylerin ötesinde ve üstünde bir nesnel varlığa sahip değildir. Temel özellikler bireye yüklenir ve bireyler arasındaki etkileşim bu özelliklerden türetilir. Toplum, kum taneleri gibi bir araya gelen bireylerin toplamından ibarettir. O zaman toplumsal refah, bireysel refahların toplamıdır. Bunun dışında ve ötesinde bir “kamu çıkarı” söz konusu değildir. “Kamu zararlısı” bireysel edimler de, “bireyin refahına olan katkıları” nedeniyle toplam refah hesabına dahil edilir. Kamu, bireyler toplamının ötesinde bir varlığa sahip olmadığı için, özgürlük de bireye aittir. Kamuya ait bir “kolektif özgürlük” alanı mevcut değildir. Böylelikle bireysel özgürlüklerin kamu çıkarı ve kolektif özgürlükle olan ilişkisi kesilerek, özgürlük kavramı toplumsal içerikten arındırılmış olur.

Oysa özgürlük, “yapabilmek”tir. Birey de “yapabildiği kadar özgür”dür. Tarih yapmak, bilim ve sanatı geliştirmek, özetle insanın insani özünü en üst düzeyde yansıtan bütün etkinlikler, bireysel güçle değil, ancak bütün insanlığın birikimi üstünde yükselen kolektif bir güçle gerçekleştirilebilir. Onun için özgürlük en yetkin toplumsal içeriğe sahip kavramlar arasında yer alır.

Özgürlük, neoliberal yaklaşımın aksine tarih dışı bir kavram değildir. Tarih boyunca özgürlüğün insanlığın gelişimine katkıda bulunan toplumsal işlevi, yıkmaya serbestlik tanımak değil, yapmanın gizilgücünü açığa çıkarmak olmuştur. Demokratik devrimler, insanı toprak köleliğinden kurtararak işçiyi “işgücünü kiralamaya ya da kiralamama özgürlüğü”ne kavuşturmuştur. Kuşkusuz işçinin yaşamını sürdürmek için işgücünü kiralamaktan başka çaresi yoktur. Ama feodalizmin çıplak zoru, kapitalizm altında ekonomik zora dönüşmüştür. Daha da önemlisi, bu özgürleşmenin beraberinde getirdiği toplumsal sonuç, üretici güçlerin o zamana kadar eş görülmemiş bir düzeye yükseltilmesi olmuştur. Özgürlük, toplumun ekonomik gizilgücünün açığa çıkarılmasına hizmet etmiştir.

Daha önce de değindiğimiz gibi, neoklasik iktisadın kısıtlı bir bütçeyle yaşamını sürdürmeye çalışan geniş yığınlara tanıdığı özgürlüğün “yapmaya ilişkin bileşeni” “bütçeyle sınırlı”dır. “Bireysel özgürlük”, emperyalizm çağında insanlığın gelişmesinin bir vazgeçilmezi haline gelmiş olan “kolektif özgürlük”le çatıştırılarak, yapma değil, yıkmaya yönünde seferber edilmektedir. Emperyalizmin Ezilen ve Gelişen Dünya’nın milli devletlerini yıkmaya ve milletlerini dağıtmaya seferberliğinde “bireysel özgürlükler”e hep milli devletle çatışma ve milleti ayırıştırma işlevi yüklenmiştir.

Koronavirüs salgınının Wuhan’da ortaya çıktığı ve henüz Çin’le sınırlı olduğu dönemde salgının yayılmasını denetim altına almak için uygulanan kolektif önlemlere Batı’da yaygın bir biçimde “bireysel özgürlüklerin ağır bir ihlali” diye kara çalınmıştır. Ama salgının küresel bir nitelik kazanması ve Çin’in salgını kısa sürede denetim altına alması üstüne, Çin’deki uygulamalar her yerde “salgına karşı el kitabı” haline gelmiştir.

Bugün COVID-19’a karşı mücadele, bir “kolektif özgürlük mücadelesi”dir. Dünyanın bütün ülkelerinde bu mücadeleyi başarıya ulaştırmak için alınan kolektif önlemleri kendi “bireysel özgürlükleri” adına çiğneyenlere artık “özgürlükçü” değil, “bozguncu” gözüyle bakılmaktadır.

Bireysel özgürlüklerle toplumsal özgürlükler arasındaki ilişkinin doğru ele alınması son derece önemlidir. Bu sorunun tarih dışı bir yaklaşımla değil, toplumsal gelişmenin insanlığın gündemine getirdiği ihtiyaçlar çerçevesinde ele alınması gerekir. Virüs salgını, milli devletin işlevi ile milli devlet – demokrasi ilişkisinin de öne çıkmasına vesile olmuştur. Bu işlev ve ilişki, özgürlük sorunsalının irdelenmesi için en uygun çerçeveyi oluşturmaktadır.

Milli Devlet ve Demokrasi

Özgürlük gibi demokrasi de tarih dışı bir kavram değildir. Eflatun, idealist felsefenin kurucusudur. Bu felsefi akıma adını vermiş olan “idea”ların mucididir. Ama onun insanlığın düşünce tarihine olan en büyük katkısı, belki de mutlaklığın birer yansıması olan idealarının dünya üstünde varolmadıklarını saptayıp, onları hayatın dışına taşımış olmasıdır. Demokrasi, yaşamın dışında bir idea olmayıp, tarihsel koşullarla belirlenen ve dönüşüme uğrayan bir toplumsal işleyiş biçimidir.

Toplumsal gelişmeyi bilimin konusu yapan, bu gelişmenin nesnel yasalara tabi olmasıdır. Toplumbilimde de doğa bilimlerinde olduğu gibi doğrunun ölçütü, nesnel gerçeklikle sınımadır. Dolayısıyla toplumsal gelişmenin yasaları, seçimle değil bilimle belirlenir. Onun için toplumsal olarak neyin ileri, neyin geri olduğunun nesnel bir ölçütü vardır. Ama en az bunun kadar önemli olan başka bir gerçek daha söz konusudur. O da, neyin ileri, neyin geri ol-

duğunu bilmenin, geri olanın yerine ileri olanı geçirmeye yetmediğidir.

Toplumbilimin doğa bilimlerinden önemli bir farkı vardır. Doğa bilimlerinde özne insan, nesne de doğadır. Oysa toplum, toplumsal değişimin hem öznesini, hem de nesnesini oluşturur. Tarih, toplumun sınıflara bölünmesiyle başlar. Kimi sınıflar ilerlemenin toplumsal gücünü oluştururken, kimileri de gelişmenin önüne engel olarak dikilirler. Toplumsal bir dönüşümü gerçekleştirmek, yeter düzeyde bir toplumsal gücün yaratılmasını ve o gücün belirlenen hedefe yöneltilmesini gerektirir.

Günümüzde toplumsal gelişmenin önündeki temel engel emperyalist sistemdir. Toplumsal ilerlemenin temel gücü de, Ezilen ve Gelişen Dünya'nın milletleridir. Ezilen milletler, gelişmelerini ve milletleşme sürecinde ilerlemeyi ancak emperyalizmi geriletip sınırladıkları ölçüde gerçekleştirebilirler. Milli devletler, milletlerin bu amaca ulaşmak için sahip oldukları örgütsel araçlardır. Bunun en çarpıcı kanıtlarından biri, emperyalizmin neoliberal küreselleşme taarruzunun "milli devletleri yıkma ve milletleri dağıtma" hedefine odaklanmış olmasıdır. Avrasya'nın emperyalist sisteme bir alternatif oluşturan yükselişi de, milli devletlerin direnişi sayesinde gerçekleşmiştir. Emperyalizm silahlı ve devletli kapitalizmdir. Ona karşı koymak ve gelişmenin önünü açmak, ancak devlet düzeyinde örgütlü bir mücadele ile mümkündür.

Öte yandan milli devlet, gerçekten milletin örgütlenmiş haline geldiği ölçüde kendisine düşen görevi yerine getirebilir. Milli devletin demokratik içeriğini belirleyen ölçüt, milletin toplumsal gizilgücünü en üst düzeyde açığa çıkarma ve seferber etme yetisidir. Bu yetinin güçlendirilmesi, yalnızca ekonomi düzleminde değil, hayatın her alanında kitlelerin düzeyinin

yükseltilmesiyle olanaklıdır. Diğer bir deyişle, milli devletin demokratik içeriğini pekiştirecek temel etken arasız biçimde sürdürülecek bir "kültür devrimi"dir.

Neoliberalizm, bireysel özgürlüğü kolektif özgürlükle çatıştırmanın felsefesidir. Oysa bireysel özgürlükler, kolektif özgürlüğün alternatifi değil, onu pekiştirmenin harcıdır. Öte yandan kolektif özgürlük ne kadar pekişirse, bireysel özgürlüklerin alanı da o kadar genişler.

Kitleler, kendi deneyimleri içinde yaşayarak öğrenir. Bu süreç, kıyaslamamanın olanaklı olduğu bir gönül rahatlığı ortamını gerektirir. Demokrasi, bireysel özgürlükler aracılığıyla kitlelere bu sürecin başarısı için gerekli olan genişlik ve esnekliği sağlar. Terör ve dayatma, öğrenme sürecinin çekirdeğini oluşturan "içselleştirerek kendine mal etme"nin önünde engeldir. Emperyalist sistemin bir koçbaşı olarak kullandığı terör, aynı zamanda kitleleri öğrenme deneyiminden yoksun kılmayı amaçlar. Çünkü bu deneyimden yoksun bırakılan kitleler, etkin bir toplumsal güce dönüşmez.

Neoliberalizm, bireysel özgürlüğü kolektif özgürlükle çatıştırmanın felsefesidir. Oysa bireysel özgürlükler, kolektif özgürlüğün alternatifi değil, onu pekiştirmenin harcıdır. Öte yandan kolektif özgürlük ne kadar pekişirse, bireysel özgürlüklerin alanı da o kadar genişler. Neoliberalizm, bireysel özgürlüklere kolektif özgürlüğün "yıkıcısı" işlevini yükler. "Otoriterlik", neoliberalizmin sözlüğünde "özgürlük yoksunluğu"na değil, "bireysel özgürlüklerin kolektif özgürlüğe tabi kılınması"na verilen addır.

(Xinhuanet, 2020)

Her devlet, “yaptırım gücü”nü, diğer bir deyişle “otorite”yi temsil eder. Sorun, bu yaptırım gücünün varlığı değil, bu gücün milletin çıkarları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığıdır. Demokrasi, milletin gücünü bu toplumsal çıkarlar doğrultusunda seferber etmenin aracıdır.

Toplumsal güç, toplum disiplini gerektirir. Demokrasi, toplum disiplininin karşısı değil, onu gönüllülük temelinde güçlendirmenin aracıdır. Disiplinde gönüllülük ancak milletin toplumsal hedefleri içselleştirmesiyle sağlanır. Millete kendi deneyimi içinde öğrenme olanağını yaratmak da, milletin düzeyini yükseltme hedefini güden bir kültür devrimini arsız sürdürmek de, o yüzden demokrasinin vazgeçilmezleri arasında yer alır.

Çağdaş demokrasi, feodalizme karşı gerçekleştirilen devrimlerle insanlığın gündemine gelmiştir. Bireysel özgürlükleri olanaklı kılan, demokratik devrimlerin feodalizmi yıkarak millete sağladıkları kolektif özgürlük olmuştur. Günümüzde ezilen ve gelişen milletlerin kolektif özgürlüğünün önündeki temel engel, emper-

yalızdır. Milli devlet, emperyalizmin baskı ve denetimini ne kadar geriletirse, milletin kolektif özgürlüğün alanı da o kadar genişler. Emperyalizmin ayakları altında kalan bir millette bireysel özgürlüklerden de söz edilemez.

Tarihsel ömrünü doldurmuş olan toplumsal sistemlerin ortak niteliği, yapım yetilerini yitirerek salt bir yıkım gücüne dönüşmeleridir. Günümüzde emperyalist sistem de varlığını yapım değil, yıkım gücüne dayanarak sürdürmektedir. Onun için neoliberalizmin bireysel özgürlük kavramını sahteleştirerek, onu kolektif özgürlüğü yıkmanın bir aracı haline getirmeye çalışması bir rastlantı değildir.

Koronavirüs salgınına karşı mücadelede her millet, en başta sağlık olmak üzere her alandaki güvenliğinin sağlanmasında kendi devletiyle başa kalmıştır. Salgın, milli devletin yalnızca bu salgınla başa çıkmada sahip oldukları beceri ve araç düzeyini değil, aynı zamanda toplumu seferber etme yetisini de sınamıştır. Başarılı olan ülkeler, alınan önlemlerin uygulanmasında gönüllü toplum disiplini sağlamış olan ülkelerdir.

Salgınla birlikte milli devletin öne çıkması, aynı zamanda çağdaş demokrasiye yüklenmesi gereken içeriği de tartışma gündemine taşımıştır. Ezilen ve gelişen milletlerin milli devletleri, onların kolektif özgürlüklerini emperyalizme karşı koruma ve geliştirmede sahip oldukları temel örgütlerdir. Onun için bu milli devletlerin gerçekten milletin örgütlenmiş haline dönüşürülerek yetkinleştirilmesi, insanlığın geleceği açısından belirleyici bir önem taşımaktadır.

Bilim Hayatta En Gerçek Yol Göstericidir

Salgın sürecinde bilim de yükselen değerler arasındaki yerini almıştır. COVID-19'un tedavi ve

aşısının bulunması için herkes bilimden medet ummaktadır. Bilim, insanlığın gözünde “kurtarıcı” konumuna yükselerek itibar kazanmıştır. Ama salgın sürecinin bilim konusunda gündeme taşıdığı başka bir husus daha vardır. O da “bilimsel bulguların anında ve açık paylaşımı”nın taşıdığı yaşamsal önemdir.

Küreselleşme sürecinde bilgi de özelleştirmeden nasibini almıştır. Neoliberalizmin isimlendirmesiyle “Bilgi Çağı”nın özü, bilginin “özelleştirilmesi”dir. Bilgi, kamusal niteliklerinden arındırılarak ancak satın alanın kullanım hakkına sahip olacağı bir “özel mal”a indirgenmeye çalışılmıştır. Onun için Bilgi Çağı’nın makbul bilgisi, hemen paraya veya askeri ya da siyasal güce dönüşen, yani alıcısı hazır olan bilgidir. Getirisi büyük de olsa daha uzun erimde ortaya çıkacak bilgiler, kimse “depolama” giderlerini ödemek istemediği için gözden düşmüştür. Bu yaklaşım en ağır darbeyi temel doğa ve toplum bilimlerine indirmiştir. Öte yandan kısa erimde de kâr amacına dayalı bilgi üretimi, bilginin paylaşılmasının önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Oysa bilgi paylaştıkça çoğalan ürünlerin en başında gelmektedir. Üretilen bilginin “bütün insanlığın malı” haline gelmesine ancak bilginin yeniden kamulaştırılması yoluyla ulaşılabilir.

Salgın sürecinde bilimin yükselen bir değer olarak gündemin ön sıralarına yerleşmesi, yalnızca COVID-19’a karşı mücadele nedeniyle değildir. Salgını denetim altına almak için yapılan devlet müdahaleleri, en başta ekonomi olmak üzere hayatın bütün alanlarını kapsayan bütünsel bir yaklaşım ve planlamayı gerekli kılmıştır. Daha önce Çin deneyimi de, devletin öncülüğünde karma ekonominin ve toplumsal yaşamın planlanmasının iktisadi ve toplumsal kalkınmada yol açtığı “mucizevi” başarıları dünyanın gündemine getirmişti. Böyle bütünsel bir yaklaşım, ancak bilimin yol göstericiliği altında başarılı olabilir.

İnsanlık, kapitalizmle birlikte üretim ilişkilerinin kendiliğinden gelişiminin sonuna gelmiştir. Kapitalist üretim ilişkileri, bir tasarım ürünü olarak doğmamıştır. Bu ilişkiler, üretimde genişleme gereksiniminin yol açtığı itici güçle feodalizmin bağrında kendiliğinden oluşmuştur. Ama sosyalist üretim ilişkileri kapitalizmin bağrında kendiliğinden doğmaz. Bugün milli demokratik devrimlerini tamamlayarak sosyalizme açılma aşamasında olan bütün ülkelerin kendi başlangıç koşullarına uygun gelişme yolunu bulmaları, bu yolu döşemeleri ve bu yolda ilerlemek için gerekli araçları yaratmaları söz konusudur. Böyle bir gelişme ancak bilimin hayatın merkezine çekilmesiyle gerçekleştirilebilir. Günümüzde nasıl bilimsel bilgi temelli olmayan herhangi bir teknolojik gelişme olanaksızsa, bilime dayalı olmayan kalıcı bir toplumsal ilerleme de imkansız hale gelmiştir.

Bilgi, tarih boyunca üretici güçler içinde merkezi bir konuma sahip olmuştur. Demokratik devrimler, Aydınlanma’yla bilimi aynı zamanda bir toplumsal güç kaynağına dönüştürmüştür. Toplumbilimin oluşmasıyla birlikte ise bilim artık geleceği kurmanın temel aracı haline gelmiştir. Günümüzde gelişmenin toplumsal gücünü yaratmak, bilimin ışığında belirlenmiş hedefleri kitlelere mal etmekten geçmektedir. Bilimi hayatın merkezine çekerek “hayatta en gerçek yol gösterici haline getirmek” de kitlelerin bu deneyimleri yaşamasıyla gerçekleşecektir.

ABD’nin Hegemonya Zemini Ayaklarının Altından Hızla Kaymaktadır

Koronavirüs salgınının en önemli etkilerinden biri, ABD’nin hegemonyacılığına indirdiği darbedir. ABD, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra 21. yüzyılı bir Amerikan Yüzyılı haline getirme hayaline kapıldı. Ancak bu hayal

uzun sürmedi. Amerika'nın emsalsiz askeri üstünlüğünden yararlanarak silah zoruyla dünya üstündeki hakimiyetini pekiştirme girişimleri başarısızlığa uğradı. ABD'nin silahlı güce dayalı siyasal hegemonyasının hedefi, mali sermayenin bütün dünyada üretime engelsiz biçimde hükmeder hale gelmesiydi. Bu suretle hem mali haraç toplama alanı genişleyecek hem de siyasal hegemonyası mali sermayenin egemenliği sayesinde pekişecekti. Tek "süper güç" haline gelen Amerika 1990'lardan itibaren yeni mali sermaye araçları icat etmeye ve bunların kapsama alanını dizginsizce genişletmeye girişti. ABD, bu sayede "üretmeden tüketmenin" ve "çalışmadan kazanma"nın yolunu bulduğunu sandı.

ABD, bugün kendi içinde de İç Savaş'tan bu yana en derin parçalanmışlığı yaşıyor. Bu parçalanmışlığın kökeninde ABD hegemonyasının çökmekte oluşu yatmaktadır. Amerika, hegemonyasını yeniden kurmanın yollarını aramakta, ama çare bulamamaktadır. İç parçalanmayı derinleştiren etken, budur.

Bu "devr-i daim makinesi"nin işlemesi, Amerika'nın "her istediğini koparan" ve "geleceği şekillendirme yetisine sahip" yegâne güç olduğu algısını koruyabilmesine bağlıydı. ABD'nin askeri başarısızlıkları bu algıyı hızla aşındırmaya başladı. Bu aşınma ve mali alandaki dizginsizleşmenin bileşik etkisi, 2008 küresel krizinin Amerikada patlak vermesine yol açtı. Daha da önemlisi, geçen süre içinde dünyada üretimin ağırlık merkezi Batı'dan Doğu'ya kaymıştı. Çin'in merkezinde yer aldığı Avrasya, ABD'nin mali sermaye aracılığıyla denetim altına almasına olanak olmayan bir yükselişe sahne olmaktadır. Üstelik devletçilik,

kamuculuk ve paylaşarak büyümeyi esas alan bu yükseliş, bütün dünyanın gözünde emperyalist sisteme bir alternatif oluşturmaya başlamıştı.

Hegemonya, yalnızca Ezilen ve Gelişen Dünya'da değil, aynı zamanda diğer gelişmiş kapitalist ülkeler üstünde de bir hakimiyet kurulmasını gerektirir. ABD'nin gerileyişi ve Avrasya'nın yükselişi, Atlantik Sistemi içinde merkezkaç kuvvetlerinin güçlenmesine ve Avrasya'ya yakınlaşmaya yol açtı. Koronavirüs salgını öncesinde dünyada ABD hegemonyasına karşı üç değişik düzlemde verilmeye başlanmış olan mücadeleler günümüzde de sürmektedir. Batı Asya'da Suriye'nin direnişi ve Türkiye'nin de silahlı kuvvetleriyle ön saflarında yer aldığı harekâtlar, ABD planlarına ve onun bölgedeki "kara güçleri"ne karşı yürütülen bir silahlı mücadeledir. Çin, ekonomik düzlemde Amerika'ya karşı mücadelenin başını çekmektedir. Avrupa'da da, ABD hegemonyasına karşı siyasal mücadele her geçen gün güçlenmektedir.

ABD, bugün kendi içinde de İç Savaş'tan bu yana en derin parçalanmışlığı yaşıyor. Bu parçalanmışlığın kökeninde ABD hegemonyasının çökmekte oluşu yatmaktadır. Amerika, hegemonyasını yeniden kurmanın yollarını aramakta, ama çare bulamamaktadır. İç parçalanmayı derinleştiren etken, budur.

ABD yönetimi, koronavirüs salgınına karşı mücadelede bırakalım dünyayı, bırakalım Atlantik Sistemi'ni, kendi eyaletlerine dahi önderlik edememektedir. Eyaletler arası ve eyaletlerle merkez arasındaki çatışmalar salgın sırasında su yüzüne çıkmış ve derinleşmiştir. ABD'nin salgın sürecinde Avrupa'yla olan ilişkilerine damgasını vuran, ne önderlik ne de dayanışma olmuştur. Bu ilişkilerde belleklere kazınan, ABD Hükümeti'nin Avrupa ülkelerine ait koruyucu malzeme kendi limanlarından geçerken el koymuş olmasıdır. Avrupa Birliği ülkeleri uzun bir süredir

nereden geçtiğini bile unuttukları milli sınırlarını, salgına karşı mücadelede tek başına kaldıklarında hatırlamışlardır. Salgını ağır kayıplarla geçiren İtalya'da kendilerini umursamayan Avrupa Birliği'nin bayrakları indirilip, yerlerine yardımlarına koşan Çin ve Rusya'nın bayrakları çekilmiştir.

Aslında bu süreç, Amerikan hegemonyası için vazgeçilmez bir unsur olan "yumuşak güç"ün de ne kadar aşınmış olduğunun bir göstergesidir. Afrika kökenli ABD vatandaşı George Floyd'un polis tarafından öldürülmesi üstüne bütün Amerika'yı saran ve giderek Avrupa'ya sıçrayan ırkçılık karşıtı gösteriler, bu aşınmışlığın boyutlarını gözler önüne sermektedir. Çin'in salgına karşı uyguladığı karantina önlemlerini temel özgürlüklerin ağır bir ihlali olarak nitelendirmiş olan ABD, şimdi ırkçılığa karşı gösterileri bastırmak için sokağa çıkma yasağı ilan edip, orduyu sokağa davet etmektedir.

Salgının etkileri, hegemonyacılaşma karşı mücadelede uluslararası işbirliğinin zeminini güçlendirmiştir. 20. yüzyıl hep "savaşın devrime yol açması"na tanık oldu. 21. yüzyıl ise "devrimin savaşı önlemesi"ne tanıklık etmeye adaydır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin hem salgına karşı mücadelede gösterdiği başarı hem de diğer ülkelerle bilgi, malzeme ve sağlık çalışanlarını paylaşarak gösterdiği dayanışma, bu ülkenin dünya çapında itibarının yükselmesine yol açmıştır. Bu itibarı kendi hegemonyası açısından büyük bir tehlike olarak gören ABD, bu başarıya gölge düşürebilmek için Çin karşıtı bir kampanya başlatmıştır. Amerika'da "Çin'in virüsün dünyaya yayılmasından sorumlu olduğunu gösterebilmek"

için, belki de Amerika'da salgını denetim altına almak için yapılandan daha yoğun bir mesai harcanmaktadır. Uluslararası düzlemde Çin karşıtlığı temelinde bir "virüs ittifakı"nın kurulması için diplomatik seferberlik yürütülmektedir.

Salgının etkileri, hegemonyacılaşma karşı mücadelede uluslararası işbirliğinin zeminini güçlendirmiştir. 20. yüzyıl hep "savaşın devrime yol açması"na tanık oldu. 21. yüzyıl ise "devrimin savaşı önlemesi"ne tanıklık etmeye adaydır. Geçen yüzyılın dünya savaşları emperyalist yeniden paylaşım savaşlarıydı. Günümüzde çıkacak bir dünya savaşı, başında ABD'nin bulunduğu emperyalist sistemin Gelişen Dünya'ya karşı açacağı bir savaş olacaktır. Savaşı caydıracak etken, ABD'nin böyle bir savaşı kazanmasının olanaksızlığını en baştan görmesidir.

ABD bugün Atlantik Sistemi'ni böyle bir savaşa sürme gücünden yoksundur. NATO, kendi üyeleri tarafından "beyin ölümü gerçekleşmiş" bir örgüt olarak nitelenmektedir. Avrupa'da ve ABD dışındaki gelişmiş kapitalist ülkelerde yükselen eğilim, ABD hegemonyasına karşı Avrasya'ya yakınlaşma eğilimidir. Amerika, Çin Halk Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında kama sokma siyasetinde başarısız olmuştur. Hatta ABD'nin 2017 yılında ilan edilmiş olan son Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde Çin ve Rusya birlikte "düşman cephesi"ne dahil edilmektedir. Bunun nedeni, ABD'nin temel hedefini, gerileyişini frenleyip yeniden yükselişe geçmenin koşullarını oluşturmak olarak belirlemiş olmasıdır.

Bu durumun Ezilen ve Gelişen Dünya'nın rehavete kapılıp gevşemesine yol açmaması gerekir. Virüs salgınının tetiklediği cereyanlar, hegemonyacılığı daha da geriletmek için son derece uygun bir zemin yaratmıştır. Bu zeminden

dünya barışını daha sağlam güvencelere kavuşturmak için yararlanmak, insanlığın daha rahat nefes almasını sağlayacaktır.

Koronavirüs Salgınının Yol Açtığı Ekonomik Kriz

Salgın koşulları bütün dünyada ekonomiye büyük bir darbe indirmiştir. Ekonominin kendi içinden kaynaklanan krizlerden farklı olarak, hem üretim hem de tüketimde daralma olmuştur. Üretimde daralma, salgına karşı alınan önlemler dolayısıyla üretimin yapılamamasının yanı sıra salgının küresel niteliğinden ötürü tedarik zincirlerinin kopmasından kaynaklanmıştır. Tüketimde daralma, hem işsizliğin hızla artması ve gelirlerin düşmesinden hem de özellikle hizmet sektörü ve ulaşımın salgın sırasında büyük ölçüde devre dışı kalmasından ötürü ortaya çıkmıştır.

Salgın sırasında uluslararası ticaret önemli ölçüde sekteye uğradığı için ülkelerin kendine yeterlik sorunu öne çıkmıştır. Sağlık malzemesi ve kimi temel ihtiyaç maddelerinin temininde yetersizlikler yaşanmıştır. Salgının denetim altına alınarak yeniden olağan gündelik hayata dönüşmesiyle birlikte ekonomik kriz atlatılmış olmayacaktır. Hatta krizin toplumsal sistemle olan ilişkisi daha yakıcı bir biçimde gündeme gelecektir.

Özel çıkar odaklı sistemlerde, ekonomik işleyiş bütünüyle piyasa güçleri tarafından yönlendirilir. Üretim, tüketim talebine tabidir ve büyüme tüketim odaklıdır. Ülkenin üretim gücünün izlediği gelişme çizgisi, tüketim taleplerinin nicel ve nitel içeriği tarafından belirlenir. Tüketim odaklı büyüme, malın nerede üretildiğini önemsizleştirir. Çünkü önemli olan, malın kökeni değil, fiyatıdır. Başka bir ülkeden daha ucuza ithal edilebilen bir malın ülke içinde üretilmesi gereksiz hale gelir. Tüketim odaklı büyüme milli devletleri silikleştirir. Kaynakların tasarruf ve yatırım yeri-

ne tüketime ayrılmasını özendirir. Borcu yeniden borçlanarak çevirmek olanaksız hale gelene kadar borçlanma bir büyüme aracı işlevini görür.

Tüketim talebi, toplumun gerçek ihtiyaçlarını değil, satın alma gücünü elinde bulunduranların eğilimini yansıtır. Herkes toplam talebin içinde ancak satın alma gücü kadar vardır. Onun için tüketim odaklı büyüme, milletin değişik kesimlerinin kaderini ortaklaştırıcı değil, ayrıştırıcı bir etkide bulunur.

Devletin planlayıcı, katılımcı ve yönlendirici öncülüğünün yokluğunda üretim odaklı bir ekonominin inşası olanaksızdır. Üretim odaklı ekonominin hareket noktası özel çıkar değil, kamu çıkarıdır. Üretim gücünün nicel ve nitel gelişmesi, ülkenin ve toplumun ihtiyaçlarını karşılama amacıyla planlanır. İhtiyaçlar, temel alanlarda kamusal güvenliğin sağlanması ve toplumsal refahın geliştirilmesinin bileşik etkisiyle belirlenir. Özel çıkar güdüsünden ve piyasalardan, bunları kamu çıkarına tabi kılarak yararlanılır. Tasarruf ile tüketim arasındaki denge, süreç içinde milletin üretim gizilgücünü en üst düzeyde açığa çıkaracak biçimde kurulur. İşsizliğin önüne geçmek amacıyla üretimde uygun bir teknoloji yelpazesi kullanılır. Öncelik taşıyan alanlarda gerekli teknolojilerin edinimi ve geliştirilmesi, bu amaca yönelik nitelikli işgücünün yetiştirilmesiyle birlikte planlanır.

Koronavirüs sonrası dünyada hem gelişmiş kapitalist ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde krizin üstesinden gelmek için devlet müdahaleleri olacaktır. Ama bu müdahalelerin iki farklı eksen etrafında toplaşması söz konusudur.

Zhou Enlai (周恩來), 1977 (Chinese posters)

Koronavirüs sonrası dünyada hem gelişmiş kapitalist ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde krizin üstesinden gelmek için devlet müdahaleleri olacaktır. Ama bu müdahalelerin iki farklı eksen etrafında toplaşması söz konusudur.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde devlet müdahalesi tüketimi genişleterek kapitalist piyasalara yeniden işlerlik kazandırmayı hedefleyecektir. Hatta bunu yaparken sistemin salgın sırasında geçici bir uygulama olarak gündeme gelmiş olan “esnek çalışma”yı kısmen kalıcılaştırmaya çalışacağına da kuşku yoktur. Esnek çalışma aracılığıyla işgücü piyasasının sürtünmesiz işlenmesini sağlamak kapitalist sistemin öteden beri düşlediği bir hedefdir.

Öte yandan salgın, özel çıkar odaklı sistemi hırpalamıştır. Ayrıca salgın öncesinde de bu sisteme karşı yükselmeye başlamış olan bir toplumsal muhalefet söz konusudur. Onun için kapitalist sistem krizden çıkmaya çalışırken toplumsal muhalefet de sahnedeki yerini alacaktır. Aslında George Floyd’un Amerika’da polis tarafında öldürülmesiyle önce ABD’nin değişik eyaletlerine, sonra da Avrupa’ya yayılan ırkçılık karşıtı gösteriler, bu muhalefetin bir habercisi sayılmalıdır.

Koronavirüs salgını, her ülkede temel ihtiyaçlar ve güvenlik konusunda kendine yeterli sorununu ön plana çıkarmıştır. Kendine yeterli ihtiyacı, doğal olarak üretim odaklı ekonomi yaklaşımını da beraberinde getirmektedir. Salgın sırasında yaşanan deneyim, nesnel zorunlulukların itici gücüyle birleşerek, gelişmekte olan ülkelerde üretim odaklı bir ekonomi yaklaşımını güçlendirecektir. Gelişmekte olan ülkeler, gelişmelerini ancak devletin öncülüğünde üretim odaklı bir karma ekonomiyi inşa ettikleri ölçüde sürdürebilirler. Ama bu sürecin başarısı, bütünsel bir programın oluşturulup uygulamaya konmasına bağlıdır. Gelişen Dünya içinde bu açıdan var olan farklılıkların önümüzdeki dönemin gelişmelerine daha güçlü bir biçimde yansımaları beklenmelidir.

Sonuç

Virüs krizi, ABD’nin hegemonya gücünü yitirmeye başlamasıyla hızla gerilemeye başlayan neoliberalizme son darbeyi indirmiştir. Emperyalist sistem ideolojik düzlemde neoliberalizm yerine tutunabileceği yeni mevziler aramaya şimdiden başlamıştır. Yeni paradigma arayışının aynı zamanda hem kapitalist sistem içinde yükselecek toplumsal muhalefet hem de uluslararası düzlemde Gelişen Dünya’nın yürüteceği mücadeleden etkileneneğini öngörmek yanlış olmayacaktır.

Virüs krizi sürecinde yükselen insan odaklı millî devlet, bilim, devletçilik, kamuculuk ve paylaşarak büyüme gibi değerlerin, Gelişen Dünya’da salgın sonrasında daha kalıcı kazanımlara yol açması beklenmelidir. Çünkü bu değerler Gelişen Dünya’nın nesnel çıkarlarıyla örtüştüğü gibi, salgının yol açtığı ekonomik krizden çıkmanın yegâne yolunun yapı taşlarını oluşturmaktadır. Üstelik ABD hegemonyasının gerilemesi Geli-

şen Dünya'ya bu değerlerin kalıplaştırılmasında geniş bir özgürlük alanı sağlamaktadır. Türkiye açısından yaşanan deneyimi kalıcı bir kazanıma dönüştürmek, Üretim Devrimi Programı'nı gerçekleştirecek "Üreticilerin Milli Hükümeti" hedefine ulaşmakla mümkün olacaktır.

Küreselleşme, neoliberalizmin uluslararası ilişkiler düzlemindeki türevidir. Virüs krizi, neoliberalizmle birlikte küreselleşmeye de son noktayı koymuştur. Bu durum, temel aktörlerini milli devletlerin oluşturduğu bir uluslararası işbirliğinin örgütlenmesi açısından uygun bir zemin sağlamaktadır. Bu işbirliği, her ülkenin kendi gücüne güvendiği, ama aynı zamanda her ülkeye uluslararası işbirliğinden kendi gücünü pekiştirmek için etkin biçimde yararlanma olanağını veren bir niteliğe sahip olmalıdır. 20. yüzyılda ilk olarak Cu En Lai tarafından ortaya atılıp daha sonra Bağlantısız Ülkeler Hareketi tarafından benimsenmiş olan Barış İçinde Yaşamın Beş İlkesi, böyle bir uluslararası işbirliğinin temelini oluşturacaktır. Bu ilkeler, "birbirinin toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı, karşılıklı saldırmazlık, birbirinin iç işlerine karışmama, karşılıklı yarar ve eşitlik temelinde barış içinde bir arada yaşama"dır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin başını çektiği "Kuşak ve Yol Girişimi", Avrasya'ya zengin bir uluslararası ekonomik etkileşimi olanaklı kılacak bir altyapı sağlamaktadır. Bu altyapı, her ülkenin benimsediği kendine özgü kalkınma yolu ve gelişme stratejisi doğrultusunda uluslararası işbirliğinden yararlanaması için uygun bir zemin yaratmaktadır. Bu tür bir işbirliği, milli devletleri silikleştiren değil, tam tersine güçlendiren ve milli devletler güçlendikçe gelişen bir işbirliği olacağı için, "yeni tipte bir küreselleşme" olmayacaktır.

Bu tür bir uluslararası işbirliğinin inşası, siyasal açıdan da önemli sonuçları beraberinde

getirmeye adaydır. Avrupa'yı ve diğer gelişmiş kapitalist ülkeleri Asya'ya yaklaştıracak, hegemonya peşinde koşan ABD'yi yalnızlaştırarak, onu da diğer ülkelerle olan ilişkilerini normalleştirmeye zorlayacaktır.

Koronavirüs salgınına karşı mücadelede bütün dünyada itibar kazanmış olan bilimin yol göstericiliğini kalıplaştırmak, insanlığın geleceği açısından yaşamsal bir öneme sahiptir. Çağımızda toplumsal gelişmenin örgütlü gücünü Gelişen Dünya'nın milli devletleri oluşturmaktadır. Milli devletlerin kendilerine düşen görevi yerine getirmeleri, ancak kapitalizmin "görünmez eli"nin yerini alan "görünür el"lere dönüşmeleriyle olanaklı hale gelecektir. Kendi ligindenliğin yerine geçecek olan "görünür el" in en çok ihtiyaç duyacağı şey, bilimi kendine yol gösterici edinmektir. Milli devletin gerçekten milletin örgütlenmiş haline gelmesi de, bilimin yol göstericiliğinin kendi deneyimi içinde millete mal edilmesiyle olanaklı olacaktır.

Koronavirüs salgınına karşı mücadelede yükselen değerleri yeniden özetlemek gerekirse,

-milletin kendi gücüne güvenmesi, "Milliyetçilik";

-milli devletin milletin örgütü olmasını sağlayan devlet biçiminin cumhuriyet olması, "Cumhuriyetçilik";

-özel çıkarın kamu çıkarına tabi kılınması, "Halkçılık";

-ekonomik ve toplumsal gelişmede devlete yüklenen öncü rol, "Devletçilik";

-bilimin yol göstericiliği, "Laiklik";

-ekonomik ve toplumsal gelişmeyi arsız sürdürme gereği, "Devrimcilik";

ilkesine karşılık gelmektedir. Bu ilkeler, Atatürk Devrimi'nin temel ilkeleridir. 🌱

Tarihsel Perspektiften COVID-19: Felaket Kapitalizmi Korku GÜdümlü Bir Dünya Düzenini Nasıl Üretir?^{*}

EFE CAN GÜRCAN

Dr. Öğr. Üyesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstinye Üniversitesi

ÖMER ERSİN KAHRAMAN

Dr. Öğr. Üyesi
Sosyoloji Bölümü, İstinye Üniversitesi

Efe Can Gürçan İstinye Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde Araştırma ve Geliştirmeden Sorumlu Dekan Yardımcısı'dır. Gürçan, aynı zamanda İstinye Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Başkanı'dır ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Bu görevlerinin yanı sıra Gürçan, Manitoba Üniversitesi Jeopolitik Ekonomi Araştırmaları Merkezi'nde Araştırma Üyesi olarak görevini sürdürmektedir. Gürçan, Lisans eğitimini Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. Uluslararası Çalışmalar alanında yüksek lisans derecesine (Montréal Üniversitesi) ve Sosyoloji alanında doktora (Simon Fraser Üniversitesi) ünvanına sahiptir. Gürçan; İngilizce, Fransızca, İspanyolca ve Türkçe bilmektedir. Gürçan'ın Latin Amerika ve Ortadoğu'da uluslararası siyaset, bölge çalışmaları ve küreselleşmeye odaklanan yayınları arasında üç kitabın yanı sıra onlarca makale ve kitap bölümü yer alıyor. Gürçan'ın son kitabı, "Çok Kutuplaşma, Güney-Güney İşbirliği ve Hegemonya Sonrası Yönetişimin Yükselişi" başlığını taşımaktadır. Email: efe.gurcan@istinye.edu.tr

Ömer Ersin Kahraman 2006 yılında ODTÜ "Endüstri Mühendisliği" anadal ve "Bilim Felsefesi ve Mantık" yandal programlarını başarıyla bitirdi. 2010 yılında ODTÜ Bilim ve Teknoloji Politikası Çalışmaları tezli yüksek lisans programını birincilikle bitirdi. Mühendislik eğitimi ve yüksek lisans döneminde karşılaştığı ölçsüz tüketimin rasyonalizm ile ilişkisi sorununu daha yakından incelemek için 2011 yılında Fransa'nın Rennes 1 Üniversitesi'nde Felsefe dalında doktora eğitimine başladı. 2015 yılında Catherine Colliot-Thélène yönetiminde hazırladığı tüketim ideolojisini konu edinen "Tüketilebilir Özgürlük" tezini sunarak Très honorable (Yüksek Onur) mansiyonuyla doktorasını tamamladı. 2016-2017 eğitim yılında Fransa'nın Poitiers Akademisi'nde Felsefe dalında lise öğretmeni olarak çalışmasının ardından İstinye Üniversitesi ailesine katıldı. Haziran 2018'den Ekim 2019 tarihine kadar Sosyoloji bölüm başkanlığı görevini yürüttü. Tüketim toplumu, tüketim sosyolojisi ve psikolojisi, ideoloji, politik felsefe, politik iktisat ve Frankfurt Okulu alanlarında çalışmaktadır. Uluslararası ve ulusal hakemli dergilerde yayımlanmış çeşitli makaleleri vardır. Yüksek lisans ve doktora tezlerini yazdığı İngilizce ve Fransızca dillerini akıcı konuşmasının yanında Almanca bilmektedir. Email: omer.kahraman@istinye.edu.tr

ÖZ

Küresel ekonomi ve siyaset üzerindeki kapsamlı etkileri düşünüldüğünde, Koronavirüs hastalığı 2019'un (COVID-19) 21. yüzyılın en ciddi halk sağlığı krizine yol açmış olduğu söylenebilir. Bu bağlamda mevcut makale, kapitalist dünya düzeninin nasıl köklü dönüşümlere uğradığına dair sistematik açıklamalar sunarak “felaket kapitalizmi” yaklaşımı ile “korku kültürleri” çalışmalarını örtüştürmeyi amaçlamaktadır. Dünyada yaşanan tarihi felaket olayları üzerine kurulan korku kültürünün geliştirilmesinin ve yayılmasının dünya düzeninin dönüşümüne önemli bir araç olarak hizmet ettiğini savlıyoruz. Bu çerçevede, felaketler üzerine inşa edilen politik-ekonomik ve kültürel bağlamda, ABD önderliğindeki dünya düzeninin belirleyici ilkelerini oluşturan neoliberalizmin küresel olarak nasıl kurulduğu ele alınacaktır. Çalışmada, ABD merkezli dünya düzeninin kurucu unsuru olarak neoliberalizm ve korku kültürü arasındaki sembiyotik (ortakyaşar) ilişkiyi yansıtan sembolik örnekler odaklanılacaktır: Şili’de Pinochet Darbesi, Arjantin’in askeri diktatörlük dönemi, Rusya’da “şok terapi” ekonomisi ve 11 Eylül olaylarını izleyen dönemde ABD’nin sözde terörle mücadelesi. Bu örneklerden çıkarılan sonuçlar, COVID-19 salgınının hızla yayılan korku kültürü temelinde dünyayı nasıl tarihsel olarak dönüştürebileceğine ilişkin yapılacak analizlere zemin hazırlayacaktır. Batı dünyasında sağcı popülist liderler, küresel kapitalizmin meşruiyetini yeniden sağlamak için halk desteğini harekete geçirme ve tüm kaynakları seferber etme umuduyla COVID-19’u bir silah olarak kullanılmaktadırlar. Böylece dünya siyasetinin çok kutuplaşmasını tersine çevirmeyi ummakta ve jeopolitik açıdan Çin’i yalnızlaştırmak istemektedirler. Bu amaçla, Çin düşmanlığı (Sinofobi) yeniden canlandırmakta ve “ortak düşman” olarak Çin’i şeytanlaştırmaktadırlar. “Sınai istihdamı ülkemize geri getiriyoruz” söylemleriyle küresel kapitalizmin iş bölümünü köklü bir şekilde dönüştürmek üzere artan Sinofobi’den faydalanılabileceği gözlemlenmektedir. Salgının ve gözetim kapitalizmi altında otoriter hükümetlerin yarattığı kitlesel korku sebebiyle sosyal izolasyonun artışı, halkçı hareketler başlatma girişimlerini dağıtabilir. Uygulanan denetimlere olağanüstü hal gerekçe gösterilerek, daha güçlü bir gözetim kapitalizmi kalıcı hale getirilebilir. Uzaktan çalışma teknolojilerinin ilerlemesiyle beraber küresel emek rejimlerinde daha köklü bir dönüşümün ve “prekarya” nezdinde daha önce yaşanmamış derinlikte bir genişleme dalgasının gerçekleşme ihtimali bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19; çok kutuplaşma; felaket kapitalizmi; korku kültürü; prekarya

KÜRESEL EKONOMİ VE SİYASET ÜZERİNDEKİ kapsamlı etkileri düşünüldüğünde, Koronavirüs hastalığı 2019’un (COVID-19) 21. yüzyılın en ciddi halk sağlığı krizine yol açmış olduğu söylenebilir. Son zamanlarda yapılan tahminler, COVID salgınının, 1930’ların Büyük Buhran’ından çok daha kötü sonuçlanabilecek derinlikte bir küresel krizi tetikleyebileceğine işaret etmektedir (Caşın, 2020). Söz konusu tahminler, mevcut durumu “Büyük Buhran’dan beri yaşanan

en kötü ekonomik durgunluk ve Küresel Mali Kriz’den daha ciddi” olarak tasvir eden Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund [IMF]) baş ekonomisti Gita Gopinath tarafından bizzat doğrulanmıştır (Gopinath, 2020). Dahası, Batılı liderlerin son açıklamaları, jeopolitik karşının süratle ivme kazandığının erken işaretleri olarak yorumlanabilir. Almanya Başbakanı Angela Merkel, COVID-19 salgınına 2. Dünya Savaşı’ndan beri karşılaşılan en büyük tehlike

olarak nitelendirmiştir. Avrupa Birliği (AB), halihazırda 2009 Avrupa borç krizi ve Brexit'in (Britain Exit [İngiltere'nin Çıkışı]) yarattığı ağır darbelerle uğraşadursun, İspanya Başbakanı Pedro Sanchez tarafından ülkesini krize terk etmekle suçlanmıştır. Benzer sebeplerle, İtalyan belediye başkanları AB bayraklarını indirmiş ve siyasetçiler AB'nin kayıtsız tavırlarını hedef alan gösterilere katılmışlardır. Bu sırada, İtalya ve İspanya, Çin ve Rusya'dan gelen cömert tıbbi yardımları memnuniyetle karşılamıştır. Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'ne (North Atlantic Treaty Organization-NATO) en fazla birlik gönderen ülkelerden biri olan İtalya, ABD askeri üssünün yakınlarında faaliyet gösteren Rus askeri personelini kendi topraklarında ağırlayacak kadar ileri gitmiştir (Braw, 2020; Clark, 2020; Smith, 2020).

Atlantik İttifakı'ndaki bu çatlaklara, yükselen bir Çin düşmanlığı eşlik ediyor görünmektedir. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, "açıkçası bilmediğimiz şeyler oldu" ifadesiyle açık bir şekilde Çin'i hedef almıştır (Financial Times, 2020). ABD Başkanı Donald Trump ise, salgının Wuhan'da bir laboratuvar-dan kaynaklandığı iddialarını resmen desteklemiş ve Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ [World Health Organization-WHO]) "Çin ile gizli ilişkiler" kurduğu gerekçesiyle kaynak sağlamayı durdurma kararı aldığını söyleyecek denli ileri gitmiştir (Chomsky, 2020). COVID-19'u ısrarla bir "Çin hastalığı" olarak nitelemiştir (The Conversation, 2020). Benzer şekilde, ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo Çin'e açık tehditler savurmuştur: "Sorumluların hesap vereceği zaman gelecek... Suçlama zamanı gelecek" (Bild, 2020). Pompeo, "ABD ve tüm Batılı hükümetler için en tehlikeli düşman" olarak Çin'i göstermiş ve "ordumuzu güçlendirerek doğru şeyleri yapacağız" diyerek ilave etmiştir (Finnegan & Margolin,

2020). İngiltere Dışişleri Bakanı Dominic Raab da, "salgının nasıl ortaya çıktığı ve nasıl daha erken durdurulamadığı sorularını sormak zorundayız... Krizden sonra her zaman olduğu gibi iş yapamayız" diyerek koroya katılmıştır (France 24, 2020).

Bu bağlamda mevcut makale, kapitalist dünya düzeninin nasıl köklü dönüşümlere uğradığına dair sistematik açıklamalar sunarak "felaket kapitalizmi" yaklaşımı ile "korku kültürü" çalışmaları arasındaki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Burada bahsi edilen "kapitalist dünya düzeni", emperyalist bir gücün ya da güçlerin önderliğinde kapitalist-emperyalist işbirliğinin ve yayılımının var olan yapısını kurumsallaştıran küresel yönetim sistemini ifade etmektedir. Bu makale, dünyada yaşanan tarihi felaket olayları üzerine kurulan korku kültürünün geliştirilmesinin ve yayılmasının dünya düzeninin dönüşümüne önemli bir araç olarak hizmet ettiğini savlamaktadır. Bu çerçevede, felaketler üzerine inşa edilen politik-ekonomik ve kültürel bağlam düşünülerek, ABD önderliğindeki dünya düzeninin belirleyici ilkelerini oluşturan neoliberalizmin küresel olarak nasıl kurulduğu ele alınacaktır. Çalışmada, ABD merkezli dünya düzeninin kurucu unsuru olarak neoliberalizm ve korku kültürü arasındaki sembiyotik (ortakyaşar) ilişkiyi yansıtan sembolik örneklere odaklanılacaktır: Şilide Pinochet Darbesi, Arjantin'in askeri diktatörlük dönemi, Rusya'da "şok terapi" ekonomisi ve 11 Eylül olaylarını izleyen ABD'nin sözde terörle mücadelesi. Bu örneklerden çıkarılan sonuçlar, COVID-19 salgınının hızla yayılan korku kültürü temelinde dünyayı nasıl tarihsel olarak dönüştürebileceğine ilişkin yapılacak analizlere zemin hazırlayacaktır. Bunu yaparken, tarihi öneme sahip olayların yanı sıra bu olaylarda yer alan küresel aktörlerin tercihlerini, amaçlarını, değerlerini ve algılarını da refe-

rans alan mantıksal çıkarımlara dayanan süreç analizi yöntemine başvurulacaktır (Venesson, 2008; Bennett, 2010; Collier, 2011).

Makalenin ilk bölümünde felaket kapitalizmi, neoliberalizm ve korku kültürü arasındaki ortakyaşar ilişki kavramsal olarak açıklanacaktır. İkinci bölüm, bahsi geçen ilişkiyi gösteren örnek olaylara ayrılmıştır. Son bölümde ise söz konusu ilişki, COVID-19 salgını çerçevesinde yeniden ele alınacaktır.

Felaket Kapitalizmi ve Korku Kültürü

“Felaket kapitalizmi”, Naomi Klein’in kavramsal çerçevesini neoliberalizmin eleştirisine dayandırarak oluşturduğu bir terimdir. Klein’in anlayışında neoliberalizm, üç ana unsurdan oluşan bir siyaset paradigmasını ifade eder. Bunlar, özelleştirmeler, hükümet serbestleştirmeleri ve sosyal harcamalarda önemli kesintilerdir (Klein, 2007). Klein’in eleştirisi, özellikle neoliberalizmin ilk düşünürlerinden Milton Friedman’a odaklanır. ABD’nin en yıkıcı doğal afetlerinden biri olan Katrina Kasırgası üzerine kafa yoran Milton Friedman, ABD hükümetine, sözleşmeli okulların ağını genişleterek ve gıda erişimi için evlere kupon dağıtarak kamu eğitim sistemini ortadan kaldırmayı önermişti. Sonuç olarak Klein, Katrina felaketinin Bush yönetimine Friedman’ın neoliberal tavsiyelerini uygulamaya sokulması için bir fırsat yarattığını ifade eder (Klein, 2007). Benzer olaylara dayanan Klein, küresel kapitalizmin, insan yapımı ya da doğal felaketleri (askeri darbeler, terör olayları, ekonomik krizler, savaşlar, depremler, tsunamiler, kasırgalar gibi) kendini yenilemek ve yeniden yapılandırmak adına araçsallaştırdığı tezini geliştirir. Ona göre, bu gibi yönelimsizleştirici felaketler, toplumsal tartışmaların ertelenmesine ve demokratik uygulamaların baskılanmasına yardım eder. Bu durum, kapita-

listlerin travmatik şokların getirdiği fırsatlardan yararlanmalarını sağlar (Klein, 2007).

Şüphe yok ki, kapitalizm yalnızca tepeden inme politikalarla kendini yenileyemez. Her yönüyle kamunun onayını güvence altına almalıdır. Bu bakış açısıyla, “korku kültürleri” çalışmalarının felaket kapitalizminin iç işleyişini daha iyi kavramada yardımcı olabileceğine inanıyoruz. Korku kültürü, terör ve korku gibi olumsuz duygulardan beslenen inançlar, değerler ve davranış kalıpları sistemine tekabül eder. Bu sistem, “askeri, siyasi ve idari aktörler tarafından bir nüfus yönetimi tarzı olan etkili hükümet araçları” anlamında da kullanılabilir (Linke & Smith, 2009: 5). Korku kültürü, zararın anlamını şişiren ve kuşku ortamı yaratan güçlü bir varoluşsal güvensizlik duygusunu besler. Bu durum, medyanın basit suçlamaları ve felaket söylemleriyle uyumlu panik yaratan tepkilerin yayılmasıyla kolaylaştırılır (Furedi, 2018). Belirli durumlarda, “Öteki”nin (herhangi bir kişi ya da şey olabilir) tehdidine karşı birleşen hayali bir topluluğun oluşumu ve bir araya gelmesiyle sonuçlanır. Böylece, küresel kapitalizm kolaylıkla halk desteğini duygusal yönden harekete geçirmek ve dünya düzeninde kapsamlı dönüşümlere olanak sağlayan programını gerçekleştirmek için felaket olayları çevresinde güvenlik ağırlıklı bir dil yayabilir (Linke & Smith, 2009). En nihayetinde, korku “küresel sosyal yaşamın merkezi bir figürü” haline gelir (Linke & Smith, 2009: 4).

Uygulamada Neoliberalizm ve Felaket Kapitalizmi

Şili, çoğunlukla neoliberalizmin ilk laboratuvarı olarak kabul edilir. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası’nın yapısal uyum programları Şili deneyimlerinde modellenmiştir. Aslında Şili örneği, ABD merkezli dünya düzeninin oluşumunda

neoliberalizmin köklerinin, tarihi felaketler içinde nasıl şekillendiğini ortaya çıkarır. 1973 yılında Şili'nin sosyalist başkanı Salvador Allende, ABD tarafından desteklenen Augusto Pinochet liderliğindeki bir askeri darbe ile devrilmişti. 1975'te Şili, birçoğu Chicago Üniversitesi, Harvard Üniversitesi, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü gibi önde gelen Amerikan kuruluşlarında eğitilen neoliberal ekonomi danışmanlarından oluşan "Chicago Oğlanları" rehberliğinde neoliberal kapitalizme geçmiştir (Klein, 2007). Şili'nin neoliberal yeniden yapılanması, gücünü, toplumun geniş çaplı bir biçimde kontrol altına alınmasına borçludur. Askeri cunta, muhalif güçleri bastırmış ve neoliberal şok terapisi önlemleriyle uyumu sağlamaya yönelik bir korku kültürü aşlamıştır. Pinochet döneminde 3,000'den fazla insanın kaybolduğu ve on binlercesinin hapsedildiği, işkence gördüğü ve/veya sürgün edildiği tahmin edilmektedir. Bu baskıcı çevre, ithalat tarifelerinin ve sosyal harcamaların azaltılması, fiyat kontrollerinin kaldırılması, yaygın özelleştirmelerin gerçekleştirilmesi ve sendikaların zayıflatılması konusunda Pinochet'in elini güçlendirmiştir. Son olarak Pinochet'in şok terapisi, 1975-1982 yılları arasında Şili'yi derin bir durgunluğa sürüklemiş ve eşitsizliğin aşırı seviyelere ulaşmasına sebep olmuştur. Şili'nin Gini katsayısı, 1970'lerin ortalarında 0.45 seviyelerinden 1980'lerin sonuna doğru 0.6 seviyelerinin üzerine çıkmıştır (Taylor, 2006). Dahası, bölgenin geri kalanında Şili modelinin kopyalanması felaketle sonuçlanmıştır. Latin Amerika'da, 1980 yılında 118 milyon olan yoksul insan sayısı 1990'da 196 milyona yükselmiştir. Bölgenin toplam dış borcu 1972'de 31.3 milyar ABD dolaryken 1980'lerin sonlarında 430 milyar ABD dolarına ulaşmış ve 2000'lere gelindiğinde 750 milyar ABD dolarını bulmuştur. 1981-2000 döneminde, ortalama yıllık ekonomik büyüme Arjantin'de %1.6, Brezilya'da %2.1 ve Meksika'da %2.7 idi (Arestis & Saad Filho 2007; Saad Filho, 2007).

Salvador Allende, Şili İşçi Sendikası Kongresinde.
https://es.wikipedia.org/wiki/Central_%C3%9Anica_de_Trabajadores_de_Chile

Askeri darbeler yoluyla korkunun aşılması, Arjantin'in ABD etkisi altında neoliberalizme geçişinde de etkili oldu. Latin Amerika'da sağcı diktatörlükleri destekleyen, devlet ve paramiliter terör kampanyası olan ABD destekli Kondor Operasyonu dahilinde General Jorge Rafael Videl'in Isabel Perón hükümetini devirmesiyle Arjantin, uzun bir askeri diktatörlük çağına girmiştir. "Kirlili Savaş" dönemi (1976-1983) olarak da anılan bu dönemde, çocuk kaçırma

gibi birçok insan hakları ihlallerinin yanı sıra 30,000 insan kaybolmuştur (Hellinger, 2014). Bu korku ortamı, neoliberal yeniden yapılandırma programlarını Arjantin ekonomisine uygulamak için askeri cunta tarafından kullanılmıştır (Klein, 2007). 1976'da ABD'nin askeri diktatörlüğe desteği sayesinde Arjantin'e "Latin Amerika ülkelerine bugüne kadar sunulan en büyük kredi" bahşedilmiştir (Cooney, 2007). Yeni uygulanan neoliberal gündeme uygun olarak ülke, toprak sahibi oligarşi yararına tarımsal sanayiye öne çıkaran radikal bir endüstrisizleşme politikası başlatmıştır. Bu süreç, mali serbestleşme ve sendikaların baskılanması ile birlikte devam etmiştir. Arjantin dış borçta rekor bir artışa tanıklık etmiş ve 1976'da 9.7 milyar ABD doları olan dış borç 1983'te 45 milyar ABD dolarına ulaşmıştır (Cooney, 2007).

Daha büyük bir tarihi felaket, Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından 1991-1999 yıllarında Boris Yeltsin'in Rusya'sında gerçekleşmiştir. Yeltsin, Rus ekonomisini liberalleştirmek amacıyla şok terapi kampanyasını başlatmak için korku ortamının ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının yarattığı kargaşa fırsatlarından yararlanmıştır. IMF'nin aktif desteğiyle kampanya, 1992 yılında başlamıştır. Yeltsin fiyatları ve ticareti serbestleştirmek için hızlı adımlar atmış ve ardından yaygın özelleştirmeler gerçekleştirmiştir. Bu özelleştirmelerin önemli bir yan etkisi, Yeltsin döneminin artan yolsuzluğunu besleyen Rus oligarklarının yeni bir tabaka olarak ortaya çıkışı olmuştur (Bedirhanoğlu, 2004). Şok terapisi, 1990-1995 yılları arasında ortalama gerçek ücretlerin yaklaşık %50 oranında bir düşüş yaşamasına neden olmuştur. Organize suçlar öyle bir dereceye varmıştır ki büyük şehirlerdeki özel bankaların ve iş dünyasının yaklaşık %80'i "mafya" örgütleri ile içli dışlı hale gelmiştir (Kotz & Weir, 2007). Uzun vadede, aşırı liberalleşme

ve borçluluk Rusya'yı 1997 Asya mali krizinin olumsuz etkilerine maruz bırakmıştır. Nihayetinde bu durum, Yeltsin döneminin sonunu getirmiş ve Vladimir Putin'in iktidara gelmesine zemin hazırlamıştır (Baiman, Boushey & Dawn, 2000: 210-217).

Stratejik bir faaliyet olarak gördüğü "terörle mücadele" ile ABD, emperyalist hedeflerini gerçekleştirebileceği bir dünya düzeninin yeniden yapılanmasını amaçlamıştır.

11 Eylül sonrası oluşan konjonktür, felaket kapitalizmi ve neoliberal korku kültürü arasındaki ortakyaşar ilişkisinin dünya düzenini nasıl şekillendirdiğinin önemli bir örneğidir (Mendieta, 2011). 11 Eylül 2001 tarihinde dört yolcu uçağı El-Kaide bağlantılı teröristler tarafından kaçırılmıştır. Uçakların ikisi Dünya Ticaret Merkezi'ne, biri Pentagon'a çarparken bir diğeri ise Pennsylvania'da Shanksville yakınlarında bir alana düşmüştür. Saldırılarda 3,000 kişi yaşamını yitirirken 25,000'den fazla insan da yaralanmıştır. Bu saldırılarla kolektif bir travma yaratılmış ve bu durum ABD'nin "terörle mücadele" girişimlerine tarihi bir fırsat sunmuştur. Stratejik bir faaliyet olarak gördüğü "terörle mücadele" ile ABD, emperyalist hedeflerini gerçekleştirebileceği bir dünya düzeninin yeniden yapılanmasını amaçlamıştır. Bu kapsamda, "Bush yönetimi, herhangi bir kamusal müzakereye imkan vermeksizin, askerlere sağlık hizmeti sağlanmasından, mahkumların sorgulanmasına ve herkes hakkında bilgi toplanmasına kadar hükümetin en hassas ve temel işlevlerinin birçoğunu dışardan temin etmiştir" (Klein, 2007: 12). ABD Vatansızlık Yasası'nın yürürlüğe konması hükümete, sivil özgümlükleri baskılama ve Ameri-

kan askeri (ve cezaevi) sanayi komplekslerinin etkisini arttırma olanağı sağlamıştır. Böylece kitlesel gözetim ve tutuklamalar kural haline gelmiştir (Klein, 2007; Mendieta, 2011). Yoğun gündem, Sovyetler Birliği'nin yokluğunda ABD müdahaleciliğinin azalan önemini yeniden canlandırmak ve Avrasya'da ABD'nin olası rakiplerinin yükselişini engellemek amacıyla Büyük Ortadoğu Projesi'ni yeniden genişletmekle sınırlı değildi. ABD ayrıca, durgun neoliberal ekonomisini askeri dürtülerle yeniden canlandırmakla da ilgileniyordu. Bu durum, özellikle 2001'den beri ABD'nin Afganistan'ı işgalinde, Irak Savaşı'nda ve Arap "Baharı"nın bir parçası olan Libya ve Suriye müdahaleleri gibi müdahalelerde görülmüştür.

Özetle, bu örnekler terör saldırıları, devlet başarısızlıkları ve askeri darbeler gibi felaket olaylarının küresel çapta neoliberal yeniden yapılanmalara fırsatlar sunan geniş kapsamlı dönüşümlere nasıl yol açtığını göstermektedir. Felaketlerin sebep olduğu krizler sağlıklı kamusal tartışma koşullarını ortadan kaldırmaktadır ve korkunun, kargaşanın hakim olduğu ortam bu süreci kolaylaşmaktadır. Böyle bir ortam, kolaylıkla yenileme ve yeniden yapılanma saikleriyle kapitalist çıkarlar tarafından sömürülebilmektedir. Özellikle, son derece abartılı ve panik yaratan tepkilerle, terörle mücadelenin felaket söylemleriyle uyumlu bir dünya düzeni yeniden kurulmasına yardım eden 11 Eylül sonrası konjonktür, felaket kapitalizminin İslamofobik korku kültürünü aşılıyarak kendisini nasıl yeniden ürettiğine ilişkin önemli bir örnek teşkil etmektedir.

COVID-19 ve Korkunun Kolektif Seferberliği

Yukarıdaki örnekler, dünya düzeninde köklü bir paradigma değişimine zemin hazırlayabilecek muhtemel COVID-19 sürecine ilişkin birta-

kım çıkarımlar sağlayabilir. Bu konuda Giorgio Agamben'in "istisna hali" tezi bahse değerdir. COVID-19 salgınının ilk günlerinde, İtalyan düşünür Agamben salgın tehlikesinin çok abartıldığını iddia etmişti. Ona göre, salgın, normal şartlar altında uygulanması zor olan olağanüstü önlemleri gerçekleştirmede bir istisna hali yaratarak hükümetlere yardım eden bir toplumsal inşa fenomenidir. Bir diğer ifadeyle Agamben, yeni toplumsal denetim araçlarını ve yöntemlerini uygulamak için hükümetlerin, bilinçli bir şekilde salgın riskini abarttığını iddia etmiştir (Agamben, 2020). Her ne kadar Agamben salgının öldürme potansiyelini hafife almış olsa da, onun "istisna hali" tezi dikkate değerdir. COVID-19 salgını, yaygın endişe ve korkudan faydalanarak kapitalist sistemi yeniden kurmak ve küresel kapitalizmin çöküşünü geciktirmek için kapitalist güçlerin kullanabileceği büyük bir potansiyele sahiptir. Küresel kapitalizm, COVID-19 felaketini besleyen bir korku kültürü yaratarak yeni gözetim teknolojilerinin artan kullanımını ve gelişmiş sosyal mesafe stratejileriyle sistem karşıtı güçleri etkisiz hale getirebilir.

"Pexels" sitesi Cottonbra hesabından,
"Koronavirus ve Korku"

Bulaşıcı hastalıkların hipokondri ve anksiyete gibi olumsuz psikolojik etkileri tetikleyebileceği bilinmektedir (Duncan vd., 2009). COVID-19 salgını için de benzer psikolojik tehlikeler geçerlidir. Çin'de salgının ilk aşamaları boyunca Wang ve ekibi tarafından yürütülen ve salgının yarattığı psikolojik zararları ortaya koyan çalışma tipik bir örnek oluşturmaktadır. Bu çalışmada, katılımcıların %16.5'i orta-ciddi depresyon belirtileri gösterirken %28.8'i anksiyete sorunları yaşamış ve %8.1'i ise yüksek strese maruz kalmıştır (Wang vd., 2020). Benzer bir şekilde, İtalya'da karantina süresince gerçekleştirilen bir çalışmada, katılımcıların %17.3'ü depresyonda olduğunu, %20.8'i anksiyete sorunları yaşadığını belirtmiştir (Rossi vd., 2020). Aynı şekilde, COVID-19 salgını İtalya halkını yoğun bir strese maruz bırakmıştır. Bu durum, İtalya'da normal yaşama dönmenin ne kadar zaman alacağına ve salgının insanların sevdiklerini etkileyip etkilemeyeceğine ilişkin belirsizliğin fazla olmasıyla da yakından ilişkilidir (Montemurro, 2020). Gerçekten de COVID-19 salgını, küresel kapitalizm için kolaylıkla avantaja çevrilebilecek olan kitlesel endişe ve kolektif travmaya sebebiyet vermiş olabilir.

COVID-19 salgının muhtemel tehlikeli sonuçlarını öngören bir başka düşünür Slavoj Žižek, önümüzdeki dönemde normale dönüş yaşanmayacağını ve salgının hayatımızı geri döndürülemez bir biçimde değiştireceğini iddia eder. Žižek, salgının dünya üzerinde paradigma değiştirici etkileri olacağını belirtir. Ona göre, salgın yalnızca iki muhtemel sonuca sahip olabilir: ya "eski yaşamımızın kalıntıları üzerine" yeni bir normal inşa edilecek ya da yeni bir barbarlık biçimi ortaya çıkacaktır (Žižek, 2020: 3). Žižek, salgının Büyük Buhran'dan bu yana yaşanan en ciddi sosyoekonomik felaketi oluşturma potansiyeline sahip olduğunu ileri sürer. Bu yeni

dönemde, pazarlar yaklaşan yoksulluk ve kaos dalgalarını önleyemeyeceklerdir. Dahası Žižek, gelişen tıbbi tedavilerin ya da bir aşının geliştirilmesinin küresel kapitalizmin krizini tersine çevirmede yeterli olacağına inanmamaktadır (Žižek, 2020). Aslında, salgın kontrol altına alınsa bile piyasalar her zaman olduğu gibi işleyebilir. Çünkü yeni bir COVID-19 dalgası riski yatırımları caydırabilir ve düşük gelir gruplarının harcamalarında tekeli fiyatları yol açabilir.

Bu duruma getirilebilecek makul bir açıklama; Batı toplumlarını yöneten siyasetçilerin, üretilen kitlesel panik ve Çin düşmanlığı aracılığıyla olağanüstü önlemleri gerekçe göstererek küresel kapitalizmi yeniden düzenlemek için tarihi fırsatlardan istifade etme arayışında olduklarıdır.

Žižek, salgının neoliberalizmden farklı bir paradigma üzerinden kontrol edilmesi gerektiğini savunur. Devlet tarafından uygulanan karantinalar dahil geniş çaplı önlemler kullanılmamıştır. Buna ek olarak, piyasaların kendiliğinden işleyişinin nihayetinde eşitsizliği derinleştirileceğine ve temel ihtiyaçlara ile hizmetlere erişimi engelleyebileceğine dikkat çeker. Bu durumda, ekonomik felaket riski yalnızca küresel olarak eşgüdömlenen çabalarla bertaraf edilebilir. Sadece hastalıkla mücadelede değil, aynı zamanda üretimde ve dağıtımda da eşgüdüm gerekir. Diğer yandan Žižek, bu krizin evrensel bir tehdit yaratması ve bizi "toplumun temel özellikleri" üzerine düşünmeye itmesinden dolayı, salgının yeni bir küresel dayanışma doğurabileceği yönünde bir iyimserlik içindedir. Bu anlayışla, sürece önderlik eden DSÖ'nün küresel koordinasyon çabalarını kilit bir etken olarak

görmektedir. Örgütün panik yaratmadan, kesin ve bilimsel tavsiyelere dayanarak küresel çapta bir dayanışma yaratabileceğini düşünmektedir (Žižek, 2020: 41). Bu, “Çin merkezli” bir yaklaşıma sahip olduğu iddialarını referans alarak DSÖ’nün meşruiyetini ortadan kaldırmaya çalışan ABD çabalarının aksine bir konumda yer almaktadır (Deutsche Welle, 2020a).

DSÖ’nün sağduyulu yaklaşımının aksine, bazı dünya liderleri bilimsel talimatları uygulamakla, kitlesel paniği önlemekle ya da küresel dayanışmayı ilerletmekle ilgilenmemişlerdir. Bu noktada Agamben (2020), kamu otoritelerinin ve medyanın ilk ağızdan paniğin yayılmasına sebep olduğunun altını çizmektedir. Örneğin Donald Trump, salgının henüz başlarında, COVID-19’un tahmini 100,000 ila 240,000 arasında potansiyel ölüme neden olabileceğine dikkat çeken açıklamalarıyla halkın endişesini arttırma konusunda geri durmamıştır (Mangan, 2020). Benzer şekilde, İngiltere Başbakanı Boris Johnson da halkına “sevdiklerini koronavirüsten kaybetmeye” kendilerini hazırlamaları konusunda uyarılarda bulunarak kitlesel panik uyandırmaktan çekinmemiştir (Hughes & Payne, 2020). Oysa, siyasi kısıtlamalar salgın kaynaklı sosyal risklerin azaltılmasında kilit rol oynayabilirdi. Bu duruma getirilebilecek makul bir açıklama, Batı toplumlarını yöneten siyasetçilerin, üretilen kitlesel panik ve Çin düşmanlığı aracılığıyla olağanüstü önlemleri gerekçe göstererek küresel kapitalizmi yeniden düzenlemek için tarihi fırsatlardan istifade etme arayışında olduklarıdır. Bu yüzden, COVID-19 felaketini baz alan korku kültürünü harekete geçirmektedirler. Böylelikle felaket, Çin’in jeopolitik olarak yalnızlaştırılmasında, çekirdek ülkelerde kapitalizmin yeniden sanayileştirilmesinde, küresel yönetişimde artan Çin etkisinin kırılmasında ve dünya düzeninin çok kutuplaşmasının ötelenmesinde kullanılabilir.

Yuval Noah Harari’nin uyarıları korku gündümlü siyasi gündem yararına felaketten faydalanılabileceği ihtimalini desteklemektedir. Ekonomik ve sosyal kargaşanın tetiklediği korku durumu, kamu düzenini yeniden sağlayacak güçlü bir lider arama konusunda toplumu tümüyle teşvik edebilir. Bu, Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya’sında yaşanan kesintisiz ekonomik krizlerin sonucunda Nazilerin iktidara gelmesine benzer bir durum teşkil etmektedir. Harari bu nedenle, bir krizin nasıl toplumun dönüm noktası ya da tarihin gidişatını belirleyen bir karar anı olabileceğine dikkat çeker. COVID-19 salgını da böyle bir dönüm noktasının örneği niteliğindedir. Salgın, son zamanların en derin krizlerinden birine işaret etmektedir. Öyle ki yalnızca halk sağlığı açısından değil aynı zamanda küresel ekonomi, dünya siyaseti ve kültür açısından da ciddi sonuçlar doğurmaktadır (Harari, 2020). Harari’ye göre, insan türü kesinlikle bu salgından kurtulacaktır, ancak dünya derin bir yapısal krizden geçecektir. Ayrıca Harari, bugünün siyasi tercihlerinin koronavirüs sonrası dünyanın nasıl şekilleneceği konusunda da belirleyici olacağını dile getirmektedir.

Agamben’in kriz kaynaklı “istisna hali” hakkındaki söylemlerine benzer şekilde Harari, bunların “hızlı-ileri tarihsel süreçler” olduğunun ve krizin üstesinden gelmek için uygulanabilecek bazı “kısa vadeli acil önlemler” teşkil ettiğinin altını çizerek “acil durumların doğası”na işaret eder (Harari, 2020). Bu yönde uzaktan eğitim platformları ve uzaktan çalışma ortamları gibi olgunlaşmamış teknolojilerin hızla çoğaldığı görülmektedir. Koronavirüs sonrası dönemde bu tarz teknolojilerin yayılması, güvensiz iş-gücü faaliyetlerinin kalıcılaşmasıyla (geçici işler, düşük ücretler, sendikasılaşma, iş güvensizliği gibi) ve emek sömürsünün yoğunlaşmasıyla (ücretsiz fazla mesai ve iş-yaşam dengesinin daha fazla bozulması gibi) sonuçlanabilir. Bu sı-

rada, dünyadaki hükümetler acil durum ilan etmiştir ve salgınla mücadele etmek için olağanüstü önlemler almaya başlamıştır. Bu önlemlerden birisi, salgını kontrol etme bahanesiyle yeni gözetim teknolojilerinin uygulanmasıdır. Örneğin; İngiltere hükümeti COVID-19 kurbanlarını tespit etmek için yüz tanıma sistemlerini devreye sokmuştur (Tovey, 2020). Başka bir örnek olarak İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, normalde terör karşıtı faaliyetler için tasarlanan gözetim teknolojilerinin kullanılmasına yetki vermiştir (Harari, 2020). Kitlesele endişenin yayılması ile “sosyal” izolasyon ve yeni gözetim teknolojileriyle birlikte otoriter hükümetlerin uygulamalarının kalıcı hale gelmesi, halk hareketlerinin neoliberal kapitalizme ve emperyalizme karşı harekete geçme potansiyeline ciddi şekilde zarar verebilir. Bu olasılıklar paralelinde Harari'nin gözlemlerine göre, biyolojik ve duygusal gözetimin uygulanması ise bu durumun bir başka olası sonucudur. Bunun da ötesinde, 11 Eylül sonrası dönemde uygulanan sözde terör karşıtı olağanüstü önlemlerde olduğu gibi bu önlemler de bir kere normalleştirildiğinde kalıcı hale gelebilir (Harari, 2020).

Harari'ye göre, siyasi tercihler önemlidir. Žižek gibi Harari de; salgının bölgesel olarak sınırlandırılması mümkün olmadığından, izolasyondan kaçınan, bilginin ve araçların serbest akışına imkan veren küresel bir plana ihtiyaç olduğuna inanır. Ayrıca küresel işbirliği; bilime daha fazla güven, kişisel hijyene, düzenli el yıkamaya ve fiziksel mesafeye daha fazla özen gerektirmektedir. Ancak güçlü bir devletin bu krizin üstesinden gelebileceğini savunan Žižek gibi Harari de, bu dönemde devletlerin rolünün önemli olduğuna dikkat çeker ve salgının üstesinden gelebilmek için gözetimlere ihtiyaç olduğunu ifade eder. Ancak bu amaçla toplanan verilerin “tamamen güçlü bir hükümet” icat etmek için kullanılmaması gerektiği konusunda da uyarıda bulunur (Harari, 2020). Harari'ye göre hastalığın kendisinden daha tehlikeli olan şey,

kitlesele panik altında yeni bir diktatörün sahne almasına bile yol açabilecek olan “bizim kendi nefretimiz, açgözlülüğümüz ve cahilliğimiz”dir (Deutsche Welle, 2020b).

Sinofobik korku kültürlerine belki de en güçlü şekilde yansıyan bu uluslararası eğilimler, korumacılığın artan bir şekilde değer kazandığı, Yahudi ve Çingene gibi azınlıkların zulme uğradığı 2. Dünya Savaşı sonrası dönemi anımsatmaktadır.

Bu bağlamda YouTube, WhatsApp, Twitter ve Facebook gibi sosyal medya platformlarındaki kitlesele gözetim (örneğin “sahte” haberler ve “komplo teorileri” ile ilgili içeriklerin engellenmesi ve kaldırılması), hakimiyet ve baskı ilişkilerini sürdürmek için yeni sansür biçimlerini üretme riski yaratmaktadır. Harari, küresel işbirliğine dair öngörülerde Žižek'in iyimserliğini paylaşırken, azınlıkları ve ulusları rakip ülkeleri günah keçisi ilan etmeye ya da hedef almaya yönelik artan bir eğilimin bu beklentileri tehdit edeceği konusunda uyarıda bulunmaktadır. Sinofobik korku kültürlerine belki de en güçlü şekilde yansıyan bu uluslararası eğilimler, korumacılığın artan bir şekilde değer kazandığı, Yahudi ve Çingene gibi azınlıkların zulme uğradığı 2. Dünya Savaşı sonrası dönemi anımsatmaktadır. Bu noktada Žižek, COVID-19'dan sonra modern öncesi akla dönüş ihtimaline karşı dikkatli olunması çağrısında bulunur (Žižek, 2020: 14). Gelişmiş ülkeler daha yüksek eğitim standartlarından yararlansa da, bu ülkelerin vatandaşları COVID-19 salgınına “insan varı” nitelikler yüklemeye eğilimli olabilir. Bu akıl tutulmasının kökleri, siyasi otoriteler ve kurumsal medya tarafından daha da kışkırtılan kitlesele endişe ve panikte yer almaktadır (Žižek, 2020).

(Portugal News, 2018)

Žižek'e göre akılcı düşünüş, salgına karşı kolektif mücadeleyi ve toplumu bir bütün olarak korumayı amaçlayan daha güçlü sosyal politikaların hazırlanmasını gerektirir. Her halükarda, Žižek kendi sağlığımızın ve refahımızın diğer insanlarınkine ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu sonucuna varır ki bu durum mutlak bireycilik pahasına özgeciler ilkesini ortaya çıkarır. Fakat COVID-19 örneğinde, Žižek'in çıkarımı gerçeklerle tam olarak uyumlu görünmemektedir. İnsanların diğerlerini yalnızca piyasalardaki rakipleri olarak değil aynı zamanda "biyolojik tehdit" olarak da görmeye başladığı ölçüde bireycilik artan bir önem kazanabilir. Gelişmiş bireycilik, özellikle bireylerin kendi özel alanlarına çekildiklerinde ve kamusal alanı doğal olarak tehdit edici gördüklerinde kaygıyı arttırarak toplumu parçalama potansiyeline de sahiptir. Bu tür algılar, kriz durumlarını avantaja çevirmeye çalışan Trump ve Johnson gibi siyasi otoritelerce kolaylıkla manipüle edilebilir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, siyaset otoritelerince yaratılmış bir panik ortamı, felaketler ve tehdit edici durumlar karşısında başa çıkma mekanizması olarak kitlesel endişenin artmasıyla sonuçlanabilir.

Bir taraftan, büyümenin tamamen ortadan kalkması, işsizliğin ve borçların her yerde artması ve dünya çapında iflasların gerçekleşmesiyle birlikte COVID-19 salgını küresel ekonomik krizi daha ileri götürebilir. Diğer taraftan, salgın, neoliberal bireyciliğin yeniden üretimine yönelik fiziki durumlar yaratmaya başlayabilir. Belki de en önemlisi, COVID-19'a karşı kendini karantinaya almanın anlamı, sadece ev izolasyonundan kişisel çıkar güden davranışların normalleşmesine kadar genişletilebilir. Toplumlar korkuyla yönetilmelerine izin verdiklerinde bireyler, yalnızca kendi iyiliklerini ve günlük yaşamlarını gözetmeye daha yatkın hale gelebilirler. Böyle bir ortamda iktidarda olanlar, kamusal alanları kendi gündemleri doğrultusunda kolaylıkla yeniden şekillendirme fırsatı yakalayabilirler. Bu durum, küresel kapitalizm krizinin derinleştiğini gösterse de, COVID-19 salgınının neoliberalizmin mutlak sonu olmayabileceği anlamına da gelir. Kişisel çıkar güden siyasetçilerin etkisi altında, tehlikeli durumlara karşı bilinen bir kendini savunma mekanizması olarak kitlesel kaygı, bireylerin sadece dairelerine değil, dar kişisel çıkarlarına da geri çekilme riskini taşır.

İnceleme ve Tartışma

1970'lerden beri neoliberalizmin tarihi, küresel kapitalizmin kriz anlarını araçsallaştırarak dünya düzenini nasıl şekillendirebileceğini göstermektedir. Korku kültürünün aşılması, dünya düzeninin yapısını köklü bir biçimde değiştirme yönünde paradigmatik politika değişimlerini meşrulaştırmak için stratejik bir anlam ifade etmektedir. Bu tarz kültürel uygulamaların bir özelliği, 11 Eylül sonrası İslamofobi örneğine ve Latin Amerika'da darbecilerin komünist karşıtlığına benzer şekilde kriz çevresinde güvenlik ağırlıklı bir dilin yerleştirilmesidir. Askeri siyasi ve idari aktörler Sovyetler Birliği'nin çöküşü gibi yıkımlardan kaynaklanan güvensizlik, panik

ve endişe duygularının yükselmesinden faydalanmışlardır. Böylelikle, demokratik müzakere olmaksızın sert önlemler uygulamak amacıyla panik uyandıran tepkileri teşvik edilebilir ve insanların hassas durumları sömürülebilir.

Benzer yönde, ABD merkezli dünya düzenini canlandırmak için COVID-19'un korku kültüründen beslendiğinin erken sinyalleri görülmektedir. Batı dünyasında sağcı popülist liderler, küresel kapitalizmin meşruiyetini yeniden sağlamak için halk desteğini harekete geçirme ve tüm kaynakları seferber etme umuduyla COVID-19'u bir silah olarak kullanmaktadırlar. Hatta dünya siyasetinin çok kutuplaşmasını tersine çevirmeyi ummakta ve jeopolitik açıdan Çin'i yalnızlaştırmak istemektedirler. Bu amaçla Sinofobiyi yeniden canlandırmakta ve "ortak düşman" olarak Çin'i şeytanlaştırmaktadırlar. ABD ve Batılı müttefikleri, DSÖ gibi küresel yönetim kuruluşları üzerindeki tekellerinin Çin ve diğer gelişmekte olan ülkelere sorgulandığından endişe duymaktadır. Bu durumu tersine çevirmek için COVID-19 bahanesiyle Çin'i suçlayarak uluslararası ticaret ve küresel yönetimden jeopolitik olarak izole etmeye çalışmaktadır. Trump'ın gözünde, "sınai istihdamı ülkemize geri getiriyoruz" söylemleriyle küresel kapitalizmin iş bölümünü köklü bir şekilde dönüştürmek için artan Çin düşmanlığından faydalanılması mümkündür.

Etrafıca bakıldığında, herhangi birinin COVID-19'un dünya düzenini ne yönde değiştireceğini öngörmesi pek kolay görünmemektedir. Öte yandan, bir felaket olarak bu salgın neoliberal küreselleşme krizini ve ABD önderliğindeki küresel yönetimin etkisizliğini açığa çıkarmaktadır. Salgın aynı zamanda 2007-2008 mali krizinden bu yana kapitalizmin ihtiyaç duyduğu yaratıcı yıkım sürecini başlatmak için mükemmel bir fırsat sunmaktadır. İlginç bir şekilde, The Economist 1999 yılında yayımlanan bir makalesinde, dünya ekonomisinin 2020'de bir paradigma değişikliğine gideceğini öngördüğünü ifade etmiştir (The Economist, 1999). Ben-

zer bir bakış açısıyla COVID-19 salgınının, piyasaları yeniden düzenlemek için 11 Eylül terör saldırılarının dünya siyasetinin yeniden şekillendirilmesinde ve 2001 ekonomik durgunluğunun giderilmesinde yarattığı fırsatı anımsatır şekilde uygun bir ortam sağladığı ileri sürülebilir. Salgının ve gözetim kapitalizmi altında otoriter hükümetlerin yarattığı kitlesel korku sebebiyle sosyal izolasyonun artışı halk hareketlerindeki girişimleri dağıtabilir. Uygulanan denetimlere olağanüstü hal gerekçe gösterilerek daha güçlü bir gözetim kapitalizmi kalıcı hale getirilebilir. Uzaktan çalışma teknolojilerinin ilerlemesiyle beraber küresel emek düzenlerinde daha köklü bir dönüşümün ve "prekarya" nezdinde daha önce yaşanmamış derinlikte bir genişleme dalgasının gerçekleşme ihtimali bulunmaktadır. Prekarya burada, "(ekonomik etkinliksizlik' olarak yanlış ifade edilen) işsizlik veya iş gücünün çekildiği dönemlerde güvensiz işlerde çalışarak geçinen, konuta ve kamu kaynaklarına erişimin belirsizliği nedeniyle güvensiz bir şekilde yaşayan insanlardan oluşan" bir emekçi tabaka olarak anlaşılabilir (Standing, 2014a: 16). Ekonomik kriz ve emek piyasasındaki artan rekabetle birlikte uzaktan çalışma teknolojileri; sendikasılaşmayı, iş esnekliğini, keyfi işten çıkarmaları, ücret kesintilerini ve sosyal güvensizliği kolaylaştırarak temsile, istihdama ve gelir güvenliğine zarar verme potansiyeline sahiptir (Standing, 2014b). Bu yönde hane halkı borçlanmalarında ve çalışanların özel yaşamına zarar veren evden çalışmada önemli bir artış beklenmektedir.

Kapitalizmin gerçek gündemi, bilim adı altında kamu çıkarını koruyor gibi görünerek pozitivist ve ampirisist söylemlerin arkasına sıkça saklanıyor. Ancak tehlike, yalnızca siyaseti bilime ve rasyonel düşünüşe boyun eğdirerek ortadan kaldırılamaz. Modern dünyada bilgi kendi başına güç kaynağıdır ve teknokratik söylemler otoritenin gerçek doğasını örtbas etmede kullanılabilir (Habermas, 2015). COVID-19'a karşı mücadele, bu yüzden neoliberal kapitaliz-

me ve dünya düzenindeki hakimiyet ve baskı ilişkilerine karşı mücadeleyle birleştirilmelidir. Bununla birlikte COVID-19'a karşı mücadele, bireyin güçlendirilmesi ile devletin güçlendirilmesi ya da kamusal önlemler ile özel önlemler arasında bir seçime indirgenemez. Bireyin tehdit algısı kamuya açık bilgi kanalları aracılığıyla şekillendirildiğinden, bu ayrımların yanıltıcı bir özelliğe sahip olduğuna dikkat edilmelidir. Tüm bunlar başka bir önemli soruyu gündeme getirmektedir: Bu felaket döneminde küresel kurumlar nasıl dönüştürülecektir? Odak noktasını, yalnızca bugünün bireye karşı devlet ikilemiyle sınırlandırmak yerine kurumlarımızın, piyasaların ve işçi sınıfının ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenip düzenlenmeyeceği yönünde genişletebiliriz. Žižek'in de dikkat çektiği üzere bu, "varoluşumuzun nihai sonu" ile yüzleştiğimiz bir an değildir (Žižek, 2020: 112). Her ne kadar "sosyal olarak" izole edilmiş ve kendi özel alanlarımıza çekilmiş olsak da, ortak geleceğimiz büyük ölçüde kamusal alanlardaki temel dönüşümlere bağlıdır. 🌱

Kaynakça

- Agamben, G. (2020). The invention of an epidemic. *European Journal of Psychoanalysis*. <https://www.journal-psychoanalysis.eu/coronavirus-and-philosophers/> adresinden alındı.
- Arestis, P. & Saad-Filho, A. (Ed.) (2007). *Political economy of Brazil: Recent economic performance*. London: Springer.
- Baiman, R. P., Boushey, H. & Saunders, D. (2015). *Political economy and contemporary capitalism: radical perspectives on economic theory and policy*. London: Routledge.
- Bedirhanoglu, P. (2004). The nomenklatura's passive revolution in Russia in the neoliberal era. L. McCann (Ed.). *Russian transformations: Challenging the global narrative* içinde (ss. 19-41). London: RoutledgeCurzon.
- Bennett, A. (2010). Process tracing and causal inference. J.H.E. Brady & D. Collier (Ed.), *Rethinking social inquiry: Diverse tools, shared standards* içinde (ss. 207-219). Plymouth: Rowman and Littlefield.
- Bild. (2020, Nisan 13). Bild interview with US secretary of state Pompeo "There will be a time for assigning blame". <https://www.bild.de/politik/international/bild-international/mike-pompeo-on-bild-live-china-will-be-liable-for-the-damage-done-by-coronavirus-70022820.bild.html> adresinden alındı.
- Braw, E. (2020, Mart 30). Beware of bad samaritans. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2020/03/30/russia-china-coronavirus-geopolitics/> adresinden alındı.
- Çaşın, M. H. (2020, Nisan 18). US-China virus clash could escalate into hot war, expert warns. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/en/latest-on-coronavirus-outbreak/us-china-virus-clash-could-escalate-into-hot-war-expert-warns/1809536> adresinden alındı.
- Chomsky, N. (2020, Nisan 17). Gangster in the White House: Noam Chomsky on COVID-19, WHO, China, Gaza and global capitalism. *Democracy Now*. https://www.democracynow.org/2020/4/17/noam_chomsky_coronavirus_trump_gaza_palestine adresinden alındı.
- Clark, R. (2020, Nisan 1). Spain and Italy have been abandoned by the EU. *Spectator*. <https://www.spectator.co.uk/article/spain-and-italy-have-been-abandoned-by-the-eu> adresinden alındı.
- Collier, D. (2011). Understanding process tracing. *Political Science & Politics*, 44(4), 823-30.
- Cooney, P. (2007). Argentina's quarter century experiment with neoliberalism: from dictatorship to depression. *Revista de Economia Contemporanea*, 11(1), 7-37.
- Deutsche Welle. (2020a, Nisan 17). What influence does China have over the WHO?. <https://www.dw.com/en/what-influence-does-china-have-over-the-who/a-53161220> adresinden alındı.
- Deutsche Welle. (2020b, Nisan 22). Yuval Noah Harari on COVID-19: "The biggest danger is not the virus itself". <https://www.dw.com/en/virus-itself-is-not-the-biggest-danger-says-yuval-noah-harari/a-53195552> adresinden alındı.
- Duncan, L. A., Schaller, M. & Park, J. H. (2009). Perceived vulnerability to disease: Development and validation of a 15-item self-report instrument. *Personality and Individual Differences*, 47(6), 541-546. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.05.001>
- Financial Times. (2020). FT interview: Emmanuel Macron says it is time to think the unthinkable. <https://www.ft.com/content/3ea8d790-7fd1-11ea-8fdb-7ec06edeef84> adresinden alındı.
- Finnegan, C. & Margolin, J. (2020, Mayıs 8). Pompeo changes tune on Chinese lab's role in virus outbreak, as intel officials cast doubt. *ABC News*. <https://>

- abcnews.go.com/Politics/pompeo-tune-chinese-labs-role-virus-outbreak intel/story?id=70559769 adresinden alındı.
- France 24. (2020, Nisan 17). Macron voices scepticism over China's handling of Covid-19 outbreak. <https://www.france24.com/en/20200417-france-emmanuel-macron-covid-19-pandemic-china> adresinden alındı.
- Furedi, F. (2018). *How fear works: Culture of fear in the twenty-first century*. London: Bloomsbury Publishing.
- Gopinath, G. (2020). The great lockdown: Worst economic downturn since the great depression. *IMF Blog*. <https://blogs.imf.org/2020/04/14/the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression/> adresinden alındı.
- Habermas, J. (2015). *The Lure of Technocracy* (1. baskı). Cambridge: Polity.
- Harari, Y. N. (2020, Mart 20). Yuval Noah Harari: The world after coronavirus. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1fe6fedcca75> adresinden alındı.
- Hellinger, D. C. (2014). *Comparative politics of Latin America: Democracy at last?* London: Routledge.
- Hughes, L., & Payne, S. (2020, Mart 12). Johnson warns public to prepare to lose loved ones to coronavirus. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/65094a9a-6484-11ea-a6cd-df28cc3c6a68> adresinden alındı.
- Klein, N. (2007). *The shock doctrine: The rise of disaster capitalism*. New York: Allen Lane.
- Kotz, D., & Weir, F. (2007). *Russia's path from Gorbachev to Putin: The demise of the Soviet System and the New Russia*. London: Routledge.
- Linke, U. & Smith, D. T. (2009). Fear: A conceptual framework. U. Linke & D.T.Smith (Eds.), *Cultures of fear: A critical reader* içinde (ss. 1-17). London: Pluto Press.
- Mangan, B. L. J., Dan. (2020, Mart 31). White House predicts 100,000 to 240,000 will die in US from coronavirus. *CNBC*. <https://www.cnn.com/2020/03/31/trump-says-the-coronavirus-surge-is-coming-its-going-to-be-a-very-very-painful-two-weeks.html> adresinden alındı.
- Mendieta, E. (2011). The politics of terror and the neoliberal military minimalist state: on the inheritance of 9-11. *City*, 15(3-4), 407-413.
- Montemurro, N. (2020). The emotional impact of COVID-19: From medical staff to common people. *Brain, Behavior, and Immunity*. <https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.03.032>
- Rossi, R., Socci, V., Talevi, D., Mensi, S., Niolu, C., Pacitti, F., Marco, A. D., Rossi, A., Siracusano, A., & Lorenzo, G. D. (2020, Nisan 9). COVID-19 pandemic and lockdown measures impact on mental health among the general population in Italy. An N=18147 web-based survey. *MedRxiv*. <https://doi.org/10.1101/2020.04.09.20057802>
- Saad Filho, A., Iannini, F., & Molinari, E. J. (2007). Neoliberalism and democracy in Argentina and Brazil. P. Arestis & M. Sawyer (Ed.), *Political economy of Latin America: Recent issues and performance* içinde (ss. 1-35). London: Palgrave Macmillan.
- Smith, O. (2020, Nisan 5). Anti-EU fury: Italian mayors rip down EU flags in outrage as row with Brussels , intensifies. *Express*. <https://www.express.co.uk/news/world/1264946/EU-coronavirus-fury-flag-Brussels-Italy-European-Union-aid-latest-news> adresinden alındı.
- Standing, G. (2014a). *A precariat charter: From denizens to citizens*. London: A&C Black.
- Standing, G. (2014b). The Precariat-The new dangerous class. *Amalgam*, 6(6-7), 115-119.
- Taylor, M. (2006). *From Pinochet to the 'Third Way': Neoliberalism and social transformation in Chile*. London: Pluto Press.
- The Conversation. (2020, Nisan 21). Donald Trump's 'Chinese virus': The politics of naming. <https://theconversation.com/donald-trumps-chinese-virus-the-politics-of-naming-136796> adresinden alındı.
- The Economist (1999, Şubat 18). Catch the wave. https://facultystaff.richmond.edu/~bmayer/pdf/Joseph%20Schumpeter_Catch%20the%20wave.pdf adresinden alındı.
- Tovey, A. (2020, Nisan 27). Facial recognition system adapted to spot coronavirus victims. *The Telegraph*. <https://www.telegraph.co.uk/business/2020/04/27/thermal-camera-identification-system-prepares-companies-life/> adresinden alındı.
- Vennesson, P. (2008). Case studies and process tracing: theories and practices. In D. della Porta & M. Keating (Ed.), *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective* içinde (ss. 223-39). Cambridge: Cambridge University Press.
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5). <https://doi.org/10.3390/ijerph17051729>
- Žižek, S. (2020). *Pandemic! COVID-19 shakes the world*. New York: OR Books.

Koronavirüs Suçlama Oyunu: Küresel Salgın Üzerinden Bir Hukuk Harbinin Yürütülmesi*

BINOY KAMPMARK

Dr.
Küresel, Kentsel ve Sosyal Çalışmalar Bölümü,
RMIT Üniversitesi

*Dr. Binoy Kampmark, İngiliz Milletler Topluluğu akademisyeni olarak Cambridge Üniversitesi Selwyn Yüksekokulu'nda görev yapmıştır. Şu anda Melbourne RMIT Üniversitesi'nde ders vermektedir ve yazıları Counterpunch Dergisi'nde yayımlanmaktadır. Aynı zamanda Nautilus Güvenlik ve Sürdürülebilirlik Enstitüsü (San Francisco) ile birlikte çalışmaktadır ve Kanada Royal Roads Üniversitesi'nde İnsan Güvenliği Programı üyesidir.
Email: bkampmark@gmail.com*

ÖZ

Halk sağlığı tehditlerine ve acil durumlara isim takmak ve dolaylı olarak suç isnat etmek tarihsel bir eğilimdir. COVID-19'un "Çin Virüsü" olarak adlandırılması benzer bir eğilime işaret etmektedir. Söz konusu eğilim, bu makalenin küresel salgın üzerinde yürütülen bir hukuk harbi olarak tanımladığı ve öncelikle Çin Halk Cumhuriyeti'ni hedef alan bir olgunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Tabii, halk sağlığı için uygulanan sokağa çıkma yasağı ve iş hayatına ve toplumsal etkileşime yönelik kısıtlamalar nedeniyle ortaya çıkan şaşırtıcı maliyetler, bu ithamların artmasına neden olmuştur. Küresel salgınları yasal sorumluluk merceği altında yeniden kavramlaştırmak, hukuk harbi çerçevesinde taktiksel bir önlem olarak görülebilir. Bunu yapmak, bir patojenin doğal yolla bulaşmasına karşın insanları ve kurumları suçlamaktır. Küresel salgın konusunda suç isnat etmek ve tazminat talep etmek için kamusal organ ve kuruluşları kullanma yoluyla yapılan hukuk harbi uygulaması, COVID-19 pandemisinin kalıcı bir mirası olmayı vadetmektedir. Böylelikle, uluslararası ilişkilerde devletlerin yargı bağımsızlığı ilkesine meydan okunacağı, bu ilkenin altının oyulacağı ilan edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19; Çin; küresel salgınla ilgili hukuk harbi; yasal sorumluluk

KÜRESEL SALGIN KONUSUNDA SORUMLULUK ile ilgili tartışmalarda, Carl von Clausewitz'in görüşü yasal yollara uyarlanarak; çatışmayı devam ettirmek üzere hukuk alanına danışılmış ve hukuk alanı kullanılmıştır. Bu tür düşmanlıklar, önceden de olduğu gibi, bir ülkenin adli kuruluşları ve yarı yargısal organları (quasi-legal fora) yoluyla yapılıyor ve stratejik hedeflere erişmek için içtihatlar ve düzenlemeler kullanılıyor. Hukuk, "yeni siyaseti" oluşturuyor. Siri Gloppen ve Asuncion Lera St. Clair, hukuku "özellikle diğer yönetim organları zayıfsa, sosyal ve siyasi önemi giderek artan" bir alan olarak görmektedir (2012: 899). Hukuku bu şekilde kullanma pratiği 'hukuk harbi' olarak tanımlanıyor. Esasında bu kavramın kendisinin merak uyandıran bir geçmişi bulunur (Werner, 2010). Kavram, George W. Bush yönetimi süresince, küçültücü bir ifade olarak kullanıldı; liberal ekonomilerin altını oyma potansiyeline sahip, şüpheyle bakılan bir etkinlik türü haline geldi. Bir kavram olarak hukuk harbinin Yeni Muhafazakârlar (Neocon)

tarafından benimsenmesinin amacı; menfur ve gizli hedefleri büyütebilecek her türlü kanun ve işlemi geçersiz hale getirmektir ve bu kavram, ABD Savunma Bakanlığı tarafından kışkırtıcı bir şekilde "uluslararası organları, yargı süreçlerini ve terörizmi kullanan zayıfların stratejisi" olarak tanımlandı (Werner, 2010: 62). The Lawfare Project (ÇN: *Hukuk Harbi Projesi - Yahudi grupların hak ve hürriyetlerini korumak için çalışan, ihtilaflar konusunda fon sağlayan, kâr amacı gütmeyen bir düşünce kuruluşu*), hukuk harbini tanımlarken, onun bu olumsuz etkisini şöyle kaydeder: "Hukukun bir silah olarak kullanılması ya da daha belirgin bir ifadeyle hukukun ve yasal sistemlerin; stratejik, siyasi ya da askeri amaçlarla suistimal edilmesi" (Werner, 2010: 62). Werner'in savunduğu üzere "hukuk harbi gibi kavramların tanımları değişmez değildir; aksine, farklı sosyal pratiklerde kullanıldıkça evrilir" (Werner, 2010: 62).

Şimdi ise işler tersine döndü. Araç haline getirilmiş aynı ilkeler, yeni koronavirüse ya da di-

ğeri adıyla COVID-19'a sebep olduğu gerekçesiyle Çin'i hedefe oturtmak için kullanılmaktadır.¹ Hukuk harbi; tazminat veya tahkikat yetkilerine sahip uluslararası bir kamu sağlığı kuruluşu olmadığı için sınır ötesi sıkıntılara karşı mücadele edebilmenin ve dava açabilmenin mekanizması haline gelmiştir. Kavram, başta ABD ve İngiltere olmak üzere Batı'daki siyasetçilerin, Çin'e yönelttikleri suçlamalar ile ilgili tazminat talepleriyle uluslararası ve ulusal mekanizmalara başvurabilmelerinin bir aracı olmuştur. Bunu yaparak, Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı ulusal mahkemelerde dava açabilmek için geleneksel Yeni Muhafazakârların (Neocon) kaçındıkları çeşitli düzenleyici çerçevelere başvurmuşlardır. Kurallara dayalı uluslararası düzen söylemiyle, Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası kurumların üstlendiği görevleri ve geleneksel mahkemeleri kullanma yoluna başvurmuşlardır. Bu süreçte, devletlerin yargı bağımsızlığı ve bununla bağıntılı olarak egemen eşitlik ilkesi dâhil olmak üzere uluslararası hukuk sisteminin temel ilkelerine aykırı tavsiyelerde bulunulmuştur.

Suçlamaya Değer Hastalıklar

"Çin'i suçlamanın güzelliği bu işin belirsizliğinde yatıyor" (Liu, 2020). Bu küresel salgınla ilgili suçlama eğilimi, COVID-19 ile birlikte başlamamıştır, yeni değildir. Hastalık ve enfeksiyon, Susan Sontag'ın son derece açık bir şekilde belirttiği gibi, ahlaksızlık ve suçlamayı beraberinde getirir (Sontag, 1989). Enfeksiyonların ve hastalıkların coğrafi ve kültürel kökenle ilişkilendirilmesi, sorumluluğu karşı tarafa atma ve ahlaki suçlama dilinden kaynaklanmaktadır. Frengi (Sifiliz) hastalığı, 16. yüzyılda Fransız kralı 7. Şarl'ın askerleriyle karşı karşıya kalan İtalyan-

lar tarafından Fransız hastalığı *Morbus Gallicus* olarak adlandırıldı; Fransızlar da buna "Napoliten hastalığı" diyerek misilleme yaptı. Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşif görevi ile bağlantılı olarak, suçlamaların İber Yarımadası sakinlerine yönelmesi uzun sürmedi (Rumbaut, 1997: 440). Avrupa'daki Kara Ölüm (Büyük Veba Salgını) sonucunda ilkesel bir amaçla bir dizi düzenleme getirildi: Bozulmuş pislik depoları olmakla suçlanan çürümüş bedenler hedef alındı. Örneğin, Floransa'da fahişeler ve dilenciler "medeni hayatın kirlilik kaynakları" olarak görülüyordu (Slack, 1988: 447).

1916'da Amerika Birleşik Devletleri'ne gelen İtalyan göçmenler muhtemel çocuk felci taşıyıcıları olmakla suçlandılar. Alan Kraut'un belirttiği gibi, "göçmenlerin birçoğu aşırı yoğun mahallelerde yaşıyordu ve birçok kesim tarafından öteki ve toplum üzerinde yıkıcı etkileri olabilecek insanlar olarak görülüyordu. İtalyan çocuk felcinin görülme sıklığı; salgının öldürücülüğü ve kurbanlarının genç oluşu sebebiyle zaten sarsılmış olan bir halkın hayal gücü üzerinde büyük bir etki yarattı" (Kraut, 2010).

1918 ve 1919'da milyonları öldüren H1N1 virüsü, coğrafi olarak doğru yerle ilişkilendirilmekten ziyade siyasi kolaylık nedeniyle 'İspanyol virüsü' adıyla anıldı. 1. Dünya Savaşı sırasında savaşan devletler, savaş güçlerinin moralini bozabilecek bir virüsle ilgili tartışmaları engellemek istiyorlardı. Savaş sırasında tarafsız olan İspanya, virüsle ilgili haberleri sansürlemedi ya da engellemedi. ABC Gazetesi, Madrid'de bir salgın meydana geldiğini bildirdiğinde, virüsten İspanya'nın sorumlu olduğu yönünde bir yanlışlama yaratıldı (Trilla & Daer, 2008).

¹ Virüsün çıkış yeri ile ilgili tartışmalar konusunda bkz. (Bryner, 2020).

Siyasi amaçlarla körüklenen salgın suçlamaları konusunda geçen yüzyılda da dikkate değer örnekler görüldü. 1985 yılında, Sovyet Yazarlar Birliğinin resmi dergisi Literaturnaya Gazeta'da, Edinilmiş Bağışıklık Eksikliği Sendromu'nun (AIDS) Georgia - Atlanta'daki Hastalık Kontrol Merkezleri ile işbirliği içinde, Maryland'deki Fort Detrick Üssü'nde yürütülen bir biyolojik çalışmanın ürünü olduğunu iddia eden makaleler yayımlandı (Elkin & Gilman, 1988: 361; Seale, 1986). Resmi yayın kuruluşu Pravda'nın siyasi karikatürçüsü D. Agaeva, kinayeli bir dille suçlama ve varsayımlara bugün hâlâ örnek teşkil edebilecek imgelerden ilham aldı. Çiziminde uğursuz görümlü bir bilim insanı, AIDS virüsü ile doldurulmuş bir test tüpünü, gamalı haç taşıyan ABD'li bir generale veriyordu. Birçok ölü de toplama kampı kurbanları olarak resmediliyordu (Elkin & Gilman, 1988: 361).

(China Daily, 2020)

Yakın zamanlarda, aynı suçlamalar –özellikle Ebola ile birlikte– kültürlerle, alışkanlıklara ve davranışlara da yöneltilmiştir. Bir teze göre, böyle bir hastalıktan muzdarip olan halklar aynı zamanda siyasi ve epidemiyolojik anlamda da

yargılanıyorlar ve “güç ilişkilerini” görmezden gelen değerlendirmeler, “sömürge dönemine benzer küresel sağlık eşitsizliklerinin etkin şekilde yeniden üretilmesi ve dolayısıyla meşrulaştırılmasını” sağlıyor (Richardson, McGinnis & Frankfurter, 2019: 1).

Suçlamaların Çerçevesi

Yeni koronavirüs de birilerini suçlama konusundaki sözcük oyunlarından kurtulamamıştır. Avustralyalı Senatör Malcolm Roberts, virüsün nedeniyle ilgili olarak konuya şöyle bir giriş yapıyor: “Çin, dünyaya COVID-19’u saldığı için tazminat ödemeli midir?” (Roberts, 2020). Yanıt sorunun içinde saklı; kasıt, suç ve zayıf varmış gibi kabul ediliyor. Hukuk örtüsünün altına saklanarak, jeopolitiğin hizmetinde olacak şekilde, karmaşık doğal bir olayın kaynağı olarak insanın doğa üzerindeki etkisi gösteriliyor. Küresel sağlık uzmanı David Fidler’e göre, “Çin’in, COVID-19’un sonuçları ile ilgili sorumluluğu hakkındaki dava, uluslararası hukuk ile ilgili olmaktan ziyade, ABD ile Çin arasındaki jeopolitik çekişmenin nasıl küresel salgın siyasetlerini şekillendirdiği ile ilgilidir” (Fidler, 2020). Tazminat, eski hale getirme ve cezalandırma taleplerini içeren yasal girişimler silsilesine bir girizgâh olarak, virüsün adı ABD’de ‘Çin virüsü’ oluvermiştir (Libby & Rank, 2020). Bu da Çin’den karşı atağın gelmesini tetiklemiş ve virüsün ABD tarafından yaratıldığı anlatısı, kendilerini Washington’un jeopolitik ajandasına yakın hissetmeyen ülkeler tarafından da benimsenmiştir (Aarabi, 2020). Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Zhao Lijian, “Virüsün Wuhan’a ABD Ordusu tarafından getirilmiş olabileceği” suçlamasında bulundu (Lijian, 2020). Bu tür suçlamalar kök saldı; üstelik The Lancet gibi seçkin tıbbi yayın-

ların sergilediği duruşa ve "COVID-19'un doğal bir kaynağı olmadığını" öne süren komplo teorilerini mahkûm etmesine rağmen... (Calisher vd., 2020: 42; Bryner, 2020).

COVID-19 hakkında tasarlanan ve ardından yayılan komplo öyküleri, aynı zamanda küresel salgın ile ilgili bir 'şeytanlar listesi' yaratılmasına katkıda bulunarak, daha geniş kapsamlı suçlamalar için de güç kazanılmasını sağlamıştır.

COVID-19 hakkında tasarlanan ve ardından yayılan komplo öyküleri, aynı zamanda küresel salgın ile ilgili bir 'şeytanlar listesi' yaratılmasına katkıda bulunarak, daha geniş kapsamlı suçlamalar için de güç kazanılmasını sağlamıştır. Bu suçlama oyununun en önde gelen taraftarı ise ABD Başkanı Donald Trump oldu. Trump, 16 Mart tarihinde, Twitter hesabından "ABD'nin, Çin Virüsü'nden ciddi anlamda etkilenen hava taşımacılığı ve benzeri sanayileri destekleyeceği" ile ilgili bir paylaşımda bulundu (Trump, 2020). Virüsü neden ısrarla bu şekilde adlandırdığı sorulunca, lafını esirgemedi. "Çünkü Çinden geliyor. Bu yüzden öyle adlandırıyorum. Irkçı bir söylem filan değil. Her şeyi yerli yerine koymak istiyorum" (Fallows, 2020). ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo ise yerelleştirme ve belirginleştime çabasıyla "Wuhan virüsü" tabirini tercih ediyor ve bu arada Çin Halk Cumhuriyeti'nin virüsü gizlediğinin altını çiziyor. "Mutlak gerçek şu ki; soruların yanıtlarını bilmiyoruz, çünkü Çin bu yanıtları bizimle paylaşmıyor. Bence bu bile birçok şeyi anlatıyor" (AP News Agency, 2020). Pompeo için virüsün kaynağı olduğu iddia edilen hayvan pazarının ve bir viroloji enstitüsünün birbirine yakınlığı da çok şey anlatıyor! Dürtüsellekle görevini kötüye kullanmanın

buluştuğu potansiyel komplocu bir dizi mesaj... "Wuhan Viroloji Enstitüsünün, hayvan pazarından yalnızca birkaç kilometre uzaklıkta olduğunu biliyoruz" (AP News Agency, 2020).

Pompeo, Nisan ayının sonlarına doğru, ABD Ulusal İstihbarat Direktörü Ofisi'nin aldığı tutumla çelişerek ve virüsün laboratuvarında üretildiği tezine dayanarak daha da büyük bir suçlama getirdi. "Şimdiye kadar, en iyi uzmanlar virüsün insan yapımı olduğunu düşünme eğiliminde. Ve bu noktada buna inanmamam için hiçbir sebep yok" (Pompeo, 2020). ABD İstihbarat Topluluğunun tutumu ise, ABD Ulusal İstihbarat Direktörü Ofisi'nin (Office of the Director of National Intelligence- ODNI) açıklamasında özetlendiği üzere oldukça farklı bir uzman değerlendirilmesine dayanıyordu. ABD İstihbarat Topluluğu, COVID-19'un coğrafi kökeninin Çin olduğunu kabul etmekle beraber virüsün "insan yapımı olmadığına veya genetiğinin değiştirilmiş olmadığına" dair "geniş bilimsel mutabakat" ile aynı kanıdaydı. ABD İstihbarat Topluluğu, "salgının; enfekte olan hayvanlarla temas yoluyla mı yoksa Wuhan'daki laboratuvarında olan bir kaza sonucunda mı başladığı" ile ilgili bilgileri ve istihbaratı "dikkatli bir şekilde" incelemeye devam edecekti (Office of the Director of National Intelligence, 2020).

Mart ayından beri, ABD siyaset kurumunun içinde, Çin'in sorumluluğu ile ilgili tartışmalarda, ülkenin kötülüğü ve hataları konusunda basmakalıp söylemler hâkim oldu. Pompeo, Çin'in kamu sağlığı sorunlarına neden olan olumsuz rolü için "eşi benzeri görülmemiş" dedi. Ülke seri bir hastalık bulaştırıcısıydı ve 'dünyaya hastalık yayma' konusundaki sicili göze çarpıyordu. Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki "laboratuvarlar standartların altında" çalışıyordu (Pompeo, 2020). Cumhuriyetçi stratejistler, seçim stratejilerinde de bu konulara usulünce eğildiler;

adaylarına yönelik hazırladıkları 17 Nisan tarihli bildirimlerinde, yeraltı dünyasındaki şiddete gönderme yaparak “Koronavirüs, binlerce hayata mal olan bir Çin ‘vur-kaç ve ardından örtbas et’ yöntemidir!” önermesini ortaya attılar (O’Donnell & Associates Strategic Communications, 2020: 17). Cumhuriyetçi adayların, üzerinde durmaları tavsiye edilen konuşma konularını içeren belgede, sözde sorumluluk konusundaki sayısız gösterge sıralanıyor. Tavsiye listesi, kötü davranışlara yönelik suçlamalar ile dolu. ABD-Çin çekişmesi kara bulutları topluyor, özellikle de ekonomik açıdan.

Çin’in “berbat biyo-güvenlik standartlarını ve yarasa virüsleriyle hızlı ve dikkatsiz bir biçimde oynama konusunda geçmişten gelen sabıka kaydını” önemsememesi, kapak konusu olacak öykülerin dağıtımına hazır olması, virüsle ilgili kanıtların imha edilmesi, Dünya Sağlık Örgütü’nün “virüsün kapsamıyla ilgili ölümcül iddialar konusunda Çin’in sözcüsü olarak hizmet etmesi”, “dünyanın en önemli tıbbi donanım ürünlerinin istiflenmesi” vb. (O’Donnell & Associates Strategic Communications, 2020: 17). Çinli yetkililer “harekete geçmeden önce bütün bir ay beklediler” ve bu sırada “potansiyel olarak virüs taşıyan 5 milyon insan” Wuhan’i terk etti. Bu sırada Çin, “bütün yedek kişisel koruyucu donanım stoklarını” satın alarak ve “Çin’de bulunan Amerikan şirketlerinin, çok önemli kişisel koruyucu donanımları ihraç etmesine izin vermeyecek” küresel önlemlerin alınmasına engel oldu.

Mart ayında, Missouri Cumhuriyetçi senatörü Josh Hawley ile New York temsilcisi Cumhuriyetçi Elise Stefanik, hem ABD Temsilciler Meclisi’ne hem de ABD Senatosu’na, COVID-19’un kökenleri ile ilgili “eksiksiz bir ulus-

lararası soruşturma” yapılmasını talep eden bir önerge sundular.² Suçlu zaten baştan belli olduğu için istenildiği kadar tartışılabilirdi. Önerge “Çin Halk Cumhuriyeti’nin COVID-19’un aciliyetini ve yayılımını saklama kararının, ABD’de ve diğer ülkelerde insan hayatına ve geçim kaynaklarına etki ettiğini, dolayısıyla bundan sorumlu tutulması gerektiğini” öne sürüyordu. Önergede, Çin’in egemenliğine kafa tutan bir tavırla, bu tür bir soruşturmanın ABD’nin ve “virüsten etkilenen diğer milletlerin” halk sağlığı yetkilileri tarafından yürütülmesi istenmektedir.

Egemenliğin Meşruiyetini Ortadan Kaldırmak

Küresel salgın üzerinden yürütülen hukuk harbinin en göze çarpan unsuru, Çin’in egemenliği konusundaki meşruiyetin hukuksal kaynağını ortadan kaldırma çabaları olmuştur. Amaç sadece, önceden belirlenmiş bir hedef olarak Çin’in suçunu saptamak üzere ülkeye soruşturma açmak değil, aynı zamanda teamül gereği Çin’in ABD mahkemelerinde sahip olduğu yargı bağımsızlığını da ortadan kaldırmaktır. Çeşitli yasa teklifleri, uluslararası hukukun egemen eşitlik ilkesini tanımamaya hizmet etmektedir. Egemen eşitlik ilkesi; askeri, ekonomik ve demografik gerçekler asimetrik olmasına rağmen, bütün devletlerin yargısal anlamda eşit olduğu önermesini kabul eder (Birleşmiş Milletler Anlaşması, Madde 2(1); Anson, 2016). Hukukçu Hans Kelsen, “Devletlerin eşitliği, sıklıkla, egemenliklerinin bir sonucu olarak açıklanır veya egemenlikleri eşit oldukları anlamına gelir.” diyor (Kelsen, 2000: 34). Bu ilke, BM Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildirge ile daha

2 Çin Halk Cumhuriyeti’nin COVID-19’u ele alış şekli ve bunun ABD ve diğer ülke vatandaşları üzerindeki etkisi hakkında uluslararası soruşturma yapılmasını destekleyen ABD Senatosu önergesi (116. Meclis, 2. Oturum) için bkz: <https://www.hawley.senate.gov/sites/default/files/2020-03/Hawley-China-Coronavirus-Resolution.pdf>.

da geliştirilmiştir. “Bütün Devletler egemen eşitlikten yararlanırlar. Bütün Devletler, ekonomik, toplumsal, siyasal ya da başka nitelikteki farklara bağlı olmaksızın eşit haklara ve görevlere sahiptirler ve uluslararası toplumun eşit üyeleridirler.” (Birleşmiş Milletler, 1970).

Bu eşitliği kabul etmek, tartışmasız olarak, egemenliğin getirdiği yargı bağımsızlığı ilkesini de kabul etmektir ve bu ilke; bir devletin mahkemelerinde, başka bir devletin yetkilileri ile ilgili yasal işlem yapılmasının önüne geçer. 1894'te İngiltere'de Kraliçe'nin Yargıçlar Bölümü'nde (ÇN. *Yüksek Mahkeme*) görülen *Mighell - Johore Sultanı* (1984) davasında kaydedildiği üzere, bir egemen devlet asla dokunulmazlığından vazgeçemez, bunun tek istisnası, egemen devletin, mahkemenin “yazılı çağrısı üzerine yargılamada hazır bulunmayı” talep etmesidir. Egemen devletlerin yargı bağımsızlığı, ABD'de 1976 Yabancı Egemen Devletlerin Yargı Bağımsızlığı Yasası ile düzenlenmiştir (*Mighell v Sultan of Johore*, 1984). ABD Temyiz Mahkemesi'nin kararında belirtildiği üzere “Yasa, yabancı egemen devletleri, masraflar ve keşif giderleri dâhil olmak üzere yargılama yükünden muaf tutar.” (*Rubin v Islamic Republic of Iran*, 2011: 795).

ABD Kongresi; küresel salgından dolayı alınması gereken sorumluluk düşüncesi etrafında birleşerek, Yabancı Egemen Devletlerin Yargı Bağımsızlığı Yasası'nın esasına aykırı bir şekilde, hem soruşturma açmak hem de devlet kurumları ve vatandaşların dava açmalarının önündeki engelleri kaldırmak için uğraşmaktadır.

ABD Kongresi; küresel salgından dolayı alınması gereken sorumluluk düşüncesi etrafında birleşerek, Yabancı Egemen Devletlerin Yargı

Bağımsızlığı Yasası'nın esasına aykırı bir şekilde, hem soruşturma açmak hem de devlet kurumları ve vatandaşların dava açmalarının önündeki engelleri kaldırmak için uğraşmaktadır. Çin'in COVID-19 ile ilgili attığı adımlar, on yıllardır süregelen ve üzerinde uzlaşmış içtihat kapsamında değerlendirilmemiş, istisnai sayılmıştır. Egemen devletlerin yargı bağımsızlığı ilkesini sınırlandırma konusundaki ilhamı, Terörizm Destekçilerine Karşı Adalet Yasası'ndan almaktadırlar; bu yasa ABD topraklarında yapılan bir terör saldırısına destek olan haksız fiilleri sınırsızlaştırmıştır (ÇN. *Destek hangi ülke menşeli olursa olsun, ABD'ye yargılama yetkisi vermektedir*) (JASTA, 2016: section 3). Senatör Josh Hawley (Cumhuriyetçi/Missouri) ve Senatör Tom Cotton (Cumhuriyetçi/Arkansas), Yabancı Egemen Devletlerin Yargı Bağımsızlığı Yasası'nı sınırlandırmak için bu çok tartışmalı örneği takip etmişlerdir. Hawley'nin ABD Senatosu'na sunduğu COVID-19 mağdurları için Adalet Yasası, yabancı egemen devletlerin bağımsızlığını ortadan kaldırırken, bir yandan da “ifşacıları susturmak ve COVID-19 ile ilgili önemli bilgileri saklamak gibi sorumsuz eylemlerinden dolayı Çin Komünist Partisi'ne karşı dava açmak için bireysel başvuru hakkı” verecektir (Hawley, 2020). ABD Senatörü Cotton'un, Temsilciler Meclisi üyesi Dan Crenshaw (Cumhuriyetçi/Teksas) ile birlikte hazırladığı yasa tasarısı ise ideolojik açıdan net, ülkeye açıkça herhangi bir atıfta bulunmaktan kaçınıyor, bunun yerine siyasi yapıya saldırıyor. Yasa tasarısının özetinde “Bu yasa, Çin Komünist Partisi'ni Amerikalılara Hastalık Bulaştırmaktan Sorumlu Tutan 2020 Yasası olarak adlandırılabilir” denilmektedir (Cotton, 2020). Bu amaçla, Birleşik Devletler Kanunu, “uluslararası halk sağlığı aciliyeti ile ilgili bilgilerin kasıtlı olarak gizlenmesi veya tahrif edilmesi konusunda ve diğer amaçlarla yabancı bir devlete karşı”

bireysel başvuruyla hukuk davaları açılabilmesi için değiştirilecektir. Tasarı, yürütmenin bireysel davaları incelemesine de engel olmuyor. Buna göre, ABD Dışişleri Bakanı davayı izleyebilir, ancak bunun için ABD'nin "davalı yabancı devlet ya da herhangi bir başka davalı ile, böyle bir davalıya karşı arabuluculuk çerçevesinde iyi niyetli görüşmelerde bulunduğu tasdiklenmiş olması gerekiyor." (Cotton, 2020: 6).

Diğer yasa tasarıları daha saldırgan ve bol miktarda tazminat talep etme konusunda ısrarcıydı. Virüsün insan eliyle üretildiği tezini savunan Tennessee Senatörü Marsha Blackburn ise Yabancı Egemen Devletlerin Yargı Bağımsızlığı Yasasını değiştirerek, Yasa'ya "biyolojik silah kullanan yabancı devletler yargı bağımsızlığından yararlanamaz" ifadesinin eklenmesini önermiştir. Tasarısının adını ise, usule uygun olarak "Çin Kaynaklı Viral Enfeksiyon Hastalıklarını Durdurma 2020 Yasası" veya "COVID Etkisini Durdurma 2020 Yasası" koymuştur (Blackburn, 2020). Senatör Blackburn, muhafazakâr bir grup olan Turning Point USA Başkanı Charlie Kirk ile yaptığı röportajda, yasa tasarısının gerekçesini özetlemiş ve dikkat çekici bir tesadüfle, Çin'i "yeni şer eksen"nin parçası olmakla suçlamıştır. Sebebi ve suçluyu tespit etmek hiç de zor olmamıştır. "COVID virüsüne neden olduklarını biliyoruz. Bunu da, neler olduğu konusunda yalan söyleyerek ve bilgi saklayarak yaptılar. Şeffaf davranmadılar. Üzerinde çalışmamız için bize viral numune vermediler." Ve bunun ardından konudan konuya atlıyor: üstünü örtme güdüsü, virüsü tasarlamak, dikkatsizlik vb. "Büyük olasılıkla laboratuvarlarının birinde başladı. Bu laboratuvarlarla ilgili endişelerin 2014 yılından beri söz konusu olduğu dillendirilince, şimdi Çin, 'Hayır, bizden biri değildi' demeye çalışıyor" (Martin, 2020).

Küresel Salgınla İlgili Hukuk Harbi Davaları

Birçok ülkede yasal organlar yoluyla Çin'den tazminat talep etme düşüncesi yayılmaktadır. İtalyalı sosyolog Massimo Introvigne'nin vurguladığı gibi, "tüm bunlar sona erdiğinde hatta sona ermeden önce Çin Komünist Partisi, kuvvetli askeri gücünün durduramayacağı bir düşman, yani saldırgan Batılı avukatlar tarafından saldırıya uğrayabilir" (Introvigne, 2020). Bu girişimler, gelir kaybının tazmini talebiyle küçük, bireysel davalardan, Çin Halk Cumhuriyeti'ne ve onun farklı kurumlarına karşı devlet onaylı davalara kadar çeşitli boyutlardadır. İtalya'da Dolomit Dağları'ndaki bir kayak merkezi oteli, Çin Halk Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'ndan, özellikle Alp Disiplini Dünya Kupası için tamamen rezerve edildiği 18-22 Mart döneminde karşı karşıya kaldıkları ticari kazanç kaybı nedeniyle tazminat talep eden dilekçesini Belluno mahkemesine sundu (Oggi Treviso, 2020). Otelin avukatı Marco Vignola'nın ifadesiyle, "Erken ve ani kapanma, tüm personelin görevden alınması ve tedarikçilerle yapılan sözleşmelerin iptal edilmesi de dâhil olmak üzere feci sonuçlara yol açtı" (Bowcott & Giffrida, 2020).

ABD'de de Çin Halk Cumhuriyeti ve kurumlarına karşı bir dizi yasal adım atıldı. Birkaç ay içinde, ABD federal mahkemelerinde altı dava açıldı. Dava açanlar, bireysel işletme sahiplerinden savcılara kadar geniş bir yelpazededir (*Bella Vista LLC v The People's Republic of China vd.*, 2020; *Logan Alters, vd. v People's Republic of China, vd.*, 2020). Bunların hepsi, mevcut ABD Kongresi'nin zayıflatmak için gösterdiği çabalara rağmen varlığını sürdüren 'egemen devletlerin yargı bağımsızlığının' heybetli engelini kaldırmayı hedefliyor. Hepsi, bir dereceye kadar, "Çin, COVID-19 karşısında görevini kötüye kullandığı için böyle koruyucu bir haktan faydalanamaz" bahanesini öne sürüyor (Carter, 2020).

Bu vakalardan birkaçı, davayı kazanma olasılığından dolayı değil, ancak virüs konusunda Çin'in suçlu oluşunu vurgulayan varsayım nedeniyle konuşulmaya değer.

Bu vakalardan birkaçı, davayı kazanma olasılığından dolayı değil, ancak virüs konusunda Çin'in suçlu oluşunu vurgulayan varsayım nedeniyle konuşulmaya değer. Davaların genel amaçları da işin doğası gereği sarsıcı ve bu nedenle, hukuk harbi pratiği için kusursuz bir örnek teşkil ediyor. Amaç; ABD'li vatandaşları küresel salgından kaynaklanan zararları konusunda yabancı devletleri dava edecek bir konuma oturatarak, siyasi temsilcileri egemenlerin yargı bağımsızlığının kapsamını azaltmaya ve sınırlandırmaya teşvik etmek (Johnson, 2020).

Mart ayında, Güney Florida Eyaleti için ABD Bölge Mahkemesi'ne "Koronavirus küresel salgınının yol açtığı zararlar nedeniyle" toplu dava açmak üzere şikâyet dilekçesi sunuldu (Logan Alters, *vd. v China, vd.*, 2020). Suçlama, Çin'in ve çeşitli devlet kuruluşlarının "COVID-19'un tehlikeli olduğunu ve bir küresel salgına neden olabileceğini bildiklerini ancak yavaş hareket ettikleri, başlarını kuma gömdükleri ve/veya ekonomik çıkarları için üstünü örttükleri" yönündeydi. Bu tutum, "hesaplanamayan zarara" ve yaralanmaya neden olmuştu ve "kişisel yaralanmalara, ölümlere ve diğer zararlara neden olmaya devam edecekti." Florida toplu davası; ticari faaliyetler, ölüm ve zararlarla ilgili bir istisna talep ederek egemen yargı bağımsızlığı engelini ortadan kaldırmaya çalışıyor. Dava dilekçesinde, ölüm ve zararların "bu yabancı devletin veya bu yabancı devletin herhangi bir yetkilisinin ya da görevlisinin -memuriyeti kapsamında hareket

ederken- işlediği haksız fiilden veya ihmalden kaynaklandığı" belirtiliyor (Logan Alters, *vd. v China, vd.*, 2020).

Missouri eyaleti de durumdan vazife çıkararak, COVID-19'dan ve sonuçlarından Beijing'in ve Çin Komünist Partisi'nin sorumlu olması talebiyle federal mahkemeye başvurdu. Eyalet Başsavcısı Eric Schmitt tarafından hazırlanan dava dosyasındaki iddialar, "gizleme, delil karartma ve planlı olarak örtbas etme" yönündeki standart anlatıyı takip ediyor. "Çinli yetkililer, salgının ilk ortaya çıktığı kritik haftalarda kamuoyunu kandırdı, çok önemli bilgileri gizledi, ifşacıları tutukladı, sağlam kanıtlar karşısında virüsün insandan insana bulaştığını inkâr etti, önemli tıbbi araştırmaları yok etti, milyonlarca insanın virüse maruz kalmasına izin verdi ve hatta kişisel koruyucu donanımı istifledi ve böylelikle gereksiz ve önlenemez bir küresel salgına neden oldu" (The State of Missouri, 2020).

Egemenlerin yargı bağımsızlığını delmek için iki tane hiç de akla yatmayan istisnai duruma atıf yapıldı. Bunlardan ilki, Yabancı Egemen Devletlerin Yargı Bağımsızlığı Yasası'nda yer alan ve ABD'ye doğrudan etkisi olan bir "ticari etkinlik"teki yabancı devletlerin yargı bağımsızlığından faydalanamayacağı idi. İkincisi ise yalnızca baştan sona ABD topraklarında gerçekleşen haksız fiilleri konu alan ve bugüne kadar da bu dar anlamıyla yorumlanan "haksız sorumluluk konusundaki istisna" idi (In re Terrorist Attacks on Sept. 11, 2001, 2013: 117). İddianameye göre, Çin'in COVID-19 ile ilgili tutumu, "ABD'yi ve Missouri Eyaletini doğrudan etkileyecek ticari etkinlikler teşkil ediyordu ve bu etkinliklere; Wuhan ve Çin'de sağlık sistemi kapsamında faaliyet yürütmek, Wuhan Enstitüsü ve Çin Bilimler Akademisi'nde virüsle ilgili ticari araştırmalar yürütmek, geleneksel basın-yayın ve sosyal medya ortamlarını ticari kâr amacıyla kullan-

mak ve “COVID-19’a karşı mücadelede kullanılan kişisel koruyucu donanım gibi önemli tıbbi malzemeleri üretmek, satın almak ve ihraç etmek” dâhildi (The State of Missouri, 2020: 9-10). Çin’in yargı bağımsızlığını kaldırmak için Yabancı Egemen Devletlerin Yargı Bağımsızlığı Yasası’nda yer alan ve ticari olmayan, haksız fiillerle ilgili istisnai duruma atıf yaparak da, “ABD topraklarında yaralanma veya ölüm ya da mala zarar verilmesi veya malın kaybedilmesi konusunda bir yabancı devletten” tazminat talep ediliyordu (The State of Missouri, 2020: 10-11).

Çin’e ve Çinli çeşitli kuruluşlara dava açma kapsamında bu muafiyetlere atıfta bulunma yöntemi, bu eylemlerin özünde yatan hukuk harbini ve bu harbin unsurlarını anlamamızı sağlıyor. Böylelikle Çin, hem bir ekonomik rakip hem de haksız fiillerin faili, tehlikeli bir tehdit, otoriter ve görevini ihmâl eden bir güç olarak tasvir ediliyordu. Trump yönetiminin ticaret savaşı yaklaşımıyla örtüşecek şekilde, COVID-19’un üretim ve ticaretin bir ürünü olduğu sonucuna varıldı (Wong & Koty, 2020). Missouri Eyaleti’nin yasal girişiminde virüsün; evrim geçirerek Wuhan Deniz Ürünleri Pazarı’ndaki hayvanlardan insana geçtiği tezi kabul edilirken, aynı zamanda bir ticari etkinlik kapsamında virüs üzerinde çalışan Wuhan Viroloji Enstitüsü’nden yayıldığı hakkında yeni ortaya atılan teoriye de biraz yakınlık duyulmaktadır (The State of Missouri, 2020: 12). Virüs, küresel ekonomiyi ve iş hayatını etkileyen, tehlikeli ve yıkıcı bir ihracat kalemi haline gelmiştir; sanayi casusluğu ve sanal korsanlık kadar belirgin olmasa da bunlara yakın bir silah olarak görülmektedir.

Kurallara Dayalı Uluslararası Düzen ve Uluslararası Hukuk

Çin, Kurallara Dayalı Dünya Düzeni diye öne sürülen yapıya itiraz ettiği için defalarca tenkit

edildi, kınandı ve meydan okumalarla karşı karşıya kaldı (Chellaney, 2019). Malcolm Chalmers (ÇN: İngiltere RUSI düşünce kuruluşu başkan yardımcısı) “provokasyona” katıldı ve tek bir “kurallara dayalı uluslararası sistem” bulunmadığını öne sürdü (Chalmers, 2019). Böyle bir görüş, uluslararası sistemin bir dereceye kadar anarşiye eğilimli olduğu ve devletlerin uzlaşmaları ve fikir birliği sonucunda yumuşamış olduğu düşüncesiyle örtüşüyor. Böyle bir sistemde konulması gereken kurallar varsa, -Henry Kissinger’in dürüstçe ifade ettiği üzere- baskın güç tarafından “kendi değerlerine göre” konulur (Kissinger, 1994: 17). Diğerleri ise bu kaba çözümden çok, incelikli örnekleri tercih ediyorlar ve “büyük kuvvetlerin yönetimi” tarafından idare edilen küresel bir sistemin temelini oluşturan “tanımlama” normlarının varlığına atıfta bulunuyorlar. 19. yüzyıl Avrupa Uyumu (ÇN: Uluslararası Viyana Düzeni- 1815 Viyana Kongresi’nden I. Dünya Savaşı’na kadar geçen dönemde, Avrupa devletlerinin uluslararası arenada siyasi güçler dengesini gözeterek hareket etmelerini sağlayan uyum sistemi) bu yönde dikkate değer bir örnektir (Zala, 2017; McLaughlin, 2018). Sözel olarak dile getirilen Kurallara Dayalı Uluslararası Düzen, bu amaçla tek bir temel varsayımı esas alıyor: ABD üstünlüğünün devam etmesi.

COVID-19’a yanıt olarak sürdürülen küresel salgın siyaseti ve siyasi ustalık, Çin’in “kurallara dayalı sisteme” uymadığı eleştirilerini sürdürüyor ve bu iddialarla Çin’i uluslararası toplumda kanunları ihlâl eden bir kimlik olarak gösteriyor.

Bu tür bir üstünlük, Avustralya’nın 2016 Savunma Beyaz Kitabı (ÇN: ülkenin önümüzdeki yıllara dönük askeri stratejisini ortaya koyuyor)

gibi yayınlarda göz ardı edilme eğilimindedir ve bu tür “uluslararası kurallar” yalnızca “İkinci Dünya Savaşı’nın sonundan bu yana gelişen geniş bir uluslararası yönetim yapısı” olarak görülmektedir. Yayında, “Kurallara Dayalı Uluslararası Düzen”in, “artan bir baskı altına alındığı ve kırılabilirlik işaretleri gösterdiği” konusunda uyarılarda bulunuluyor (Australian Government Department of Defence, 2016: 45). (“Kurallara Dayalı Uluslararası Düzen”, kavram olarak belgede en az 48 kez kullanılıyor.) Bu kavram ayrıca, 2015’ten bu yana İngiliz siyasetinde de daha çok değer buluyor. İngiltere Hükümeti’nin 2015 yılı Stratejik Savunma ve Güvenlik Raporu, bu kavrama en az 27 kere atıfta bulunuyor. Oysa İngiltere, 2010 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi’nde “kurallara dayalı bir uluslararası sistem” kavramına yalnızca iki kere atıfta bulunmuştu (HM Government, 2015; HM Government, 2010; Chalmers, 2019: 1).

ni sürdürüyor ve bu iddialarla Çin’i uluslararası toplumda kanunları ihlâl eden bir kimlik olarak gösteriyor. İngiltere’de, eski Başbakan Yardımcısı Damian Green liderliğindeki bazı kıdemli muhafazakâr siyasiler, Başbakan Boris Johnson’a bir mektup yazdılar ve mektupta, “Çin’in uluslararası anlaşmalara uymamasından dolayı Kurallara Dayalı Sisteme zarar verdiğinden” endişe duyduklarını belirttiler. İngiltere’nin Çin ile ilişkisinin doğasını koronavirüs sonrası yeniden gözden geçirmeye çağırdılar. Ve ayrıca “devletlerin olası tüm küresel salgınlarla ilgili tam bilgi sağlamasını zorunlu kılan, yasal olarak bağlayıcı uluslararası sağlık hizmetleri düzenlemelerinden” söz ettiler. Çin’in, bu düzenlemelere uymayarak, “hastalığın yayılmasına, dolayısıyla küresel sağlık ve ekonomi açısından olağanüstü ağır sonuçlara yol açmasına sebep olan” vahim bir ihmali olduğunu iddia ettiler (Holloway, 2020).

Bu tür düzenlemeler ilk olarak 1969 yılında kolera, veba, sarıhumma, çiçek hastalığı, tekrarlayan ateş ve tifüsü kontrol etmek için Dünya Sağlık Asamblesi (World Health Assembly- WHA) tarafından kabul edildi. 2005 yılındaki düzenlemede ise yeni bir alt tipin neden olduğu çiçek hastalığı, çocuk felci, SARS ve insan gribi (influenza) hastalıkları eklendi (World Health Organization, 2016). Uluslararası Sağlık Tüzüğü, devletlere sorumluluk yükleyerek, devletleri küresel sağlık krizlerini tespit etmek, izlemek, raporlamak ve bildirmek üzere, halk sağlığı altyapısını geliştirmeye, güçlendirmeye ve sürdürmeye zorunlu kılar. Bütün devletler, Uluslararası Halk Sağlığı Acil Durumu (PHEIC) ortaya çıktığında, ilk değerlendirilmeden itibaren 24 saat içinde kendi halk sağlığıyla ilgili tüm bilgi ve olayları Uluslararası Sağlık Tüzüğü (International Health Regulations- IHR) Ulusal Odak Noktası aracılığıyla Dünya Sağlık Örgütü’ne (DSÖ) bilgi vermekle yükümlüdür (WHO, 2016).

(Pikist, 2020)

COVID-19’a yanıt olarak sürdürülen küresel salgın siyaseti ve siyasi ustalık, Çin’in “kurallara dayalı sisteme” uymadığı eleştirileri-

ABD Deniz Harp Okulu (USNWC) ve Stokton Uluslararası Hukuk Merkezi öğretim üyesi James Kraska, Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nün 6. maddesini dikkat çekici bulduğunu belirtiyor. 2005 yılında yapılan değişikliğin ikinci ekinde özetlendiği üzere söz konusu hüküm; devletleri, kamu sağlığı ile ilgili acil durumlarda, DSÖ'ye ivedilikle, zamanında, doğru ve yeterli derecede ayrıntılı bilgi vermekle yükümlü kılıyor. Bilgilerin şeffaf bir şekilde 24 saat içinde sunulması ve riskler konusunda ortak bir değerlendirmenin yapılması gerekiyor. “Ancak Çin, Ocak ayı sonunda, DSÖ'den gelen küresel salgını araştırma desteği ile ilgili yinelenen teklifleri ve Şubat ayı başında ABD Hastalık Kontrolü ve Önleme Merkezi'nden(CDC) gelen teklifi, herhangi bir açıklama yapmaksızın reddetti” (Kraska, 2020). Kraska'ya (2020) göre, BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Uluslararası Hukuka Aykırı Fiillerden Kaynaklanan Devletlerin Sorumluluğu 2001 Kanun Taslağı, bağlayıcı olmayan doğasına rağmen yine de yol gösterici (Uluslararası Hukuk Komisyonu, 2001). Bağlayıcı olmaması sorununun üstesinden gelmek için Kraska, söz konusu taslağın çok sayıda tarafın katkısıyla geliştirildiğini, bu sebeple uluslararası teamül hukuku tesis ettiğini ve böylece bütün devletler için bağlayıcı olduğunu ileri sürüyor. Yani “haksız fiiller”, “devlete isnat edilebilir” fiiller ve “uluslararası bir yükümlülüğün ihlali anlamına gelir”: Bu tür tavırlar -devletin merkezi hükümetinin yürütme, yasama veya yargı işlevlerinin bir eylemi olması halinde- devlete isnat edilebilir (Kraska, 2020).

Kraska gibi, Introvigne de tespiti çekinmeden yapıyor: Çin'in COVID-19'a karşı yanıtının ta kendisi; Beijing'in 2002 yılında SARS konusundaki tutumuna karşı ortaya çıkan halk sağlığı düzeninin ihlaliydi. “Aslında dünya bu temeli, Çin'i göz önünde bulundurarak attı.” Kullanılan

Küresel salgınla ilgili yanlış davranış konusunda tazminat talep etme gerekçeleri İngiliz çevrelerinde de destek bulmaya başladı.

bu dil, kasıtlı bir şekilde doğrudan Çin'i hedef alıyor ve hukuk tanımaz bir devlet olarak gösteriyor. Söz konusu “dünya”nın da DSÖ'nün Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nü -beklendiği üzere- etraflıca düşünerek hazırladığını söylüyor. Yazıda aynı zamanda, BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Uluslararası Hukuka Aykırı Fiillerden Kaynaklanan Devletlerin Sorumluluğu Kanun Taslağı'na da atıfta bulunuluyor. Introvigne'ye göre, Çin, “işlenilen uluslararası haksız fiilin neden olduğu zararın -eski hale getirme, tazminat ve kefaret yoluyla- tam olarak tazmin edilmesinin” temelini oluşturan yasalardan kaynaklanan yükümlülükleri ihlâl etmiştir (Uluslararası Hukuk Komisyonu, 2001: Madde 34; Introvigne, 2020). Yazıda, BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Uluslararası Hukuka Aykırı Fiillerden Kaynaklanan Devletlerin Sorumluluğu Kanun Taslağı'nın 39. maddesine de atıfta bulunuluyor. Buna göre “Devlet veya gerçek ya da tüzel kişilerin uğradığı zararın tazmininde, işbu zararın meydana gelmesinde kasıtlı veya ihmali davranış ya da yükümlülüğü yerine getirmemenin etkisi dikkate alınır” (Introvigne, 2020). Kraska her ne kadar Çin'in tazminat ödemesi konusunda somut bir yasal temelin eksikliğini çekse de, Çin'i uluslararası toplumun dışında bırakma, ötekileştirme ve yabancılaştırmayı öneriyor. Çin Halk Cumhuriyeti, milletlerarası nezaketten etkin bir şekilde uzaklaştırılmakta, ötekileştirilmektedir.

Küresel salgınla ilgili hukuka aykırı fiiller konusunda tazminat talep etme gerekçeleri İngiliz çevrelerinde de destek bulmaya başladı.

Merkezi İngiltere’de bulunan yeni muhafazakâr görüşlü Henry Jackson Cemiyeti (Henry Jackson Society) –başarılı yasal girişimlerin sorunlu olabileceğini kabul etmekle birlikte– ilgisini tamamen Çin Halk Cumhuriyeti’nin yükümlülükleri meselesine çevirerek, Çin’in yalnızca G7 ülkeleri için yol açtığı zarar bilançosunun yaklaşık 3.2 trilyon sterline (yaklaşık 26.6 trilyon Türk Lirası) ulaştığını belirtiyor (Henderson vd., 2020). Çin’in görevi kötüye kullandığını ve açık bir şekilde sorumlu olduğunu kabul eden Henry Jackson Cemiyeti (HJS), sürekli olarak “kurallara dayalı uluslararası sistemi” tekrarlıyor. Bu sistemi korumak ve “vergi mükelleflerini cezai sorumluluklardan korumak için dünya, uluslararası hukukun ihlali ve sonuçları konusunda Çin Halk Cumhuriyeti’ne karşı yasal yollara başvurmalıdır” (Henderson vd., 2020).

Kuruluşun sunduğu gerekçeler, Beijing’in uluslararası sağlık hükümleri karşısındaki umursamaz kayıtsızlığı veya ihmali üzerine kurulu. Henry Jackson Cemiyeti raporu, Çin’in uluslararası hukuktan doğan sorumluluklarını sağlam kazığa bağlamak için, Uluslararası Sağlık Sözleşmesi’nin yürürlüğe girdiği 19. yüzyıldan kalma uluslararası sağlık düzenlemelerinin normlarını öneriyor (Henderson vd., 2020: 23). Henry Jackson Cemiyeti –tıpkı Kraska gibi–, Dünya Sağlık Örgütü’nün görev ve yükümlülüklerini ana hatlarıyla çizen Uluslararası Sağlık Tüzüğü’ne (2005) ciddi atıfta bulunurken, aynı zamanda da “bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek” için üye devletlere bu görev ve yükümlülükleri iletiyor (Henderson vd., 2020: 23). Çin Halk Cumhuriyeti “zamanında, doğru ve ayrıntılı halk sağlığı bilgilerini rapor etmekle” yükümlüydü. Bu yükümlülüğü Aralık 2019 ve Ocak 2020 ayları boyunca yerine getiremedi. “Aslında, bunun en azından kasıtlı bir aldatmaca eylemi olduğu anlaşılıyor.” (Raporun yazarları, karar alma süreçlerinde, hatadan doğan ihmal,

kayıtsızlık nedeniyle zarara yol açma gibi ortak tarihi eğilimlerin önemini küçümsüyor.) Raporun merkezinde duygu olarak öfke var, çünkü Çin, virüsü zamanında tespit edip doğru bilgileri paylaşıyor, “hastalık Çin dışına çıkmazdı” (Henderson vd., 2020: 3). Bununla beraber, Çin’den gelen “yetersiz ve yanlış bilgiler”, İngiltere’nin etkili bir yanıt oluşturmasını köstekledi. DSÖ raporlarına güvendiler, ancak bu raporlar “hastalığa yakalanan herhangi bir sağlık çalışanı vakasının olmadığını” iddia eden hatalı Çin verilerinden faydalanarak hazırlanmıştı (Henderson vd., 2020: 19). Çin’in çok hassas bir dönemde bilgi saklayarak, yanlış olduğu muhtemel olan bilgileri vererek veya hiç bilgi vermeyerek DSÖ Başkanı’nın tarafsızlığını etkilemeye çalıştığı konusunda geliştirilen gerekçe de suçlamalara bir temel oluşturabilir (Sarkar, 2020).

Küresel salgınla ilgili hukuk harbi girişimleri, uluslararası hukukun ve milletlerarası nezaketin ana ilkesi olan egemen devletlerin yargı bağımsızlığı ilkesinin altını oyuyor.

Henry Jackson Cemiyeti; “Çin Komünist Partisi’nin temel teorik dergisi Quishi’de (‘Olguların Peşinde’)” özetlenen, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping’in konuyla ilgili müdahalelerine dair zaman çizelgesini hatırlatıyor. Cemiyete göre, konuyu gizleme bağlamında nedenler ve sorumluluk Politbüro’nun kendisine uzanıyor. Rapora göre, Xi Jinping 3 Şubat 2020 tarihinde yaptığı konuşmada Ocak ayı başında “yeni Koronavirüs’ün önlenmesi ve kontrolü ile ilgili gereklilikler” hakkında yapılan açıklamaya atıfta bulunuyor (Henderson vd., 2020: 21).

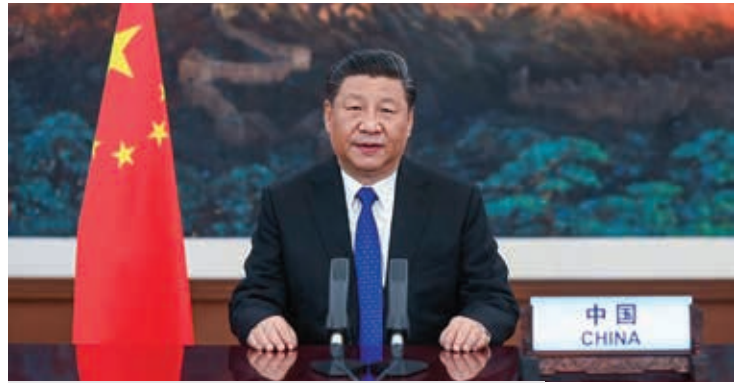
Mevcut uluslararası organların bu tür şikâyetleri dinlemesi konusunda fazla seçenek yok. Henry Jackson Cemiyeti, Uluslararası Sağlık

Tüzüğü'nü esas alarak herhangi bir anlaşmazlığı DSÖ'ye taşımanın “daha önce emsali görülmemiş” ancak mümkün olan bir uygulama olacağını itiraf ediyor. “Böylece, devletlerin COVID-19'un ele alınmasıyla ilgili şikâyetlerini dile getirebilmeleri için kolayca erişebilecekleri bir yol açılmış olacaktır” (Henderson vd., 2020: 24). DSÖ Anayasası'nın 75. maddesi de, Uluslararası Adalet Divanının dâhli konusunda olası bir yol açıyor. Buna göre, “Müzakere yoluyla veya Asamble tarafından halledilmemiş olan ve işbu Anayasa'nın uygulanması veya açıklanması ile ilgili herhangi bir soru veya tartışma, ilgili taraflar başka bir anlaşma yolu bulamadıkları takdirde, Mahkeme hükümlerine göre Uluslararası Adalet Divanına sevk edilir.” Bunun yanı sıra, tarafların anlaşmazlıkların çözümünde farklı yollar takip ederek, Uluslararası Adalet Divanını uyuşmazlığa dâhil etmesi de mümkün (Uluslararası Adalet Divanı, 2002). Dünya Sağlık Asamblesi, Uluslararası Adalet Divanındaki yargılama sürecinde uygun tartışma zemininin sağlanması koşulu ile devre dışı bırakılabilir. Ancak Uluslararası Kamu Hukuku uzmanı Peter Tzeng'in öne sürdüğü üzere, şikâyetçi devletler Çin'in eylemleri ile ilgili şikâyetlerini “DSÖ Anayasası'nın kapsamına giren konular” ile sınırlandırmak zorundadır (Tzeng, 2020).

Küresel Salgınla İlgili Hukuk Harbinin Tuzakları

Küresel salgınla ilgili yasal girişimlerle büyük bir şüphelik ortamı yaratılmıştır. Örneğin, Tufts Üniversitesi Fletcher Okulu'ndan Joel Trachtman'a göre, ticari etkinliklerle ilgili istisnayı kullanmak ‘aldatıcı’ idi (Johnson, 2020). Küresel bir salgınla baş etme konusunda devletin sözde başarısızlığını, ticari bir mesele olarak değerlendirmek çok zorlama bir yaklaşımdır. Konuyla

ilgili içtihatlar da, bahsedilen ekonomik hasarla ilişkili eylemin ABD topraklarında gerçekleştirildiğinin kanıtlanması gerektiğine işaret ediyor. Vanderbilt Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Ingrid Weurth ise çok daha net bir şekilde ifade ediyor. “Haksız fiilin Missouri'de gerçekleşmiş olması gerekiyor, Çin'de veya Wuhan'da değil.” Bu zorluğu aşmanın tek yolu, haksız fiiller ve ticari istisnalar gibi başka özel durumlarda da yabancı egemen devletlerin yargı bağıışıklığını kaldıracak bir yasa çıkarmaktır (Johnson, 2020).

Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping, 73. Dünya Sağlık Asamblesi'nde (WHA) pandemi mücadelesinde küresel işbirliğinin öneminden bahsederken. (Xinhuanet, 2020)

Küresel salgınla ilgili hukuk harbi girişimleri, uluslararası hukukun ve milletlerarası nezaketin ana ilkesi olan egemen devletlerin yargı bağıışıklığı ilkesinin altını oyuyor ve aynı zamanda 11 Eylül saldırısı kurbanlarının ailelerinin dava açabilmeleri için çıkartılan Terörizm Destekçilerine Karşı Adalet Yasası ile ilgili tartışmaların tekrarlanmasına yol açıyor. Terörizm Destekçilerine Karşı Adalet Yasası; Yabancı Egemen Devletlerin Yargı Bağıışıklığı Yasası'nı ve Terörle Mücadele Yasası'nı değiştirerek, “11 Eylül saldırılarına destek verdiği iddia edilen Suudi Arabistan'a karşı dava açılmasına engel olan bu yasaların hukuki yapıları” etkin bir şekilde geçersiz kılmıştı (Daugirdas & Mortenson, 2017: 156). Beyaz Saray Basın Sekreteri Josh Earnest,

Terörizm Destekçilerine Karşı Adalet Yasası'na karşı ana itirazı şöyle dillendirmişti: “Egemenlerin yargı bağımsızlığı, ABD'nin dünyanın her tarafından devletlerle yakın şekilde çalışma kabiliyetini koruyan bir ilke. Ve bu ilkedен uzaklaşmak; ABD'yi, vergi mükelleflerimizi, askerlerimizi ve diplomatlarımızı riske sokar” (Earnest, 2016).

ABD Başkanı Obama da, kendi açısından ısrarla, ABD Kongresi üyelerinin “devlet destekli terörizm ile mücadele etme yollarının” zaten mevcut olduğunu fark etmelerini sağlamaya çalışmıştı. İlgili davalar açılabilir, örneğin terörizmin sponsoru olduğu belirlenenlere karşı dava açılabilir. Terörizm Destekçilerine Karşı Adalet Yasası'nın temel dayanağını kabul etmek; Savunma Bakanlığı, ABD askerleri ve dışişleri ve istihbarat örgütlerinde aktif olarak çalışan yetkililer açısından “yıkıcı” sonuçlar getirebilir. “Terörle mücadele operasyonlarımızın ve her gün yaptığımız diğer eylemlerin, yabancı davacılar ve yabancı mahkemeler tarafından eleştirilmesinin önüne geçmek için ABD olarak bağımsızlık ilkesine dayanıyoruz” (Obama, t.y.). Bu yasanın önemli bir sonucu olarak, ABD dış politikası ve güvenlik ile ilgili kararlar özelleşir ve artık Yürütme'nin kararları olmaktan çıkar, davacıların amaçlarına uygun bir hale gelir (Obama, 2016). Terörizm Destekçilerine Karşı Adalet Yasası, uluslararası ilişkilerde de karmaşaya yol açmıştır. Yakın çalıştığımız ortaklarımızı bile davalarla karşı karşıya bırakarak, “ortaklarımızla aramızda çatlaklar yaratmaya değil, güç birliği kurmaya çalıştığımız çok hassas bir zamanda, terörle mücadele girişimleri dâhil olmak üzere çok önemli güvenlik meselelerinde işbirliğimizi sınırladı” (Obama, 2016).

Yasa çıkarken bile şerh konuldu, Cumhuriyetçilerin Grup Başkanı Mitch McConnell (Kentucky), “istenmeyen sonuçlara” yol açabileceğini belirtti. (Başta yasanın çıkması için destek verdi ancak sonradan, Beyaz Saray'dan gelen belge-

leri yanlış değerlendirerek bu desteği verdiğini söyledi.) Ardından Temsilciler Meclisi Sözcüsü Paul Ryan (Cumhuriyetçi/Wisconsin), “denizaşırı görev yapan askerlerimizi her türlü yasal tuzaktan ve cezadan korumak için çalışmalıyız” dedi (Kim & Everett, 2016).

Küresel salgınla ilgili hukuk harbi yaklaşımına yapılan eleştirilerden en tedirgin edicisi, karşılıklı misillemeden doğacak risk konusudur. ABD yetkilileri, önüne gelen her şeyi yıkacak bir hukuk harbi manzarası ile karşı karşıyadır; yeni koronavirüs ile ilgili tehlikeleri ABD kamuoyuna anlatma konusunda özensiz davrananlar da dâhil... John Bellinger (*CFR üyesi*), “Kongre onayıyla Çin'e dava açılmasına izin vermek, Çin'in de ABD'ye veya ABD'nin Çin'deki yetkililerine, ‘COVID-19'u kasıtlı üretmek iddiasıyla’ dava açmaya izin vererek misilleme yapması ile sonuçlanabilir” uyarısında bulunuyor (Bellinger, 2020). Belfer Bilim ve Uluslararası İlişkiler Merkezi'nden Rachel Esplin Odell, Çinli yetkilileri hedef almanın getirdiği tehlikelerin altını daha da kalın çizgilerle çiziyor. “Eğer Çinli yetkililere yaptırım da bulunulursa, onlar da COVID-19 tehdidini ciddiye almayan, virüs hakkında yanlış tıbbi bilgiler paylaşan veya virüsün kökeniyle ilgili yanlış teoriler yayan ABD yetkilileri hakkında, örneğin ABD Başkanı, Başkan Yardımcısı, çok sayıda vali ve Kongre üyesi (Senator Cotton dâhil) hakkında hızlı bir misilleme yapmak isteyeceklerdir” (Odell, 2020).

Odell ayrıca, Introvigne ve Kraska'nın heyecanlı bir şekilde ileriye götürdüğü gibi, kamu sağlığı konusunda devlet sorumluluğu ile ilgili taslak maddeleri (ÇN: *BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2001 yılında kabul ettiği "Uluslararası Hukuka Aykırı Fiilerden Kaynaklanan Devletlerin Sorumluluğu Kanun Taslağı"* kastediliyor) kullanmanın ‘biraz hainlikten’ fazlası olduğunu belirtiyor. Salgın hastalıklar, gözlemlenmesi ve takip edilmesi zor, başa çıkılmaz

bir hale gelebilir. Sağlıkla ilgili uluslararası çabalar, uluslararası hukuku ihlâl eden bir devletin “neden olduğu hasarı tam olarak tazmin etmesi gerekliliğini” kabul eden teamül kapsamına girmemektedir. BM Uluslararası Hukuk Komisyonu tasarıya yoruma muhtaç bir madde eklemiştir. Buna göre, tazminat kasten işlenen haksız fiil sonrası meydana gelen tüm sonuçlar için değil, yalnızca doğrudan haksız fiilin sonucu olarak nitelendirilebilecek zarar için söz konusu olacaktır (Uluslararası Hukuk Komisyonu, 2001: 92).

Çinli yetkililer; kurallara dayalı sistem tartışmaları ve hukuk harbi davaları etrafındaki mevzilenmeyi ve sağlıkla ilgili bu anlatıları ‘güç eşitsizliklerini sürdürme girişimi’ olarak görüyor ve buna bağlı olarak, tarihteki saldırı örnekleri üzerinde tekrar düşünmeye yöneliyorlar. Tazminat ile ilgili tartışmaları, tarihsel bağlamdan yani Aşağılanma Yüzyılı ve Afyon Savaşları boyunca Çin’e zorla kabul ettirilen aşağılanmadan koparmak da zordur. *The Economist* (2017) yılında, çok sayıda takipçiye ulaşan Twitter paylaşımında “İngiltere ve Çin birbirini uyuşturucu dumanının arasından görüyor” diyor ve devam ediyor: “Harika, çok güzel, siz de bize Afyon Savaşları konusunda tazminat ödeyin” (Shumei, 2020). Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Britanya İmparatorluğu’nun son karakolu olan Hong Kong’da, bir devleti güçten düşüren zehirli mirasa atıfta bulundu. “Çin, Afyon Savaşı’ndan sonra defalarca, kendisinden küçük ve daha az nüfusa sahip ülkeler tarafından yenilgiye uğratıldı” (Connor, 2017). Çin Halk Cumhuriyeti’nin kordiplomatiği şu anki gözlemlerinde, buna benzer düşünceleri yeniden hatırlıyor. Çin’in Londra Büyükelçisi Liu Xiaoming, bu yasal girişimlerin, 19. yüzyıl boyunca sürdürülen Avrupa sömürge savaşlarını anımsattığını düşünüyor. “Bazı siya-

setçiler, bazı kişiler dünyanın polisi rolünü üstlenmek istiyor, ancak şu anda gambot (silahlı gemi) diplomasisi döneminde değiliz ve Çin toplumunun yarı-sömürge, yarı-feodal olduğu dönemde de değiliz” (Bowcott & Giffrida, 2020).

Sonuç

Fort Detrick Üssü’nden Wuhan’a, Kara Ölüm (Veba) dönemindeki Floransalı fahişelerden Kongo Demokratik Cumhuriyeti’ndeki Ebola kurbanlarına kadar ortak tema, suçlama ve zorla hesap verdirme olmuştur. Küresel salgınla ilgili Çin’i hedef alan hukuk harbi saldırısının altında, kamu sağlığını siyasetleştirilmiş bir araç olarak kullanma isteği yatmaktadır. Her ne kadar amacın Çin’i salgından sorumlu tutmak olduğu iddia edilse de, esas amaç Çin’i baskı altında tutmaktır. Bu tür bir sorumluluk ile ilgili mekanizma, evrensel olarak kabul edildiği ve meşruiyetini görüş birliğinden aldığı söylenen uluslararası hukuka dayanıyor. Yasal yollar ve organlar, geleneksel güç çekişmelerini sürdürmek için kullanılıyor.

Küresel salgın anlatısı konusundaki yaklaşım da, ortada bir kusur olduğu konusunda zemin oluşturmak için taşları döşüyor; en azından etkili bir söylem yaratıyor. Ho-fung Hung (2004), bunun “dar görüşlü” ve “küreselleşme karşıtı” bir üslup olduğunu söylüyor. Hung, SARS’la ilgili çalışması ve bu hastalıkla mücadele çabaları sonucunda, işbirliği içinde geliştirilecek küresel bir yanıtın, ulusal ve küreselleşme karşıtı bir yanıtın çok daha güçlü olacağı kanısına varıyor. Geçimsizlikten ziyade küresel işbirliği daha fazla tercih edilmelidir; güçlü küresel kurumlar zayıf olanlara kıyasla daha makbuldür (Hung, 2004: 19). Ancak küreselleşme karşıtları, COVID-19’a karşı tepkilerinde silah olarak küresel salgın üzerinden hukuk harbi yürütmeyi seçmişlerdir. 🌱

Kaynakça

- Aarabi, K. (2020, Mart 19). Iran knows who to blame for the virus: America and Israel. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2020/03/19/iran-irgc-coronavirus-propaganda-blames-america-israel/> adresinden alındı.
- Anson, A. (2016). The concept of equality of states in international law. *GIMPA Law Review*, 2(1): 14-34.
- AP News Agency. (2020, Nisan 17). Trump, aides flirt with China lab coronavirus conspiracy theory.
- Australian Government Department of Defence (2016). *2016 Defence White Paper*, Canberra: Commonwealth of Australia.
- Bella Vista LLC v The People's Republic of China et al.* (2020, Nisan). US district court in the district of Nevada, Case No.: 2:20-cv-00574. <https://www.classaction.org/media/bella-vista-llc-v-the-peoples-republic-of-china-et-al.pdf> adresinden alındı.
- Bellinger, J. (2020, Nisan 24). Suing China over the coronavirus won't help: Here's what can work. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/04/23/suing-china-over-coronavirus-wont-help-heres-what-can-work/> adresinden alındı.
- Blackburn, M. (2020, Nisan). Stop China-originated viral infectious diseases act of 2020 bill. <https://www.blackburn.senate.gov/sites/default/files/2020-04/Blackburn-McSally%20Stop%20COVID%20Act.pdf> adresinden alındı.
- Bowcott, O. & Giffriada, A. (2020, Nisan 23). From an Italian hotel to a US state, coronavirus 'lawfare' takes off. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/23/from-italian-hotel-to-us-state-coronavirus-lawfare-takes-hold> adresinden alındı.
- Bryner, J. (2020, Nisan). Wuhan lab says there's no way coronavirus originated there: Here's the science. *Live Science*. <https://www.livescience.com/coronavirus-wuhan-lab-complicated-origins.html> adresinden alındı.
- Calisher, C., et al. (2020, Mart 7). Statement in support of scientists, public health professionals, and medical professionals of China combatting COVID-19. *The Lancet*, 395: 42-3.
- Carter, S. L. (2020, Mart 25). No, China can't be sued over coronavirus. *Bloomberg*. <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-03-24/can-china-be-sued-over-the-coronavirus> adresinden alındı.
- Chellaney, B. (2019, Aralık 23). The illusion of a rules-based global order. *The Strategist*. <https://www.aspistrategist.org.au/the-illusion-of-a-rules-based-global-order/> adresinden alındı.
- Chalmers, M. (2019, Nisan). 'Which rules?' Why there is no single 'rules-based international system. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, RUSI Occasional Paper. https://rusi.org/sites/default/files/201905_op_which_rules_why_there_is_no_single_rules_based_international_system_web.pdf adresinden alındı.
- Connor, N. (2017, Temmuz 1). China's Xi Jinping recalls national 'humiliation' to Britain as he seeks to stir patriotism in Hong Kong. *The Telegraph*. <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/07/01/chinas-xi-jinping-recalls-national-humiliation-britain-seeks/> adresinden alındı.
- Cotton, T. (2020). Holding the Chinese Community Party accountable for infection Americans act of 2020. [https://www.cotton.senate.gov/files/documents/Cotton-Crenshaw%20Bill%20to%20Hold%20China%20Accountable%20\(FINAL\).pdf](https://www.cotton.senate.gov/files/documents/Cotton-Crenshaw%20Bill%20to%20Hold%20China%20Accountable%20(FINAL).pdf) adresinden alındı.
- Daugirdas, K. & Mortenson, J. D. (2017). Congress overrides Obama's veto to pass justice against sponsors of terrorism act. *American Journal of International Law*, 111(1): 156-162.
- Earnest, J. (2016, Nisan 18). White House Press Release, Press briefing by Press Secretary Josh Earnest. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/04/18/press-briefing-press-secretary-josh-earnest-4182016> adresinden alındı.
- Elkin, D. & Gilman, S. L. (1988). Placing blame for devastating disease. *Social Research*, 55(3): 361-378.
- Fallows, J. (2020, Mart 18). 2020 Time capsule #5: The 'Chinese virus'. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/notes/2020/03/2020-time-capsule-5-the-chinese-virus/608260/> adresinden alındı.
- Fidler, D. (2020, Mart 27). COVID-19 and international law: Must China compensate countries for the Ddmage? *Just Security*. <https://www.justsecurity.org/69394/covid-19-and-international-law-must-china-compensate-countries-for-the-damage-international-health-regulations/> adresinden alındı.
- Gloppen, S. & Lera St Clair, A. (2012). Climate change lawfare. *Social Research, suppl. Special Issue; Human Rights and Global Economic Policy*, 79(4), 899-930.
- Hawley, J. (2020, Nisan 14.) Senator Hawley announces bill to hold Chinese Communist Party responsible for COVID-19. <https://www.hawley.senate.gov/senator-hawley-announces-bill-hold-chinese-communist-party-responsible-covid-19-pandemic> adresinden alındı.
- Henderson, M., Mendoza, A., Foxall, A., Rogers, R. & Armstrong, S. (2020). *Coronavirus compensation? Assessing China's potential culpability and avenues of*

- legal response*. London: Henry Jackson Society. <https://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2020/04/Coronavirus-Compensation.pdf> adresinden alındı.
- HM Government. (2010). *A strong Britain in an age of uncertainty: The national security strategy*, Cm 7953. London: The Stationary Office.
- HM Government. (2015) *The national security strategy and strategic defence and security review*, Cm 9161. London: The Stationary Office.
- Holloway, H. (2020, Nisan 5). Chinese takeaway. *The Sun*. <https://www.thesun.co.uk/news/11331570/china-owes-britain-351-billion-coronavirus-pandemic-court/> adresinden alındı.
- Hung, Ho-fung. (2004). The politics of SARS: Containing the perils of globalization by more globalization. *Asian Perspective* (Special Issue on Globalization and SARS in Chinese Societies), 28 (1): 19-44.
- In re Terrorist Attacks on Sept. 11, 2001* (2013). 714 F.3d 109 (2d. Cir.).
- International Court of Justice (Uluslararası Adalet Divanı). (2002). Case concerning armed activities on the territory of Congo. <https://www.icj-cij.org/en/case/116> adresinden alındı.
- International Law Commission (Uluslararası Hukuk Komisyonu). (2001, 23 Nisan-1 Haziran and 2 Temmuz-10 Ağustos). Report on the work of the fifty-third session, General Assembly, Official Records, Fifty-fifth Session, Supplement No. 10 (A/56/10), comprising "Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries" https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf adresinden alındı.
- Introvigne, M. (2020, Mayıs 8). Coronavirus: CCP beware, the lawyers are coming. *Bitter Winter: Magazine on Religious Liberty and Human Rights in China*. <https://bitterwinter.org/coronavirus-ccp-beware-the-lawyers-are-coming/> adresinden alındı.
- JASTA (*Justice Against Sponsors of Terrorism Act*) (2016). Pub. L. No. 114-222, 130 Stat. 852.
- Johnson, K. (2020, Nisan 24). Missouri opens up a new front against china in coronavirus blame game. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2020/04/24/missouri-opens-up-a-new-front-against-china-in-coronavirus-blame-game/> adresinden alındı.
- Kim, S. M. & Burgess Everett, B. (2016, Eylül 26). McConnell: Saudi 9/11 law could have 'unintended ramifications'. *Politico*. <https://www.politico.com/story/2016/09/mitch-mcconnell-saudi-9-11-bill-228903> adresinden alındı.
- Kelsen, H. (2000). *Peace Through Law*, New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd.
- Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*, New York: Touchstone.
- Kraska, J. (2020, Mart 23.) China is legally responsible for COVID-19 damage and claims could be in the trillions. *War on the Rocks*. <https://warontherocks.com/2020/03/china-is-legally-responsible-for-covid-19-damage-and-claims-could-be-in-the-trillions/> adresinden alındı.
- Kraut, A. (2010) Immigration, ethnicity, and the pandemic. *Public Health Reports*, 125 (Suppl 3): 123-133.
- Libby, L. & Rank, L. (2020, Mart 21.) To Protect the future, hold China to account. *National Review*. <https://www.nationalreview.com/2020/03/coronavirus-pandemic-hold-china-accountable/#slide-1> adresinden alındı.
- Lijian, Z. (2020, Mart 13). Twitter. <https://twitter.com/zlj517/status/12381118988280668233> adresinden alındı.
- Liu, A. (2020, Nisan 20). Blaming China for coronavirus isn't just dangerous: It misses the point. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/apr/10/blaming-china-coronavirus-pandemic-capitalist-globalisation-scapegoat> adresinden alındı.
- Logan Alters, Marta Reyes, Lawrence Wood, Stephen Clyne and The Pitching Lab d/b/a TBT Training, et. al. v People's Republic of China, National Health Commission of the People's Republic of China, et al. (2020, Mart 12). Case No. 1:20-cv-21108-UU, U.S. District Court for the Southern District of Florida. <https://images.law.com/contrib/content/uploads/documents/392/85094/Coronavirus-China-class-action.pdf> adresinden alındı.
- Martin, J. (2020, Nisan 17). China is part of the 'new axis of evil', must be held accountable for pandemic, Senator Blackburn says. *Newsweek*. <https://www.newsweek.com/china-part-new-axis-evil-must-held-accountable-pandemic-senator-blackburn-says-1498717> adresinden alındı.
- McLaughlin, R. (2018, Temmuz 26). Three Images of the rules-based order. *Australian Outlook -Australian Institute of International Affairs*. <http://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/three-images-of-the-rules-based-order/> adresinden alındı.
- Mighell v Sultan of Johore* [1894] 1 QB 149.
- Obama, B. (2016, Eylül 23). White House Press Release, Veto Message from the President – S. 2040.
- Obama, B. (t.y.). Letter to Senator Harry Reid, Minority Leader, United States Senate. <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://big.assets>

- huffingtonpost.com/POTUSReidJASTA.pdf adresinden alındı.
- Odell, R. E. (2020, Nisan 9). Why retribution against China for coronavirus would harm America and the world. *War on the Rocks*. <https://warontherocks.com/2020/04/why-retribution-against-china-for-coronavirus-would-harm-america-and-the-world/> adresinden alındı.
- O'Donnell & Associates Strategic Communications (2020, Nisan 17). Corona big book, main messages. <https://static.politico.com/80/54/2f3219384e01833b0a0ddf95181c/coronavirus-big-book-4.17.20.pdf> adresinden alındı.
- Office of the Director of National Intelligence, (2020, Nisan 30). Intelligence community statement on origins of COVID-19, ODNI News Release No. 11-20. <https://www.dni.gov/index.php/newsroom/press-releases/item/21112-intelligence-community-statement-on-origins-of-covid-19> adresinden alındı.
- Oggi Treviso (2020, Nisan 21). Hotel di Cortina chiede I danni alla Cina: 'Ecco perché'. <https://www.oggitreviso.it/hotel-di-cortina-chiede-danni-alla-cina-ecco-perche%C3%A9-228628> adresinden alındı.
- Pompeo, M. Interview with Martha Raddatz, "This Week", ABC News, Transcript, May 3, 2020, <https://abcnews.go.com/Politics/week-transcript-20-mike-pompeo-gov-mike-dewine/story?id=70478442> adresinden alındı.
- Richardson, E. T., McGinnis, T. & Frankfurter, R. (2019). Ebola and the narrative of mistrust," *BMJ Global Health*, 4(6): 1-4.
- Roberts, M. (2020, Mart 31). Twitter. <https://twitter.com/MRobertsQLD/status/1244901180720865285> adresinden alındı.
- Rumbaut, R. D. (1997). The Great Pox: The French Disease in Renaissance Europe. *JAMA*, 278(5): 440.
- Rubin v Islamic Republic of Iran* (2011) 637 F.3d 783, 795 (7th Cir). <https://casetext.com/case/rubin-v-the-islamic-republic-of-iran> adresinden alındı.
- Sarkar, S. (2020, Nisan 2020). Liability of China for COVID19 outbreak, state responsibility, and jurisdictional challenges. *Modern Diplomacy*. <https://moderndiplomacy.eu/2020/04/13/liability-of-china-for-covid19-outbreak-state-responsibility-and-jurisdictional-challenges/> adresinden alındı.
- Seale, J. (1986). AIDS virus infection: A Soviet view of its origin. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 79: 494-495.
- Shumei, L. (2020, Nisan 7.) Netizens mock UK politicians' move to seek COVID-19 compensation from China. *Global Times*. <https://www.globaltimes.cn/content/1184845.shtml> adresinden alındı.
- Slack, P. (1988). Responses to plague in early modern Europe: The implications for public health. *Social Research*, 55(3): 433-453.
- Sontag, S. (1989). *AIDS and Its Metaphors*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- The Economist*. (2017, Aralık 17). The Opium Wars still shape China's view of the West. <https://www.economist.com/christmas-specials/2017/12/19/the-opium-wars-still-shape-chinas-view-of-the-west> adresinden alındı.
- The State of Missouri, ex rel. Eric S. Schmitt v The People's Republic of China, the Communist Party of China and others* (2020, Nisan 21). https://ago.mo.gov/docs/default-source/press-releases/2019/prc-complaint.pdf?sfvrsn=86ae7ab_2 adresinden alındı.
- Trilla, A. G & Daer, C. (2008). The 1918 'Spanish Flu' in Spain. *Clinical Infectious Diseases*, 47(5): 668-673.
- Trump, D. (2020, Mart 16). Twitter. <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1239685852093169664> adresinden alındı.
- Tzeng, P. (2020, Nisan 2). Taking China to the international court of justice over COVID-19. *EJIL: Talk!* <https://www.ejiltalk.org/taking-china-to-the-international-court-of-justice-over-covid-19/> adresinden alındı.
- United Nations (Birleşmiş Milletler). (1945). *Charter of the United Nations*, 1 UNTS XVI.
- United Nations (Birleşmiş Milletler). (1970, Ekim 24). Declaration on Principles of International Law, Friendly Relations and Cooperation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations (A/8082), Resolution No. 2625 (XXV).
- Werner, W. G. (2010). The Curious Career of Lawfare. *Case Western Reserve Journal of International Law* 43 (1-2), 61-72.
- Wong, D. & Koty, A. C. (2020, Mayıs 13). The US-China Trade War: A Timeline. *China Briefing*. <https://www.china-briefing.com/news/the-us-china-trade-war-a-timeline/> adresinden alındı.
- World Health Organization (WHO) (Dünya Sağlık Örgütü). (2016). *International Health Regulations (2005)* (Üçüncü baskı). Geneva: WHO.
- Zala, B. (2017). Great power management and ambiguous order in nineteenth-century international society. *Review of International Studies*, 43(2): 367-388.

COVID-19 ve Neoliberalizmin Hiper Krizi: Finansallaşmanın Çöküşü*

LUIS KATO MALDONADO

Dr.
Azcapotzalco (UAM-A), Ekonomi Bölümü,
Metropolitan Autonomous University

GUADALUPE HUERTA MORENO

Dr.
Azcapotzalco (UAM-A), İşletme Yönetimi Bölümü,
Metropolitan Autonomous University

Luis Kato Maldonado Meksika Azcapotzalco Özerk Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde Kıdemli Profesör Araştırmacıdır. Lisans eğitimini UAM-A'da Ekonomi alanında tamamlamış, Meksika Ulusal Özerk Üniversitesi'nde (UNAM) iktisat yüksek lisans derecesi almış ve aynı üniversitede İktisat alanında doktorasını tamamlamıştır. Birçok makalesi yayımlanmış ve araştırma gruplarında çalışmıştır.

Email: katomaldonado@gmail.com

Guadalupe Huerta Moreno, Meksika Azcapotzalco Özerk Üniversitesi İşletme Bölümü'nde Profesör Araştırmacıdır. Lisans eğitimini Azcapotzalco Özerk Üniversitesi İşletme Bölümü'nde, doktora derecesini ise Meksika Ulusal Özerk Üniversitesi'nde İktisat üzerine tamamlamıştır. Meksika Ulusal Özerk Üniversitesi (UNAM) araştırma projesi PAPIIT'in (2020) üyesidir. Ulusal araştırmacı adayı olarak çeşitli makaleleri ve ödülleri bulunmaktadır.

Email: mghmoreno@yahoo.com.mx

ÖZ

COVID-19 hastalığına neden olan SARS-CoV-2 virüsünün ortaya çıkmasıyla oluşan salgın krizi, neoliberal küreselleşmede büyümenin sınırlarını gözler önüne sermiştir. Tam da burada finansallaşma, küresel üretimi ve ticari faaliyetleri desteklemekten ziyade servetin, toplumun en zengin üyelerinin yararına yeniden dağıtılmasını sağlamada en etkili yol olduğunu göstermiştir. Finans piyasalarındaki varlıkların zarar görmesi ve likidite kaybı ile birlikte sanayileşmiş ülkelerdeki şirket ve özel sektör borçlarının yüksek seviyelere ulaşması ve gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin öne çıkmasıyla küresel üretim zincirlerinin ve ticaretin felci daha da ilerlemiştir. Tüm bunlar birlikte ele alındığında, küresel ekonominin COVID-19 krizinden önceki durumuna dönmesi gibi bir olasılık imkansız hale gelecektir. Salgının tetiklediği günümüz neoliberalizminin hiper kriziyle birlikte küresel ticaret için elzem olan tedarik zincirlerinin karşılaştığı zorluklar, kamu ve şirket borçları piyasalarındaki ödememe riskini arttırmıştır. Kamu ve işletmeler için geçici likidite restorasyonu; belirsiz iyileşmeler, azalan yatırımlar, zayıflayan işletmeler, kitlesel işsizlik ve azalan hane gelirleri bağlamında ödeme aczinin reel sektörden finans sektörüne kaymasını sağlayacak yüksek miktarda borçlar verilmesiyle sağlanmıştır. Neoliberal kapitalizmin bu hiper krizinden çıkış, küreselleşmenin gelişmiş ülkelerdeki yüksek kârlı üretim zincirlerinin tedarik ihtiyacıyla yönlendirilen endüstriyel uzmanlaşma konumuna ittiği yerel pazarları temel alan yeni bir kalkınma stratejisiyle mümkün olabilir. Yüksek işsizlik ve artan yoksulluk oranlarının eşlik ettiği mevcut kriz, 21. yüzyılın geri kalanında sermaye ve emek arasındaki gelir dağılımının yapısını tanımlayacak olan, işçilerin daha iyi hayat şartları için vereceği küresel mücadeleyi belirleyecektir.

Anahtar Kelimeler: borçlanma senetleri; finansallaşma; hiper kriz; küresel değer zincirleri; salgın

KAPİTALİZMİN MEVCUT HİPER KRİZİ, 1970'lerden beri küresel ekonomide görülen ve 2008 kriziyle zirve yapan işlevsel çelişkilerin şiddetli bir devamı olarak görülebilir. Buna rağmen COVID-19 salgını, daha önce hiç görülmemiş bir yankı odası gibi, neoliberalizmin küresel dayatmasına ilişkin dönüşümleri yönlendiren ekonomik modelin başarısızlıklarını gözler önüne sermiştir. Küresel yönetim ağları dahilindeki Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund [IMF]), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development [OECD]) ve Uluslararası Finans Enstitüsü (Institute of International Finance [IIF]) gibi örgütler; küresel neoliberalizmin bu hiper krizini üretim ve finans sektörleri

arasındaki dengesizliklerin sonucunda ortaya çıkan bir kriz olarak tanımlamışlardır (Gürcan, 2019; Carlsson-Szlezak, Reeves & Swartz, 2020). Krizle mücadelede, işletmelerin likidite eksikliğini en aza indirmek ve ekonomiyi ayakta tutmak için hükümetleri piyasaya para sürmeye teşvik etmişlerdir. Her ne kadar bu gibi önlemler ile menkul kıymetler borsasında ortaya çıkan ani sermaye hareketlerinin büyük sermayedarlar üzerindeki olumsuz etkilerinin yumuşatılmasına, bu yolla finans sektörünün daha kötüye gitmesinin önlenmesine ve hassas istikrarının korunmasına çalışılsa da, bu argüman yalnızca COVID-19 salgınının sadece bir dışsal şok teşkil ettiği varsayımıyla ayakta kalmaktadır. Bu varsayımın göre salgının piyasalar üzerinde doğrudan

değil; ekonomi, yatırımcıların psikolojisi, finansal piyasalar ve ekonomik kararlar almada görevli siyasi liderler aracılığıyla yaratılan şok dalgalarından doğan dolaylı bir etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda, SARS-CoV-2 virüsünün yayılmasını sınırlandırmak için dünyada uygulanan radikal sosyal mesafe önlemleri ekonomik faaliyetlerde şiddetli aksamalara sebep olmuştur ve bu aksamalar iş kayıplarıyla birlikte işletmelerin ve ailelerin gelir kayıplarıyla sonuçlanmıştır. Virüs salgınıyla yerel ve küresel tüketim biçimleri üzerinde büyük bir stres oluşmuştur. Bu sebeple üretim faaliyetlerindeki dengesizlikler deflasyona neden olmuştur.

Yine de bu açıklama, günümüz neoliberalizminin içinde bulunduğu hiper krizin gerçek sistematik doğasını göz ardı etmektedir. Çünkü COVID-19'un ortaya çıkışı, reel sektördeki küreselleşmenin birleşik mekanizmalarının çöküşünü yalnızca hızlandırmıştır ve finansallaşmaya dayalı yönetişimin küresel üretim ve ticari faaliyetleri desteklemede nasıl başarısız olduğunu; buna karşılık, en zenginlerin yararına kaynakların keskin bir şekilde yeniden dağıtımını sağlamaya hizmet ettiğini açık bir biçimde ortaya koymuştur. Sonuç olarak mevcut kriz koşullarında, işçilerin ve ailelerinin yaşam standartları Büyük Buhran'dan beri görülmemiş seviyelere düşecektir.

Buna bağlı olarak, küresel nüfusun en kırılgan, en savunmasız kesimleri arasında yoksullaşma ve marjinalleşme artacaktır.

Mevcut makale, bu temel düşünceye dayanarak hazırlanmıştır ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonra gelen ikinci bölümde, COVID-19 salgınıyla tetiklenen kapitalizmin hiper krizinin, neoliberalizmin kurumları arasında bulunan üretim zincirlerinin felç olması ve bu durumun küresel piyasalarda malların tedarikine yönelik etkisi incelenmiştir. Üçüncü bölümde, finansallaşmanın küresel

süreçlerinde bir kopukluğa işaret eden belirsizliği ve ticari bankaların işleyişini etkileyen likidite kısıtlarını göz ardı etmeksizin, salgının ekonomik ve sosyal sonuçlarının finansal piyasalarda - özellikle kamu ve şirket borçları sektörlerinde- yarattığı baskılar ele alınmıştır. Son bölümde ise küresel neoliberalizmin ve finansal yönetim ağının bu hiper krize ilişkin daha ileri analizler yapmaya yardımcı olacak bazı sonuçlara yer verilmiştir.

Üretim Sektörü, Değerler Zinciri ve COVID-19

Küreselleşmenin üretim alanındaki parlak başarısı, küresel üretim zincirlerine dayanmaktadır. Bu zincirlerin bağlantıları, yapının önemli parçalarını oluşturan farklı ülkelerdeki işgücünün üretkenlik düzeyiyle uyuma dayanan dünyanın farklı bölümlerinde ifadesini bulmaktadır. Söz konusu zincirler, ürünlerinin tedarik maliyetlerini düşürme konusunda şirketler üzerinde büyüyen baskıya karşılık ortaya çıkmıştır. Bu durum, şirketleri delokalizasyon ve fason üretim merkezleriyle yalın üretim yaratmaya odaklanan iş stratejileri geliştirmeye itmiştir. Maliyetleri düşürmenin temelinde tedarik zincirlerindeki kesintileri ortadan kaldırmaya veya bunlardan kaçınmaya bağlı olması, bu sürecin önemli bir özelliğini oluşturmuştur. Bu çerçevede, neoliberalizmin devam eden hiper krizi nedeniyle ticaret akışının felç olması, Asya imalat sektöründe üretim faaliyetlerindeki fiyat düşüşüne ilişkin olarak küresel şirketlerin büyük bir çoğunluğunun maruz kaldıkları riski azaltmak için lojistik stratejiler geliştirmede başarısız olduğunu göstermiştir. Bunun nedeni, organizasyonel ölçekleri dikkate alınırca, çok az sayıda uluslararası holdingin, doğrudan tedarikçilerine parça sağlayan tüm şirketlerin ağlarından ve konularından haberdar olması olmuştur (Haren & Simchi-Levy, 2020).

Örneğin, tekstil ve hazır giyim sanayinde, satıcılar ve pazarlamacılar tam kapsamlı tedarik zincirlerine bağımlıydılar. Bu zincirler sayesinde üreticileri Hong Kong, Tayvan ve Güney Kore'den olan Asya yapımı giyim ürünlerini satın almaktadırlar. Bu ülkelerdeki ücretler yükseldiğinde ise Doğu Asya'daki üreticiler, çok katmanlı küresel tedarik ağları geliştirmeye başlamışlardır ki bu ağlar onlara, Asya, Afrika ve Latin Amerika'da yer alan düşük ücretli ülkelerde montaj yapmalarına imkan vermiştir. Marka kıyafet üreticileri, bölgesel üretim ağlarından ithal edilen girdileri kullanarak giysilerin birleştirildiği üretim ağları yaratmaya eğilimli olmuştur. Avrupa Birliği'nden şirketler daha ziyade Kuzey Afrika ve Doğu Avrupa ile çalışırken, Amerikan üreticileri Meksika ve Karayip Havzası'na gitmişlerdir (Gereffi, 1999; Audet, 2004; Tewari M, 2008).

Küresel neoliberalizmin hiper kriziyle, büyük aksamalar olmaksızın faaliyet gösteren küreselleşmiş bir ekonomide farklılaşmış ve sürdürülebilir olan bu üretici ağları; uluslararası üretim süreçlerini yavaşlatan, iş kayıplarına yol açan, küresel tüketim düzeyini ve ticareti azaltan düşüm noktaları ve tikanıklıklarla yüzleşmektedir. Bu durum, gittikçe karmaşıklaşan küresel tedarik zincirlerinin kesişen ağlarının, temel girdiler için tedarik zincirinde bir kesinti oluşturabilecek olası riskleri öngören merkezi bir yönetim stratejisinin yokluğunda gelişmesiyle daha şiddetli hale gelmiştir. Buna paralel olarak, çok daha fazla kazanç sağlamak adına kapitalistler arasında verilen savaş doyum noktasına ulaşmıştır. Araştırma ve geliştirme maliyetlerinin artışıyla kapitalistlerin birçok geleneksel pazarlarda ve faaliyetlerde elde ettikleri kârlar, küresel değerler zincirlerinin tam bir yayılım içinde olduğu 1990'lardakinden çok farklı olmuştur (Gertz, 2020).

Günümüzde COVID-19 salgınının yarattığı küresel yatırımın küçülmesi ve ticaretin felç olması, küresel değerler zincirlerinin tedarik ağlarındaki daralmayı sadece daha geniş çaplı bir ölçekte yeniden üretmiştir.

Ekonomilerin açılması ve ihracata dayalı büyüme modelinin (Export Led Growth Models [ELGM]) farklı uygulamaları ile küresel tedarik zincirleri ülkeden ülkeye farklılık göstermiş ve bu durum küresel ekonomi ve ticarete liderlik pozisyonlarında önemli değişimlerin hızla birbirini izlemesiyle sonuçlanmıştır. Bir yanda, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yıllar önce kârlı olmaktan çıkan (ücretli iş gücüne dayanan) kapitalist üretim, iç talebi ve tüketimi sürdürmek için şirketlerin ve ailelerin borçlanarak yatırım yapmalarına yol açan bir stratejinin (borca dayalı büyüme modeli) uygulanmasıyla yürütülürken; diğer yanda Çin'de, ihracata dayalı kalkınma stratejisi (sıkı bir şekilde ihracata dayalı büyüme modeli) tercih edilmiştir. Ucuz ve bitip tükenmeyen iş gücüyle Çin, yalnızca küresel üretimin merkezi olmakla kalmamış, aynı zamanda ticaretin küresel lideri olarak ABD'nin yerini almıştır. Günümüzde COVID-19 salgınının yarattığı küresel yatırımın küçülmesi ve ticaretin felç olması, küresel değerler zincirlerinin tedarik ağlarındaki daralmayı sadece daha geniş çaplı bir ölçekte yeniden üretmiştir. Bu duruma küresel üretim ve ticaret liderliğindeki değişimlere de eşlik etmiştir.

Latin Amerika'da neoliberal küreselleşmeye birlikte, uzmanlaşmanın iki modeli üretimde ve küresel ticarete katılımında birleştirilmiştir. İlki, Arjantin, Brezilya ve Şili gibi ülkelerde görülen bitkisel yağ, kağıt hamuru ve kağıt, demir

(Xinhua/Wang Fei, 2020)

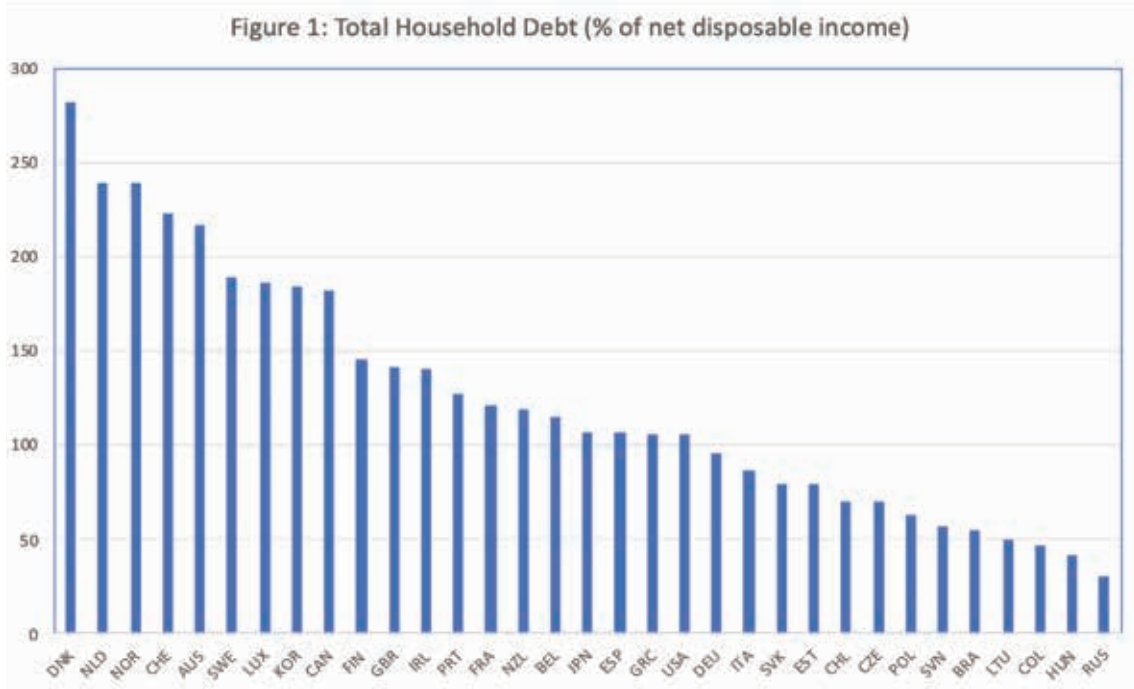
ve çelik, balık unu, alüminyum, portakal suyu ve diğer mallar gibi ürünleri üretmek için doğal kaynaklara dayanan endüstrilere ağırlık veren bir özellik göstermiştir. Bu tarz endüstriler, genellikle sermaye yoğun ve sürekli olmayan üretim süreçlerini kullanan ve görece az bir emek harcayan yüksek otomasyona sahip olmuştur. İkincisi, esasen Meksika ve bazı Orta Amerika ülkelerinde gelişmiştir. Bu model, ABD'ye ihraç etmek üzere bilgisayarlar, televizyonlar, video çalarlar ve kıyafetler üreten endüstrilerde, montajda uzmanlaşmaya (fason üretim) doğru bir eğilim göstermiştir. Bu sektörler yoğun bir şekilde vasıfsız işgücü kullanmıştır (Katz & Cimoli, 2001).

Son yıllarda izlenen sanayileşme biçimleri, Latin Amerika bölgesi ekonomileri için uluslararası ticarete katılmanın iki şeklini ortaya çıkarmıştır. COVID-19 salgını neoliberal küreselleşmenin temellerini sarsmadan önce, Latin Amerika ülkelerinin serbest ticaret politikalarıyla ekonomik açılımlarını en üst düzeye çıkarma çabaları dikkate değerdir. Bu serbest ticaret politikaları; bölgenin ihracat sanayisindeki sektörler düşük katma değerli üretim yapmasına rağmen, bölgenin doğal karşılaştırmalı üstünlüğü olarak

görülen ucuz ve vasıfsız iş gücüne dayanan yerel üretimin yapısında dinamik değişimler üreten girişimlerden oluşmaktadır (Katz, 2001). Sonuç olarak, yukarıda bahsedilen Latin Amerika ülkelerinin üretim uzmanlaşması küresel ticaretteki dünya ekonomisinde bağımlı eklemlenmenin iki şekliyle ilişkilidir. Arjantin, Brezilya ve Şili örneklerinde, ticari bütünleşme zayıf ihracata dayalı büyüme modeli (Weakly Export-Led Growth Model) olarak bilinen, geleneksel üretim yapısında önemli değişimlere yol açmayan fakat esaslı dışsal dengesizlikler yaratan bir yöntemle gerçekleştirilmiştir. Meksika ve bazı Orta Amerika ülkelerinde ise ticari kalkınmada, borçlandırılmalar yoluyla özel tüketimi sürdüren büyük sermaye akışını kolaylaştıran istikrar sağlama ve mali serbestleşme politikalarıyla borca dayalı büyüme modeli temel alınmıştır (Lavoie & Stockhammer, 2012; Hein & Mundt, 2012).

Bu ticari eklemlenme biçimleri imalat üretimlerinin kutuplaşmasına yol açmıştır. Üretimin bir kutbu, iç tüketim için düşük sermaye yoğunluğuna sahip tüketim malları üreten mikro, küçük ve orta ölçekli işletmeler sektörüne dayanmaktadır. Diğer kutup ise, ihracat için ham madde (demir ve çelik) ve/veya fason üretim (maquiladora) sanayisinde (bilgisayarlar, otomobiller) montaj ürünleri üreten büyük çok uluslu şirketler tarafından oluşturulmuştur ki bu, iç ve dış pazarlarda değişen talep esnekliklerini yansıtan oldukça farklılaşmış büyüme oranlarını açıklamaktadır. Uluslararası ticaret çevrelerinde Latin Amerika Bölgesi'ndeki ülkelerin eklemlenmesindeki ve üretimin uzmanlaşmasındaki ortak etken, ülkelerin rekabet edebilirliğinin temelini oluşturan iş güvencesizliği olmuştur. Bu durum, 1970'lerden beri küresel düzeyde tüketim mallarındaki esaslı daralmayı açıklamaktadır (Lavoie & Stockhammer, 2012; Hein & Mundt, 2012).

Geniş bir açıdan bakıldığında salgın krizi, küresel üretim süreçlerine dayanan, büyüme-

Grafik 1, Toplam Hanehalkı Borcu: Grafik elde edilebilen son verilere (2015-2018) aittir.

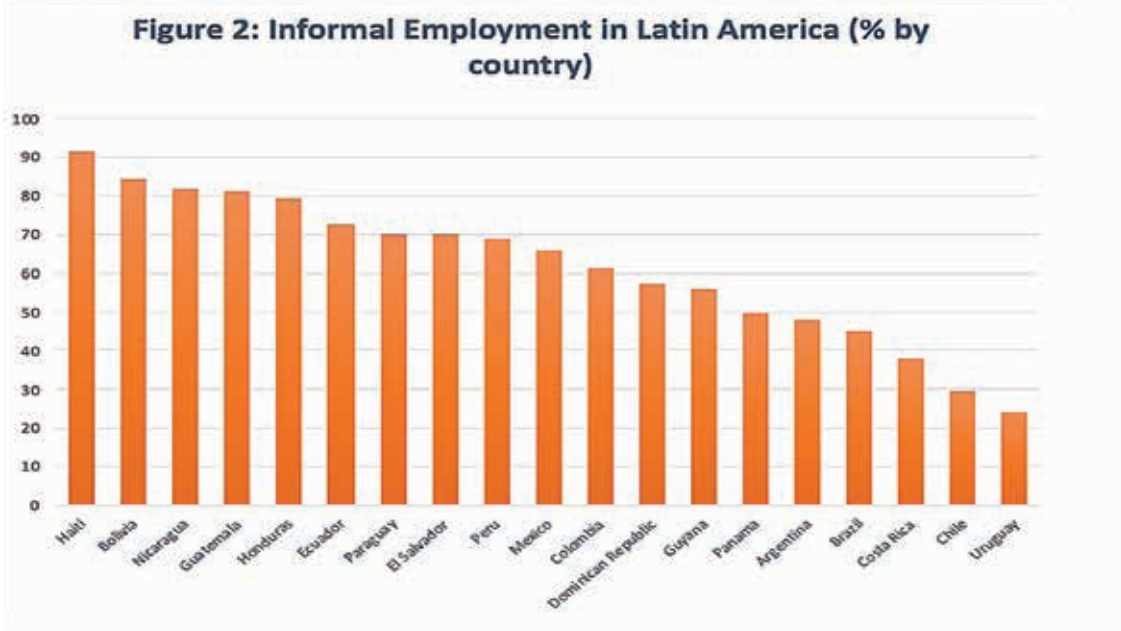
Kaynak: OECD, National Accounts Statistics: National Accounts at a Glance. <https://stats.oecd.org/>

nin motoru olarak tüketimin dar sınırlara sahip olduğunu göstermiştir. Bir yandan, gelişmiş ülkelerdeki çalışan kesimin ödeme gücü onların borçluluk kapasiteleriyle bağlantılı olmuştur. Bu ülkelerdeki hane halklarının toplam borçları, genele bakıldığında, ulusal harcanabilir gelirin bir yüzdesi olarak toplam geliri büyük ölçüde aşmıştır (Grafik 1). Gelişmekte olan ülkelerde işçi sınıfının talebi, ekonomilerinin gelişmiş ülkelere benzer bir tüketici tabanı oluşturmak için kayıtlı istihdamı arttırabilmesine bağlı olmuştur. Böylece, ücretliler için iç tüketimin büyümesini teşvik edecek sürdürülebilir borç mekanizmaları oluşturulmuştur.

Bu bağlamda, Uluslararası Çalışma Örgütü'ne¹ (International Labour Organization [ILO]) göre, COVID-19 salgınının ekonomik

etkisinin bir sonucu olarak 2020'nin ikinci yarısında beklenen iş kayıpları yüzde 6.7 civarındadır -195 milyon tam zamanlı çalışana eşdeğer- ve bu durum gelir noktasında hane halkı borçlarında büyük bir sıçramaya neden olacaktır. Ayrıca, özel tüketimde özellikle de düşük gelirli ve yüksek borçlara sahip hane halkları arasında keskin bir düşüşü tetikleyecektir. Örneğin, "net servete göre hane halklarının en az %90'ı, ABD'deki ödenmemiş borçların %72'sinden fazlasını yansıtmakta fakat finansal varlıkların %15'inden azını kontrol etmektedir" (IIF, 2020a). Dolayısıyla düşük gelirli aileler, harcanabilir gelirin yalnızca yarısını kontrol etmekte ve bu yüzden COVID-19 salgınının yarattığı ekonomik etkilere karşı daha kırılgan olmaktadır. Çünkü iş kayıpları ve/veya maaş kesintileri, bu

¹ ILO bu tahminleri, işten çıkarmaları ve çalışma sürelerindeki diğer geçici kısıtlamaları yansıtan çalışma saatlerindeki değişimlere dayanarak yapmıştır.

Grafik 2, Latin Amerika'da Kayıtdışı İstihdam: Grafik elde edilebilen son verilere (2015-2018) aittir. Kayıt dışı istihdam; kayıtlı sektör dışında kendi hesabına çalışanları, kayıt dışı sektördeki aile işçilerini, işverenleri ve üretici kooperatifi üyelerini ve resmi sözleşmeleri olmayan çalışanları içermektedir. Kayıt dışılığın bu uyumlu dizisi ulusal hanehalkı araştırmalarındaki mikroverilerin tutarlı bir yaklaşımla işlenmesiyle elde edilmiştir. Kaynak: ILO. ILOSTAT

kişilerin borçlarını ödemelerini ve zaten güven- cesiz olan yaşam standartlarını sürdürmelerini daha zor hale getirecektir.

Latin Amerika için, salgının iş piyasasına olan doğrudan etkisi kayıt dışı istihdam düzeyinin yük- selmesi olmuştur. Şu anda, iktisaden aktif nüfus- un %60'ının kayıt dışı ekonomiye bağlı olduğunu düşünürsek, halihazırda başlamış olan toplu işten çıkarmalar ve bunların beklentileri, kayıt dışı istih- dam düzeyinin artmasıyla birlikte iş piyasasındaki baskıyı arttıracaktır. Kayıtlı ekonomideki iş kayıpla- rıyla beraber tüketim, salgından önce hiç görülme- miş seviyelere düşecektir (Grafik 2).

Finansal Piyasalar, Finansallaşma ve COVID-19

COVID-19 salgınıyla sarsılan neoliberal kapi- talizmin ana çözülme noktalarından bir diğeri de küresel finansal piyasalar olmuştur. Özellik-

le kamu ve şirket borçları piyasaları ve ani bir etkiyle özel bankacılık sistemi bu sarsıntıdan etkilenmiştir. Bir diğer ifadeyle, son kırk yıldır küresel finansallaşmanın dayandığı neoliberal mali yönetim kurumlarının temel ağı bu süre- ci, finans ve reel sektör ekonomileri arasındaki dengesiz ilişki olarak yorumlamıştır. Bu durum, küreselleşmiş kapitalizm içinde mali sektördeki işlemlerin değerinin reel sektördeki büyük ölçüde aştığı bir eğilim olarak tanımlanmıştır (Toporovski, 2000; Epstein, 2005; Bellamy & Magdoff, 2009; Lapavitsas, 2011). Reel ve mali sektörlerdeki işlemler arasındaki fark, küresel mali yönetimin ayakları olan IMF, OECD ve IIF tarafından, sermayenin küresel hareketi- ni ve sınır ötesi finansal işlemlerin yapılmasını destekleyen sermaye hesaplarının açılmasıyla tamamlanan Washington Uzlaşısı altında teşvik edilen mali liberalleşme ve serbestleşme politi- kaları olarak genişletilmiştir.

Bu yaklaşım doğrultusunda finansal piyasalar, kurumlar ve araçlar arasındaki karşılıklı ilişki, kambiyo istikrarının, bankalar arası piyasada yeterli likiditenin ve düşük, istikrarlı döviz kurlarının varlığına sorunsuz bir şekilde bağlı olan bir sistemle ilişkilidir. Bu durum, hem borçların ve ödemelerin hem de finansal piyasalardaki portföy yatırımlarının değerlemesine olanak tanıyacaktır.

Küresel neoliberal kapitalizm aşamasında, mali işlemler –üretim ve ticari amaçlar dışında senet, borç ve kredi alımları- yalnızca reel sektörde daha önce görülmemiş bir özerklik kazanmakla kalmamış, aynı zamanda sermaye hareketlerinden ve onun kâr ve döviz kurları üzerindeki etkilerinden, hisse senetleri, menkul kıymetler ve kredilerin fiyat hareketlerini doğrudan etkileyen değişkenlerden de faydalanabilen büyük yatırımcılar ve küresel şirketler için spekülasyon kazanç kaynağı olmuştur. Diğer yandan işçiler bakımından, toplam aktif iş gücünün yaklaşık %50'sini oluşturan dünyadaki kayıt dışı istihdamın devam etmesi ve büyük şirketlerdeki üst düzey yöneticiler ile geri kalan iş gücünün en düşük maaşları arasındaki gelir eşitsizliği, işçilerin ve ailelerinin borçluluğunu kolaylaştıran diğer olgularla arttırılmıştır. Şirketlerin yer değiştirmesi ve dış kaynak kullanımına dayalı emek esnekliği politikaları, toplu sözleşme kapasitesinin kaybını arttırmış ve iş piyasalarının zayıflamasına yol açmıştır. Üstelik bu durum, emeğin ucuzlamasına ve maaşların küresel gelirdeki payında 1980'lerde görülen seviyelerinden daha fazla bir düşüşe neden olmuştur. Bu yüzden, kayıtlı işlerde çalışan aileler artan bir şekilde tüketim seviyelerini sürdürmelerinde tamamlayıcı bir araç olarak borç almışlardır (ILO, 2008, 2011, 2013, 2017).

2008 küresel mali krizinde, emlak balonunun patlaması ilkin, bankacılık çevresinde his-

sedilmiş ve araçlar arasındaki bağlar (ipotek, ticari ve yatırım bankaları, kurumsal yatırımcılar) sebebiyle gelişmiş ülkelerdeki önde gelen bankaları ve onların kurumsal yatırımcılarını (sigorta şirketleri, yatırım fonları ve emeklilik fonları) aşağı çeken bir krize dönüşmüştür. Bankacılık sektöründeki yükümlülükler ağının çökmesi ve bankalar arası piyasalarda likiditenin kaybolmasıyla birlikte kriz reel sektöre de yansımıştır. Bu durum, menkul kıymetleştirme sürecinde –yani borsada işlem gören paketlere dahil edilen borç transferi stratejilerinde rol alan yapılandırılmış ürünlere, teminatsız borç senetlerine (collateralized debt obligations [CDO]) ve diğer türev ürünlere (swaplar, forwardlar, opsiyonlar ve diğerleri) yatırımlar yapan tüm şirketleri etkilemiştir.

Bankacılık sektöründeki yükümlülükler ağının çökmesi ve bankalar arası piyasalarda likiditenin kaybolmasıyla birlikte kriz reel sektöre de yansımıştır.

Aslında, ekonomi hiçbir zaman 2008 krizi etkilerinin üstesinden gelememiştir ve büyük ölçüde hükümetin kurtarma fonları ve hedefi banka rezervlerini artırarak likiditeyi kuvvetlendirmek olan nicel genişlemeci para politikaları, temelde krizden etkilenen büyük araçların bilançolarının temizlenmesine hizmet etmiştir. Bu süreci, uluslararası yoğunluğunu arttıran küresel bankacılık sektöründe birleşmeler ve devralmalar izlemiştir. Böylece, 4 Çin, 1 Japonya, 2 Amerikan, 1 İngiliz ve 2 Fransız bankasından oluşan dünyanın en büyük 10 bankası müştereken 28.54 trilyon ABD doları tutarında varlığa sahip olmuştur (Kim, 2016; Rao-Nicholson & Salaber, 2016). COVID-19 salgını nedeniyle yaygınlaşan

iş kayıpları ve kapanan şirketlerin arasında, mali kazançlarını ve üretim sektörünün krediye ulaşılabilirliğini de etkileyen oldukça yoğunlaşmış uluslararası bankaların vadesi geçmiş borç portföyleri de katlanarak artacaktır. Bu durum, yalnızca süregiden küresel resesyona ve ekonomik durgunluğa katkı yapmakla kalmayacak, aynı zamanda küresel mali sistemin belirsiz istikrarını da sarsacaktır.

2008 mali krizinin aksine, neoliberalizmin mevcut hiper krizindeki önemli bir değişim konkordatoların banka kredilerinden tahvillere dönüşmüş olmasıdır. Sonuç olarak bugün, finansal faaliyetlerdeki temel belirsizlik tahvil biçimindeki yüksek borç seviyelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, kısa ve orta vadede ihraççı kuruluşlarının yükümlülüklerini –kamu ve şirket borcu- yerine getiremeyeceklerini düşünen büyük yatırımcılarda paniğe neden olmuştur. Dahası, uzun vadede (3 ila 5 yıl arasında) risk ve getiri arasında minimum bir dengenin gerçekleşmesi de öngörülmektedir. COVID-19 salgınının tetiklediği neoliberalizmin hiper kriziyle, devlet ve şirket tahvilleri biçimindeki yükümlülükler çökmektedir. Çünkü dünya genelinde, yatırım fonları ve büyük kurumsal yatırımcılar için uzun vadeli kârlılık ihtimali bulunmamaktadır. Bu halde, hükümetler bir taraftan sağlık ve işsizlik yardımlarına olağanüstü harcamalar yapmak zorunda kaldıklarından kamu likiditesi sorunları yaşamaktadır. Buna karşın diğer taraftan, küresel değer zincirlerindeki tedarik daralmasından ve küresel ticaretin felç olmasından kaynaklanan şirket gelirlerindeki azalma, işten çıkarmalar ve sınırlandırmalar sebebiyle düşen taleplerle de birleşince yatırımları mümkün olan en düşük seviyelere çekme fırsatlarını da azaltmıştır.

2008 ve 2009 krizleri arasındaki borçlanma rakamlarının gelişimi çok daha açıklayıcıdır. Bu

dönemde, küresel kamu borçları 70 trilyon ABD dolarına ulaşarak ikiye katlanmış, mali olmayan şirket borçları ise 74 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır. Tüm ekonomik sektörler dikkate alındığında, yalnızca 2009 yılında borçlanma 10 trilyon ABD dolarından 255 trilyon ABD dolarına yükselmiştir ki bu rakam küresel GSYH'nın yaklaşık %322'sine karşılık gelmiştir.

Latin Amerika ve Karayipler'de, devlet ve şirket tahvilleri çıkararak borçlanmanın büyümesi de önemli olmuştur ki bu reel sektör faaliyetlerinin küresel finans merkezleri arasındaki likidite akışının hareketine bağlı olduğunu doğrulamıştır. Bölge ülkelerinin kamu borçları, 2008-2019 arasında 10.2 milyar ABD dolarından 42.2 milyar ABD dolarına; aynı dönemdeki şirket borçları ise 8.8 milyar ABD dolarından 72.6 milyar ABD dolarına yükselmiştir. En önemlisi, bölge genelinde merkezi hükümetlerin ortalama brüt kamu borcunun 2019'da GSYH'nın %44.8'ine ulaşmasıdır ki 2008 yılında bu borçlar GSYH'nın %30.4'üne karşılık geliyordu ve kıyaslanınca %14.4'lük bir artışa işaret etmektedir (IIF, 2020b; ECLAC, 2019; CEPAL, 2020).

Hükümetlerin ve şirketlerin karşı karşıya kaldığı sorunlar farklılaşmıştır. Hükümetler, COVID-19 salgınıyla mücadelede, artan bütçe açıkları ve finansal taleplerle yüzleşmektedir. Bu durum, küresel menkul kıymetler piyasalarının işleyişi ve ikincil piyasaların likiditeye erişimi üzerinde daha büyük bir stres anlamına gelen küresel likidite bağlamında yeni bir kamu borcu dalgasına işaret etmektedir.

İşletmelere mali yoldan desteği sürdürmek için hükümetlerin devlet tahvilleri ticareti yapmak zorunda kalmaları ise hassas bir durum oluşturmuştur. Çünkü merkez bankası rezervlerinin bir kısmı diğer ülkelerin verdiği kamu borçlarına yatırılmıştır. Böyle bir borcun daha yüksek riskli değişken gelir varlıklarıyla aynı za-

manda satılması sorun oluşturmaktadır. Sonuç olarak, şirketlerin finansal piyasalardan borç almalarına izin veren devlet kredileri için teminatlar uygulanamamaktadır. Diğer bir deyişle, bu teminatlar iptal edilmek durumunda kalmıştır. Ortaya çıkan kayıplar devlet bilançolarına yansıtılacaktır ve bu tüm ülkelerin kamu borçlarındaki yükselişte ilave bir artışa neden olacaktır.

COVID-19 salgınının verdiği zarar nedeniyle ister şirket olsun ister aile, tüm bu borçluların ödeme kapasitesi zorlaşmıştır. Ödemelerin temerrüde düşmesinden, ücret ve oranların azalmasından dolayı gelir akışı düştükçe banka varlıklarının kalitesi de düşecektir.

Şirket borçlarına gelindiğinde ise, esas sorun şirketlerin sabit getirili menkul kıymetlerinin stoklarla daha yakın ilişki içinde olmasıdır. Öyle ki tarih boyunca stoklar değer kaybettiğinde tahviller de düşmüştür ve yüksek getirili tahviller (kredi marjları genişler) yatırım derecesinden çok daha fazla düşme eğilimine girmiştir (Mckinsey Global Institute, 2018; Çelik, Demirtaş & Isaksson, 2020). Bu kapsamda, altın gibi emtialar bile büyük satışlardan ve düşen fiyatlardan korunmamıştır. Dolayısıyla, kamu ve şirket borçlarına alternatif yatırımların riski de COVID-19 salgını nedeniyle oldukça yükselmiştir.

Şirket borçları için bir başka risk, müşterilerin borçlarını ödemesini engelleyen olası iflas ile şirketler, tedarikçiler ve müşteriler arasında uyumluluk açısından güvenilir sözleşmeler oluşturma konusundaki belirsizlik nedeniyle tedarik zincirlerinde oluşan ekonomik ve finansal zarardan kaynaklanmaktadır. Buna ilaveten, ticari riske korunma stratejilerine karşılık gelen sigorta poliçeleri ve primlerinin fiyatları sürdürülemez seviyelere ulaşacaktır.

Küresel bankacılık sektörü bağlamında, oldukça yoğunlaşmış menkul kıymetler borsasıyla birleştirilen bu sektör finansallaşmanın işlevsel ayaklarından bir diğeridir. Bankacılık sektöründeki aracılar ile büyük şirketler arasında borç ve ödemeler konusunda sözleşme şartlarına uyumsuzluktan kaynaklanan banka gelirlerindeki istikrarsızlık, küresel bankacılık piyasasında likiditeye erişimin kırılganlığını ortaya çıkarmıştır. COVID-19 salgınının verdiği zarar nedeniyle ister şirket olsun ister aile tüm bu borçluların ödeme kapasitesi zorlaşmıştır. Ödemelerin temerrüde düşmesinden, ücret ve oranların azalmasından dolayı gelir akışı düştüğçe banka varlıklarının kalitesi de düşecektir. COVID-19 salgının olumsuz etkileri şirketlerin sabit varlıklarının ve satışlarının değerini kaybetmesinden, aile gelirlerinin azalmasına, işsizliğe ve perakendecilikte azalan tüketici harcamalarına kadar uzanmaktadır.

Kâr oranları düşük kalsa bile, kredi hacmindeki herhangi bir artış bankalar için ödenmemiş portföylerin artmasına yol açabilecektir. Dolayısıyla bankaların kayıpları, küçük işletmeler ve turizm sektörü, oteller, eğlence ve hava taşımacılığı gibi ekonomideki diğer sektörlerin sorunlarına paralel olarak artacaktır. Ayrıca, küresel üretim şirketlerinin, toptan ticaret, havacılık ve enerji -özellikle de devam eden krizin içine gömülmüş olan petrol ve doğal gaz- sektörlerinin yatırım projelerini iptal etmesi nedeniyle yatırım bankacılığı faaliyetlerinde önemli bir yavaşlama beklenmektedir. Bu durum, üretim ve fiyatlar üzerinde emsalsiz bir etkiye neden olmuştur.

Sonuç olarak, 2008 krizine nazaran reel ve finans sektörleri arasındaki kümülatif yapısal dengesizlikler; COVID-19 salgını nedeniyle ekonominin tüm sektörlerinde hissedilen etki-den kaynaklanan işletme faaliyetlerindeki yavaş-

lamalarla, işsizliğin artmasıyla, gelir kayıplarıyla arttırılmıştır. Bu yüzden, ekonomik faaliyete yönelik zarar küresel boyuttadır. Bu kapsamda, gelişmiş ekonomilerin ortalama GSYH daralması %6.1 (ABD için %6, Avro Bölgesi için %7.5) olarak beklenmektedir. Yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ülkeler bakımından beklenen kayıplar yaklaşık %0.1 iken, Latin Amerika ve Karayipler'de ortalama bölgesel GSYH'de %5.3'lük düşüş beklenmektedir (CEPAL, 2020).

Ülkelerin, işletmelerin ve ailelerin ekonomilerindeki finansallaşmayı besleyen ağı etkileyen COVID-19 salgını kaynaklı gerilimler çeşitli etkilere sahiptir. Finansal piyasalara verilen zarar ölçüğünde, neoliberal yönetimi destekleyen finansal alandaki kurumların daha fazla sorgulanması beklenebilir. Bu kurumlar, ekonomilerin reel sektörüne zarar vererek kitlesel spekülâtif kazançlar sağlayan sınır ötesi finansal işletmeleri teşvik eden mali serbestleşme ve liberalleşme politikaları uygulamaktadır. Bu etkilerin ilki, üretim ve dolaşım alanlardaki yatırımlar için büyük finansman akışını ve fonlamayı görmeksizin faaliyetlerini genişleten bankacılık ve bankacılık dışı sektördeki finansal araçların işleyişindedir. Ardından, finansal araçlar ve borçlu varlıkların elde edilmesi için kullanılan değerli kağıtlarla faaliyetlerin serbestleştirilmesindedir. Bu serbestleştirme; kurulu kapasiteyi arttırmak, piyasaları çeşitlendirmek ya da yatırım seviyelerini yükseltmekten ziyade büyük şirketlerin daha fazla finansal istikrarsızlık ve küresel likiditenin azalması durumunda spekülasyon yapmak için bilançolarında finansal varlıklara sahip olabilmesine imkan vermiştir.

Ayrıca, devlet garantisiyle borçlanma araçları için piyasalarda fonlama işlemleri yapılması bu tarz garantilerin uygulanamazlığını kanıtladığı ve hükümetler tarafından üstlenilen kamu borcunun ve mali yükümlülüklerin suni olarak yükseltilme-

sini gerçekleştirdiği ölçüde test edilmiş olacaktır. Dolayısıyla, ülkelerin vergi fazlası temelinde faaliyet gösterme yükümlülüğü, ekonomik anlamdaki olumluluğunu -ki yıllardır küresel finansal yönetişimin büyük mali kuruluşları bunu sunmakta- yitirmektedir. Günümüzde, dengeli bir bütçe dogmasına tabi olan değil, ekonomik büyümenin gerçek ihtiyacını dikkate alan mali harcama ve para politikalarına olan ihtiyacı fark etmek diğer her şeyden daha önemli hale gelmiştir.

Bu anlayışla, ekonomiyi yeniden aktif hale getirme çabalarının sonucu belirsizdir. Bu durum dünyanın farklı bir ekonomik büyüme stratejisi yaratabilmesine bağlı olacaktır ki bu strateji, COVID-19 salgının tetiklediği neoliberal kapitalizmin hiper krizinden önce uygulananlarla aynı olmayacaktır.

Sonuç

Küreselleşme, 40 yıldır küresel değer zincirlerinin oluşumunda ve ulusal ekonomilerin açılmasında üretim ve ticari anlamda, ülkelerin yeniden üretim alanlarını farklılaştıran mükemmel araçları oluşturan neoliberalizmin güçlendirilmesini sağlamıştır. En gelişmiş ülkeler küresel ticaret ağlarını ve piyasa kontrolünü kendi şirketlerinin genişlemesinin, kârını arttırmasının kaynağı haline getirmiştir. Üretim sanayinde ve ticarete hızlı bir şekilde öne çıkan kimi yükselen ülkeler dışındaki diğer yükselen ve gelişmekte olan ülkeler, bu zincirlerin içindeki tedarik ağlarında ve ham madde üretimine ya da düşük katma değerli ürünlere odaklanan ikincil bir rol üstlenmişlerdir. Bu bağlamda, SARS-CoV-2 virüsünün ve COVID-19 salgınının ortaya çıkışı küresel yönetişimin - özellikle de küresel değer zincirlerini sürdüren gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında tedarik zincirlerinin- iletişim kanallarının bozulmasını hızlandırmıştır. Bu durum, katlanarak işsizliği artıracak ve borçları

iflas durumuna geçirerek harcama düzeylerini koruyan hane halklarını altüst edecektir.

Fakat COVID-19 krizi, 2008 krizinden beri görülebilir hale gelen finansallaşmanın sınırlarını açığa çıkararak finansal piyasaların işleyişini bozmuştur. Ekonomik perspektiften bakıldığında ilk bakışta, kamu ve şirket borçları piyasalarının ciddi sorunlarla boğuştuğu görülmektedir. Aynı zamanda, krizle karşı karşıya olan ticari bankacılık sektörü için de benzer durum söz konusudur. Çünkü hükümetler, kriz ile birlikte kendi borçlarını daha da artırmaktadır ve şirket tahvilleri dünya genelinde borç piyasalarının durumuna koşut hızlı bir şekilde değer kaybetmektedir. Her iki durumda da likiditenin geçici restorasyonu belirsiz iyileşmeler, azalan yatırımlar, zayıflayan işletmeler, kitlesel işsizlik ve azalan hane gelirleri bağlamında geniş çaplı borçlar halinde gerçekleştirilmiştir. Bu durum krizin (iflasların yükselişiyle) reel sektörden finans sektörüne kaymasına yol açmıştır.

Neoliberal kapitalizmin bu hiper krizden çıkış, küreselleşmenin gelişmiş ülkelerdeki yüksek kârlı üretim zincirlerinin tedarik ihtiyacıyla yönlendirilen endüstriyel uzmanlaşma konumuna ittiği yerel pazarları temel alan yeni bir kalkınma stratejisiyle mümkün olabilir. Buna rağmen yerel üretim maliyetleri, başlangıçta küreselleşmiş üretimde bugüne kadar elde edilen maliyetlerden daha yüksek olabilir. Büyüyen yerel pazarlar, ulus devletlerin kalkınma stratejileriyle hiçbir bağı olmayan yoğunlaşmış ve merkezleşmiş büyük küresel şirketlerin çıkarlarıyla uyumlu değildir. Dolayısıyla COVID-19 salgını krizi, uluslararası rekabetin etkililiğine dair kriterlere ilişkin şüphe uyandırmış ve ulusların ekonomik kalkınmalarını, hükümetlerin kamu politikalarının temel hedefleri haline getirmelerine olan ihtiyacı bir kez daha vurgulamıştır.

Zorluklar göz korkutucu boyuttadır. Bir yandan, finansal sektörün reel sektör üzerinde-

ki üstünlüğünü tersine çevirmek için finansal yapının yeniden tesis edilmesi gerekmektedir ki bu küresel finansa yeni bir içerik kazandırmayı da kapsamaktadır. Diğer yandan, büyük küresel ekonomik oyuncuların ihtiyaçları ile uluslararası çalışanların daha iyi yaşam koşulları mücadelesi arasındaki gerginlik açısından neoliberal yönetişimin mevcut çelişkilerinden yararlanılması gerekmektedir. Çünkü 21. yüzyılın geri kalanında, küresel neoliberalizmin hiper krizi, bizi kapitalistler ve işçiler arasındaki gelir dağılımı yapısını yeniden belirlemeye zorlayacaktır. 🌱

Kaynakça

- Audet, D. (2004). *A new world map in textiles and clothing policy brief*. Paris: OECD.
- Bellamy, J. & Magdoff, F. (2009). *La gran crisis financiera. Causas y consecuencias*. Mexico: FCE.
- Carlsson-Szlezak, P. Reeves, M, & Swartz, P. (2020). What coronavirus could mean for the global economy. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2020/03/what-coronavirus-could-mean-for-the-global-economy> adresinden alındı.
- CEPAL. (2020). *Dimensionar los efectos del COVID-19 para pensar en la reactivación* (Special Report No. 2 COVID-19). https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/45445/1/S2000286_es.pdf adresinden alındı.
- Çelik, S., Demirtaş, G. & Isaksson, M. (2020). Corporate bond market trends, emerging risks and monetary policy. *OECD Capital Market Series*. www.oecd.org/corporate/Corporate-Bond-Market-Trends-Emerging-Risks-and-Monetary-Policy.htm adresinden alındı.
- ECLAC. (2019). *Capital flows to Latin America and the Caribbean*. Washington: United Nations Publications.
- Epstein, G. A. (Ed.). (2005). *Financialization and the world economy*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Gereffi, G. (1999). International trade and industrial upgrading in the apparel commodity chain. *Journal of International Economics*, 48, 37-70.
- Gertz, G. (2020). The coronavirus will reveal hidden vulnerabilities in complex global supply chains, Future development. *Brookings*. <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2020/03/05/the-coronavirus-will-reveal-hidden-vulnerabilities-in-complex-global-supply-chains/> adresinden alındı.

- Gürcan, E. C. (2019). *Multipolarization, South-South Cooperation and the Rise of Post-Hegemonic Governance*. New York: Routledge.
- Haren, P. & Smichi-Levy, D. (2020). How coronavirus could impact the global Supply chain by mid-march, *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2020/02/how-coronavirus-could-impact-the-global-supply-chain-by-mid-march> adresinden alındı.
- Hein, E. & Mundt, M. (2012). Financialisation and the requirements and potentials for wage-led recovery: A review focusing on the G20 Project. *Conditions of Work and Employment Series*, 37. <https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2012/470932.pdf> adresinden alındı.
- IIF (Uluslararası Finans Enstitüsü). (2020a). *COVID-19 exacerbates household debt burden*. https://www.iif.com/Portals/0/Files/content/200326Weekly%20Insight_vf.pdf adresinden alındı.
- _____. (2020b). 2020 *Global Debt Monitor. Covid-19 Lights a Fuse*. <https://www.iif.com/Publications/ID/3839/April-2020-Global-Debt-Monitor-COVID-19-Lights-a-Fuse> adresinden alındı.
- ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü). (2008). Resumen del informe mundial sobre salarios, 2008/9 ILO. https://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-wage-report/WCMS_100795/lang-es/index.htm adresinden alındı.
- _____. (2011). Crisis: Causas, perspectivas y alternativas. *International Union Organization Bulletin*. Geneva: International Labor Office.
- _____. (2013). *Informe mundial sobre salarios 2012/2013: Los salarios y el crecimiento equitativo*. Geneva: International Labor Office.
- _____. (2017). *Informe Mundial sobre Salarios 2016/2017: La desigualdad salarial en el lugar de trabajo*. Geneva: International Labor Office.
- _____. (2020). Observatorio de la OIT: El COVID-19 y el mundo del trabajo. Segunda edición estimaciones actualizadas y análisis. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_740981.pdf adresinden alındı.
- _____. Ilostat. <https://www.google.com/search?q=OIT.+Ilostat&q=OIT.+Ilostat&q=chrome..69i57j0.3606j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8> adresinden alındı.
- Katz, J. & Cimoli, M. (2001, Ağustos 28-29). *Reformas estructurales, brechas tecnológicas y el pensamiento del Dr. Prebisch*. Paper presented at Comisión Económica para América Latina y el Caribe: Seminario: La Teoría del Desarrollo en los Albores del Siglo XXI . Evento conmemorativo del centenario del nacimiento de Don Raúl Prebisch, Santiago de Chile. https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/21416/S33098S471RES2001_es.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden alındı.
- Katz, J. (2001). Structural reforms and technological behavior: The sources and nature of technological change in Latin America in the 1990s. *Research Policy*, 30(19), 1-19.
- Kim, J. (2016). *Effects of Bank Mergers on Risk Leading Up to the 2007-2008 Mortgage Crisis*, University of Pennsylvania. *Scholarly Commons*. Summer Program for Undergraduate Research (SPUR). <http://repository.upenn.edu/spur/9> adresinden alındı.
- Lapavitsas, C. (2011). El Capitalismo Financiarizado. Crisis y Expropiación Financiera. C. Lapavitsas (Ed.) *La Crisis de la Financiarización* içinde (396). Mexico: UNAM, CLACSO, IEE.
- Lavoie, M. & Stockhammer, E. (2012). Wage, led-growth: Concept, theories and policies. *Conditions of Work and Employment Series*, 41. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_192507.pdf adresinden alındı.
- Mckinsey Global Institute. (2018). *Rising corporate debt: Peril o promise?* <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Business%20Functions/Strategy%20and%20Corporate%20Finance/Our%20Insights/Rising%20corporate%20debt%20Peril%20or%20promise/MGI-Rising-Corporate-Debt-Discussion-paper-Oct-2018.ashx> adresinden alındı.
- OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü). (2020). *National accounts statistics: National accounts at a glance*. <https://stats.oecd.org/> adresinden alındı.
- Rao-Nicholson, R. & Salaber, R. (2016). Impact of the financial crisis on cross-border mergers and acquisitions and concentration in the global banking industry. *Thunderbird International Business Review*, 58(2), 161-173.
- Toporovski, J. (2000). *The end of finance: Capital market inflation, financial derivatives and pension fund capitalism*. London: Routledge.
- Tewari, M. (2008). Deepening Intraregional Trade and Investment in South Asia: The Case of the Textiles and Clothing Industry (Working Paper No. 213). New Delhi: Indian Council for Research on B International Economic Relations

**Ye, M. (2020).
The Belt Road and Beyond:
State-Mobilized Globalization
in China 1998-2018.***

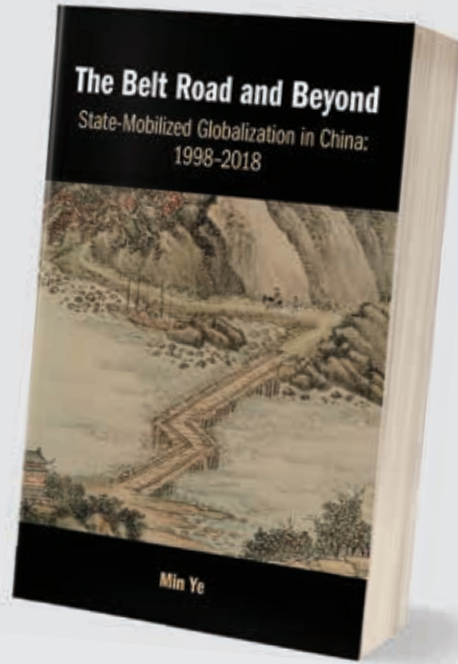
**Cambridge University Press.
doi: 10.1017/9781108855389**

VICTOR MANUEL ISIDRO LUNA

Victor Manuel Isidro Luna, National Autonomous University of Mexico'da Ekonomi Bölümü'nde okutmanlık görevini yürütmektedir. 2013 yılında University of Utah'tan doktora derecesini alan Luna'nın Journal of Economic Issues, World Review of Political Economy ve Ecos de Economía gibi dergilerde çok sayıda makalesi bulunmaktadır. İlgilendiği konular arasında kalkınma bankaları, BRICS ve kalkınmada paranın rolü yer alır.

Email: u0559410@uofutah.onmicrosoft.com

BU KİTAP, “EŞGÜDÜMLÜ KAPİTALİST DEVLET” kavramını referans alarak Çin’in kalkınma modelini incelemektedir. Kitabın yazarı Min Ye, Çin’in “devlet eliyle harekete geçirilen küreselleşme” (state-mobilized globalization [SMG]) modeliyle ilgilenmektedir. Ye’ye göre, son 20 yılda Çin, ekonomik ve siyasi aktörler arasında benzersiz bir işbirliğine tanıklık etmiştir. İlk, siyasi liderler belirli stratejiler formüle etmiş ve ardından yerel birimlerin yanı sıra kamu ve özel şirketler gibi ekonomik aktörler, bu stratejileri piyasa kurallarına uygun ekonomik büyümeyi gerçekleştirmeye yönelik bir girişim olarak yorumlamışlardır. Bu sürece dahil olan tüm aktörler şu üç esas paylaşımlardır: Ulusalçılık, piyasada rekabet ve ekonomik büyüme için ortak bir arayış. Kitap, bu yönde ortaya konmuş üç ulusal çabayı irdelemiştir. Bunlar; Batı Kalkınma Programı (Western Development Program [WDP]), Çin Tarzı Küreselleşme (China Goes Global [CGG]) stratejisi ve Kuşak ve Yol Girişimi (KYG).

Birinci bölüm, SMG etrafında dönen üç önemli gözlemden oluşmaktadır. İlk olarak, Çin’in yukarıda sıralanan ulusal stratejilerinin; daralan ihracat, zarar eden kamu işletmeleri (state-owned enterprises [SOEs]), aşırı endüstriyel kapasite gibi birçok ekonomik zorluğa çözüm olarak tasarlandığına işaret edilmiştir. İkinci olarak, piyasa güçleri tarafından yönetilen ve siyasi ve ekonomik aktörlerin işbirliğiyle bütünleşen bir süreç olarak SMG açıklanmıştır. Ulusal siyasi liderlerin kapsamlı stratejiler oluşturmalarının ardından, yerel birimlerin yanı sıra özel ve devlet sahipli işletmeler bu stratejileri kendi çıkarları doğrultusunda ele almıştır. Bu aktörler arasında kimi çatışmalar olsa da ekonomik büyümedeki kararlılık, onları birleştiren unsur olmuştur. Son olarak, bu bölümde SMG ile devlet kapitalizmi, liberal ekonomi, eş güdümlü piyasa-

lar ve kalkınmacı devlet gibi büyüme modelleri arasındaki farklılıklar karşılaştırılmıştır.

İkinci bölüm, SMG’nin ana aktörleri arasındaki birlikteliğe, Çin’in projelerini yürütmede kullandığı mevcut kaynaklara ve bahsi geçen üç ulusal çabanın ampirik açıklamasına odaklanmıştır. SMG süreci, siyasi liderlerin iddialı ve genellikle belirsiz önerilerinin açıklanmasıyla başlamıştır. Bu öneriler daha sonra piyasalar aracılığıyla ticari aktörler tarafından değerlendirilmiş ve bu durum uygulanan politikaların yeterliliği hakkında parçalanmış bir bürokrasiye geri bildirim sağlamıştır. SMG süreci, döngüsel ve çelişkili olmakla birlikte en nihayetinde genellikle uyumlu bir sonuca yol açmıştır. Projelerin uygulanmasında ihtiyaç duyulan kaynaklar ekonomik büyümenin vergilendirilmesi ile sağlanmıştır. Bu projeye dahil olan tüm aktörler, ülkenin refahı arttığı sürece vergilendirmenin finansman kaynağı olarak kullanılmasında hemfikir olmuştur. Son olarak, yazar, sırasıyla 1999, 2000 ve 2013’te başlatılan WDP, CGG ve KYG projelerinin yukarıda sayılan SMG modellerini nasıl takip ettiğini açıklamıştır.

Üçüncü bölüm, Batı Kalkınma Programı’nın (1999) başlangıcına ayrılmıştır. Bu program, (1) Batı Çin’in ekonomik olarak geri kalmasını, (2) 1990’lar boyunca Çinli liderlerin siyasi amaçlarını ve (3) 1990’ların küresel ekonomisini şekillendiren ana olayları dikkate alarak gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, Batı Çin tarihsel olarak sanayileşme, gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH), doğrudan yabancı yatırım (foreign direct investment [FDI]) açısından kıyı bölgelerinin gerisinde kalmıştır. İkinci olarak, 1990’lar boyunca siyasi liderler, bölgede Batı ekonomik kalkınma modeline ve altyapısal kalkınma ihtiyacına vurgu yapmışlardır. Son olarak, dış etkenli olaylar ele alınmış ve bu çerçevede Asya mali krizi ile Çinlilerin devlet sahipli işletmelerinin yeniden

yapılanmasını teşvik eden Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) girişi incelenmiştir.

Dördüncü bölüm, 2000'de başlayan CGG politikası kapsamında, devlet sahipli işletmeler aracılığıyla giden doğrudan yabancı yatırımların hareketliliğini dikkate almıştır. Bu politika, Çin'deki bazı ekonomik zorluklara (aşırı endüstriyel kapasite, azımsanmayacak miktardaki ödenmeyen krediler ve kamu işletmelerinin zararları), Çinli yetkililerin girişimlerine, yerel hükümetlerin hareketliliğine ve devlet sahipli işletmelerin yeniden yapılanmasına cevaben uygulanmıştır. 2007'den sonra -özellikle de ABD'ye- giden Çinli doğrudan yabancı yatırımlar artmıştır.

Beşinci bölüm, 2013 yılında kurulan Kuşak ve Yol Girişimi'nden (KYG) bahsetmiştir. Bu girişim, temel olarak 2007-2008 krizinin sonuçlarından, Çinli otoritelerin fikirlerinden ve Çin'in kalkınma ve güvenlik konusundaki araştırmalarından yola çıkılarak oluşturulmuştur. KYG'nin ilk aşamaları, Çinli yetkililerin Çin'in kendi Marshall Planı'nı oluşturma ve bu kapsamda Asya ve Avrasya'da kara ve deniz altyapısı inşaat yolundaki önerileri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu politika, her ne kadar uluslararası bir girişim olarak düşünülebilirse de, aynı zamanda yerel kalkınmayı dikkate almıştır. KYG, iç ve dış politikalar konusunda siyasi liderlerin amaçlarını hedeflerken, farklı yerel aktörler de kendi ihracatlarını arttırmak ve aşırı kapasite sorunlarını çözmek için kaynaklarını seferber etmişlerdir.

Altıncı ve yedinci bölüm, yerel hükümetlerin merkezi hükümetin politikalarını yorumlamasını ve Çin'in yerel bölgesel özgünlüklerinden ve pazar fırsatlarından yararlanmak için farklı stratejiler uygulamasını ele almıştır. Altıncı bölüm, Chongquin, Ningbo ve Wenzhou olmak üzere üç şehrin tecrübelerine değinmiştir. Bu şehirler kalkınmada farklı stratejiler uygulamış

ve farklı amaçlar benimsemişlerdir. Yazara göre, Chongquin'in kalkınma stratejisi devlet kapitalizmdir. Ningbo kalkınmacı devlet modeli benimserken, Wenzhou ise liberal piyasa modelini takip etmiştir. Ayrıca bu şehirler farklı sektörleri ve kamu-özel ortaklıklarının farklı derecelerini öne çıkarmıştır. Bu doğrultuda, Chongquin'de SOE'ler, devlet bankaları ve son derece siyasallaştırılmış yerel hükümetler; Ningbo'da güçlü yerel bürokrasiler; Wenzhou'da özel şirketler öne çıkarılmıştır. Yedinci bölüm, sermaye hareketliliği artışı ve deniz aşırı genişlemenin keşfi sürecine uyum sağlamada SOE'lerin yanı sıra özel şirketlerin nasıl daima ticari çıkarları göttüklerini özetlemiştir.

Genel olarak, iyi belgelenmiş olan bu kitap aynı zamanda Çinli şirketlerin ve şehirlerin ekonomi politikası hakkında etkili ve bağlam açısından zengin açıklamalar sunmaktadır.

Son olarak, sekizinci bölüm çok sayıda önemli konu ışığında kitabın argümanlarını yeniden değerlendirmiştir. Bu konular; kalkınma sürecinde devlet ve piyasa arasındaki ilişkinin uyumu, son 20 yılda Çin'de hızlanan küreselleşme süreci ile liberal demokrasi arasındaki ilişki, Çin'de siyasi iktidarın merkeziliği ve yerel birimlerin güçlü katılımıyla birlikte siyasi otoritelerin açık olmayan talimatlarını kullanan Çin'in kalkınma modelinin benzersizliği.

Genel olarak, iyi belgelenmiş olan bu kitap aynı zamanda Çinli şirketlerin ve şehirlerin ekonomi politikası hakkında etkili ve bağlam açısından zengin açıklamalar sunmaktadır. Kitabın önemli iki katkısı arasında (1) ikinci bölümdeki Çin modelinin (SMG) diğer kalkınma modelleri ile karşılaştırılması ve (2) altıncı ve yedinci

bölümün mikro birimler (şirketler, parçalanmış bürokrasiler ve yerel oluşumlar) ve büyümeyi destekleyen makro girişimler arasındaki ilişkiye ilişkin muntazam açıklamalar yer almaktadır. Kitapta diğer önemli konular da değerlendirilmektedir ancak bu konulara daha derin açıklamalar getirilebilirdi. Örneğin, sekizinci bölümde Çin'in yeni küresel kurumları yeniden düzenleme olasılığı dikkate alınmamıştır. Oysa ABD ve Çin, bugün dünyanın en güçlü ülkeleridir ve bu yüzden yeni kurumların şekillendirilmesinde Çin'in rolü kaçınılmaz olabilir. Günümüz dünyasında belirli sosyal ve ekonomik problemlerin çekim gücünden dolayı, Tutan'ın (2019-20) vurguladığı üzere ya da güvenlik konularında

Chen'in (2020) de belirttiği şekilde Çin gibi önde gelen ülkelerin yeni uluslararası düzenin inşasına katılımı arzu edilmektedir. Son olarak, kitapta dünya genelindeki bir başka endişe olarak KYG gibi girişimleri etkileyen Çin'in kültürel özellikleri de dikkate alınabilirdi. 🌐

Kaynakça

- Chen, Y. (2020). Ortadoğu'da güvenlik ikileminin Çin'in Kuşak-Yol Girişimi'ne etkisi. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1 (2), 36-48.
- Tutan, U. (2019-2020). Küresel güç sistemlerinin politik-ekonomik biçimlenişi: 18. Yüzyıldan günümüze. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1 (1), 31-44.

TÜRK MİLLİ ORDUSU'NUN ZAFERİNİN ULUSLARARASI KIYMETİ*

Çeviri: Emrah Alan

GAO JUNYU

Gao Junyu 高君宇 (1896-1925), Marksist, öğrenci lideri. Gao Junyu 4 Mayıs gençlik hareketi sırasında Pekin Üniversitesi Öğrenci Birliği Lideri'dir. 1920 yılında Deng Zhongfu 邓中复 ile beraber Birleşik Marksist Teori Araştırmaları Birliği'nin kurucusudur. 1921 yılında Çin Komünist Partisi'ne üye olmuştur. 1922 yılında Çin Sosyalist Gençlik Birliği birinci kurultayında merkez komiteye seçilen Gao Junyu aynı zamanda Çin Komünist Partisi'nin ikinci ve üçüncü kurultaylarında merkez komite üyesi olmuştur. 1925 yılında Pekin'de hastalıktan vefat etmiştir. Genç yaşına rağmen oldukça üretken olan Gao Junyu'nün bütün çalışmaları derlenmiş ve defalarca yayımlanmıştır.

* Bu makale Kılavuz (Xiangdao 向导) haftalık dergisinin 27 Eylül 1922 tarihli 3. sayısında yayımlanmıştır.

ANKARA HÜKÜMETİ ORDUSUNUN ZAFERİYLE İngiliz emperyalizminin temsilcisi -Yunanistan'ın İzmir'in doğusundaki güçleri silip süpürdü. Bu yakın dünya tarihinde büyük bir olaydır. Önemi; uluslararası nitelikteki etkisindedir. ezilmiş milletler için yeni bir evre başlamıştır. Türkiye'nin bu zaferi, Müslümanların Hristiyanları yendiği bir zafer değildir, sarı ırkın beyaz ırkı yendiği bir zafer de değildir, ezilmiş Türk milletinin Avrupa emperyalizminin işgaline karşı zaferidir. Şurası açıktır ki, bu Ankara Hükümeti teşkilatından düvel-i muazzamaya direnilerek kesilmiş bir cezadır. Yıllardır Avrupa emperyalizminin baskısı, zulmü ve aşağılaması altında ezilen Türkiye, neredeyse nefes bile alamıyordu. Sıradan insanlar ülkenin kaderinin sadece düvel-i muazzamanın bıçağının ucunda olduğunu düşünüyordu ki coşkulu ve umut verici Genç Türkler bile işgalci güçlerin yığınaklarının tamamlandığını ve bu siperleri geçmenin mümkün olmadığını düşünüyordu, sonuç olarak Türkiye emperyalizmin kollarında merhamet için dileniyordu. Ancak geçen üç senede Kemal'in güçlü direnişiyle, umulmadık büyük bir zafer kazandılar. Kemal'in gelecekteki adımları nasıl olursa olsun, şu andaki durumu kestirilebilir: Eli kolu bağlı olan Türkiye'nin, emperyalizmin baskısından kurtulmak için artık umudu vardır. Ayrıca, bu durum en çok aynı tecrübeleri yaşayan ezilen milletleri cesaretlendirecek, yüreklendirecek ve onları emperyalizme karşı aynı şekilde direnmeye çağıracaktır. En azından, bu durum Mısır ve Hindistan bağımsızlık hareketlerini cesaretlendirerek, onları daha geniş kitlelere ulaştırıp hareketlerini daha da güçlendirecektir.

Bu zafer en büyük darbeyi İngiliz emperyalizmine vurdu. Paris gazeteleri Yunanistan'ın yenilgisinin İngiltere'nin yenilgisi olduğunu söy-

İngiltere uzun zamandır tamamen Doğu'nun ezilen milletlerini talan etmeye yaslanan bir ülkedir, "Cebelitarık'tan Hong Kong'a" kadar yağmalayarak baskısını sürdürmektedir.

lüyor ki bu sözler doğru. İngiltere Orta Avrupa Birliği'ni¹ yendikten sonra, eline aldığı antlaşma gücüyle, bir taraftan Yunanistan'ı kiralık katil olarak tutup Türkiye'nin üzerindeki baskıyı, yıkımı arttırıp bir yandan da yavaş yavaş pek çok ekonomik hak elde etti; ancak şimdi o haklar sallantıda. İngiltere, Mezopotamya'nın mineral yağın Amerikan emperyalizminin kiskançlık ve nefretle ele geçirmesine göz yummayacaktır. Mineral yağı emperyalizmin gelişmesinin önemli bir vasıtasıdır.

"Tatar Boğazı'na Özgürlük" ve "Çin'in Kapılarını Aç" söylemleri de benzer şekilde İngiliz emperyalizminin çıkarımadır. İngiltere uzun zamandır tamamen Doğu'nun ezilen milletlerini talan etmeye yaslanan bir ülkedir, "Cebelitarık'tan Hong Kong'a" kadar yağmalayarak baskısını sürdürmektedir; korsan güçlerinin deli gibi sağa sola saldırarak bütün yolu açık tutmasına güvense de şu anda bu çıkarları sallantıdadır. En kritik olan boğazların özgürlüğü meselesidir, eğer İngiltere "boyun eğdirilirse", İngiliz emperyalizmi sadece Türkiye'de kaybetmez, ayrıca (Süveyş Kanalı'nın doğusundaki) üstünlüğü de sona erer, bunun sonucunda Doğu'daki koloni ve ezilen milletleri (Büyük Çin'deki² feodal koloniler de dahil) rahatça elinde tutamayacaktır. Bu Britanya emperyalizmini evlat acısı çeker gibi gözyaşlarına boğacak bir olaydır ki hiç şaşırılmak gerek Llyod George saçlarını yolarak asker göndereceğini ilan edecektir. Ancak soruyoruz,

1 Birinci Dünya Savaşı'na katılan İttifak devletleri kastediliyor.

2 Büyük Çin kavramı, Çin ana karası dışında Çin kültürünün ve varlığının olduğu bütün alanları ifade eder.

İngiltere'nin boğazlardaki istasyon birliklerinin Türk ordusuyla muhtemel ufak temaslara girmesi dışında, Türk ordusuna savaş ilan etmesi mümkün mü? Mümkün değil. İngiltere'nin savaş sonrası yaraları, kolonilerin patlamaya hazır durumu, Amerika, Fransa ve Japonya emperyalizminin bir yandan işlere burnunu sokması, bütün bu durumlar İngiltere'nin Türkiye güçlerine odaklanmasına izin vermez. İngiltere'nin her ne kadar hali yeri olsa bile, ülkedeki

emekçiler çoktan savaşı durdurmanın yollarını aramaya başladı, bu tür bir güç İngiliz emperyalizminin askeri faaliyetlerini baskılayacaktır. Sovyet Devrimi'nden önce gerçekleşen olaylar bir ön kanıt olarak kullanılabilir. Bu nedenle sonuç olarak, İngiltere kaçınılmaz bir şekilde Türkiye ile barışçıl bir çözüme mecburdur.

Savaş sonrası Fransız emperyalizmi, Avrupa'da hegemonyasını kurmak amacıyla bir yandan Petite Entente³ birliğine destekledi, bir

3 1920-21 yıllarında Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya'nın kurduğu üçlü birlik, Küçük Birlik.

yandan da İngiltere'nin Doğu'daki gücünü kabul etmeyerek tek başına Ankara ile anlaşma imzalandı. Bu iki yılda, İngiliz-Fransız ittifakı denilen bu yapı paramparça oldu, geriye kalan tek şey ise iki emperyalistin birbirlerinin gözünün içine bakarak savaş tehditleri savurmasıdır. İngiliz çıkarlarına saldırmak, tam olarak Fransız emperyalizmini bütünüyle rahatlatacak şeydir. Bazıları Fransa'nın İngiltere'ye Ankara ile olan anlaşması nedeniyle yardım etmediğini düşünüyor, bu da doğru değil. Hepimiz biliyoruz ki Kemal'in böylesine bir başarı kazanması, Sovyet desteği sayesinde. Bolşevikler işçilerin iktidarı eline almasını istiyor, aynı şekilde ezilen milletlerin emperyalizmin baskısından kurtulmasını istiyor, tabii ki tutucu Fransız siyasetçiler buna ölüme karşı olacak, bu yüzden Ankara'nın zaferine de aynı şekilde öfke ve kıskançlık duyacaklar.

Dahası ezilen milletler kafasını kaldırarak hangi emperyalist güç olursa olsun saldıracakken, Fransa nasıl olur da Türkiye'yi dizginlemeyi düşünmez? Fransa bir süre İngiltere ile iş birliği yapmayacaktır, ikisinin arasındaki çatlak çok geniş ve derin. Bu zafer bütün ezilen milletlere gösterecektir ki, sadece Sovyet Rusya kurtuluşları için yardım edecek gerçek dosttur.

Avrupa savaşından sonra dünyadaki trend; bir taraftan emperyalist ülkeler şiddetli bir çatışmanın içinde yavaş yavaş çökerken, öte taraftan işçilerin, ezilenlerin ve kolonilerin birleşmesidir. Türkiye'nin zaferinin ardından İngiltere'nin durumuna bakarsak, bu iki eğilim daha da aydınlanır. İyimser olalım.

NOT: Dipnotlar çevirmen tarafından metnin daha kolay anlaşılması için yazılmıştır. 🌸

Çin Devrimi'nin Kıvılcımı Gao Junyu'nün Türk Devrimi'ne Bakışı

EMRAH ALAN*

“ANKARA HÜKÜMETİ ORDUSUNUN zaferiyle, İngiliz emperyalizminin temsilcisi Yunanistan'ın İzmir'in doğusundaki güçleri silip süpürüldü. Bu, yakın dünya tarihindeki çok büyük bir olaydır, önemi; uluslararası nitelikteki etkisindedir: Ezilmiş milletler için yeni bir evre başlamıştır. Türkiye'nin bu zaferi, Müslümanların Hristiyanları yendiği bir zafer değildir, sarı ırkın beyaz ırkı yendiği bir zafer de değildir, ezil-

miş Türk milletinin Avrupa emperyalizminin işgaline karşı zaferidir.”

Bu sözlerin, ilk okunduğunda bir Türk yurtseverine, devrimcisine ait olduğu düşünülebilir. Fakat Millî Mücadele'nin on bin kilometre uzaktaki, Çin'deki bir destekçisine aittir. Gao Junyu (高君宇), 27 Eylül 1922 yılında Kılavuz (Xiangdao [向导]) dergisine yazdığı yazıya, “Türk Milli Ordusu'nun Zaferinin Uluslararası

* Emrah Alan, Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü mezunudur. Pekin Üniversitesi Tarih Bölümü Eski Çin Araştırmaları Merkezi yüksek lisans öğrencisidir. Çalışmalarını Eski Çin-Yabancı İlişkileri üzerine yoğunlaştırmıştır. Email: alanemrah@gmail.com

Kıymeti” başlığını atmıştı. O tarihte henüz 26 yaşında genç bir devrimci idi.

Ben Kılıcım, Ben Kıvılcımım!

Gao Junyu, 1896 yılında Shanxi bölgesinin Jingle ilinde dünyaya geldi. Babası Gao Peitian (高配天) varlıklı ve aydın bir adamdı. Sun Yat-Sen'in destekçilerindendi ve 1911 Devrimi'nden sonra kurulan yerel hükümette görev almıştı. İçerisinde bulunduğu aydın çevrenin de etkisiyle oğlu Gao Junyu'yü yeni açılan, modern eğitim veren Taiyang Örnek Lisesi'nin (太原模范中学校) sınavlarına soktu. Sınavda başarılı olarak liseye kayıt olan Gao Junyu, bu okuldan mezun oldu.

1916 yılında, yenileşme hareketlerinin merkezlerinden ve Marksizm'in yayılma noktalarından birisi olan Pekin Üniversitesi (北京大学) sınavlarına girerek başarılı oldu ve Pekin Üniversitesi'nin entelektüel çevresine girdi. Okuduğu, Yeni Gençlik (新年青), Sabah Gazetesi (晨报), Haftalık Bakış (每周评论) gibi ilerici yayınlar onu çok etkiledi ve Marksizme ilgi duymaya başladı.

Ben kılıcım, ben kıvılcımım. Yıldırım gibi ışık saçarak yaşamak, kuyruklu yıldız gibi hızlı kayarak ölmek istiyorum.

1919 yılında Pekin Üniversitesi Öğrenci Temsilcisi oldu. Aynı yıl, 4 Mayıs günü, Japon Emperyalizmine karşı Tiananmen Meydanına akın eden gençlerin önderlerinden birisiydi. 4 Mayıs Hareketi, Çin tarihinde bir dönüm noktasıdır. Çin'in birlik olarak iç ve dış düşmanlara karşı mücadele etmesi gerektiği fikrinin zirve noktalarındandır. 4 Mayıs 1919, Çin'in yeni demokrasi devriminin başlangıcı olarak kabul edilirken, her sene aynı gün Gençlik Bayramı olarak kutlanır. Çin'in 4 Mayıs Hareketi neden-

leri ve sonuçları bakımından Mustafa Kemal'in 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkışıyla pek çok benzerlik göstermektedir.

Gao Junyu, 1921 yılında Çin Komünist Partisi'ne katıldı, 1922 yılında Çin Sosyalist Gençlik Birliği kuruluş toplantısında merkez yürütme komitesine seçildi. Aynı zamanda Çin Komünist Partisi'nin ikinci ve üçüncü kurultaylarında Merkez Komite'ye seçildi.

1924 yılında parti göreviyle Sun Yat-Sen'in sekreterliği görevini üstlendi.

1925 yılında henüz 29 yaşındayken Pekin'de veremden vefat etti. Erken ölümü Çin Devrimi'nin büyük kayıplarından birisidir. Çin genç yaşta bir cevherini kaybetmiş, bir kıvılcımı sönmüştür. Gao Junyu'nün mezarı Pekin'de Taoran Köşkü Parkı'nda (陶然亭公园) bulunmaktadır.

1920 yıllarının her devrimcisi, yurtseveri gibi o da şiir yazmaya, okumaya ilgi duyuyordu. Gao Junyu'yü en iyi tanımlayan kelimeler yine kendisine aittir:

我是宝剑，我是火花，我愿生如雷电之耀亮，我愿死如彗星之迅忽。

Ben kılıcım, ben kıvılcımım. Yıldırım gibi ışık saçarak yaşamak, kuyruklu yıldız gibi hızlı kayarak ölmek istiyorum.

Bu dizeler ölümünün ardından, büyük aşk yaşadığı, kendisi gibi erken vefat eden yazar Shi Pingmei (石评梅) tarafından mezar taşına işlenmiştir.

Genç yaşına rağmen oldukça üretken olan Gao Junyu'nün bütün yazıları derlenmiş ve defalarca yayınlanmıştır.

Türk Devrimi Emperyalizme Karşı Yapılmıştır

Millî Mücadele'nin yurt dışındaki özellikle ezilmiş ülkelerdeki etkisi üzerine çeşitli araştırmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Millî Mücadele'nin kazanılmasının ardından yarattığı

etki Anadolu topraklarının çok ötesine ulaşmış, Mısır'dan Hindistan'a, Hindistan'dan Çin'e kadar emperyalizmle meselesi olan bütün uluslar bu büyük olayı yakından incelemiştir. Gao Junyu de Çinli bir devrimci olarak ülkesinin içinde bulunduğu durumlara çözüm üretmek adına emperyalist ülkeleri ve onlara karşı mücadele eden hareketleri yakından takip ediyordu. Büyük Taarruz'un başarıyla sonuçlanıp, 9 Eylül'de İzmir'in kurtarılmasından henüz iki hafta sonra; on bin kilometre ötede yayınlanan Türk Milli Ordusu'nun Zaferinin Uluslararası Kıymeti adlı yazı, Çinli devrimcilerin Milli Mücadele'yi çok yakından takip ettiğinin somut bir kanıtıdır.

Bu makalede Gao Junyu, Milli Mücadele'nin kapsamını, etkisini, taraflarını oldukça net bir şekilde belirlemiştir:

Ayrıca, bu durum en çok aynı tecrübeleri yaşayan ezilen milletleri cesaretlendirecektir, yüreklendirecektir, onları emperyalizme karşı aynı şekilde direnmeye çağıracaktır. En azından, bu durum Mısır ve Hindistan bağımsızlık hareketlerini cesaretlendirerek, onları daha geniş kitlelere ulaştırıp hareketlerini daha da güçlendirecektir.

“Kemal'in gelecekteki adımları nasıl olursa olsun, şu andaki durumu kestirilebilir: Eli kolu bağlı olan Türkiye'nin, emperyalizmin baskısından kurtulmak için artık umudu vardır. Ayrıca, bu durum en çok aynı tecrübeleri yaşayan ezilen milletleri cesaretlendirecek, yüreklendirecek ve onları emperyalizme karşı aynı şekilde direnmeye çağıracaktır. En azından, bu durum Mısır ve Hindistan bağımsızlık hareketlerini cesaretlen-

direrek, onları daha geniş kitlelere ulaştırıp hareketlerini daha da güçlendirecektir. Bu zafer en büyük darbeyi İngiliz emperyalizmine vurdu. Paris gazeteleri Yunanistan'ın yenilgisinin İngiltere'nin yenilgisi olduğunu söylüyor ki bu sözler doğru.”

Bugün dahi çeşitli çevrelerce Milli Mücadele'nin önemi düşürülüp, basit bir Türk-Yunan savaşı olarak sunulmaya çalışılırken, Gao Junyu, 1922 yılındaki durumu Anadolu'dan on bin kilometre uzakta görebilmektedir.

Büyük zaferin ardından İstanbul'un kurtuluşuna giden süreçte TBMM'de tartışılan İngilizlerle savaşılma ihtimaline karşı, Gao Junyu, Mustafa Kemal ile aynı tahlili yapıyor ve İngiltere'nin savaşacak durumunun olmadığını tespit diyor.

“Ancak soruyoruz, İngiltere'nin boğazlardaki istasyon birliklerinin Türk ordusuyla muhtemel ufak temaslara girmesi dışında, Türk ordusuna savaş ilan etmesi mümkün mü? Mümkün değil. İngiltere'nin savaş sonrası yaraları, kolonilerin patlamaya hazır durumu, Amerika, Fransa ve Japonya emperyalizminin bir yandan işlere burnunu sokması, bütün bu durumlar İngiltere'nin Türkiye güçlerine odaklanmasına izin vermez. İngiltere'nin her ne kadar hali vakti yerinde olsa bile, ülkedeki emekçiler çoktan savaşı durdurmanın yollarını aramaya başladı, bu tür bir güç İngiliz emperyalizminin askeri faaliyetlerini baskılayacaktır. Sovyet Devrimi'nden önce gerçekleşen olaylar bir ön kanıt olarak kullanılabilir. Bu nedenle sonuç olarak, İngiltere kaçılmaz bir şekilde Türkiye ile barışçıl bir çözüme mecburdur.”

Bugünden bakıldığında bu tespitin çok önemli olmadığı düşünebilir ancak o dönemde TBMM'de dahi bu sonucu çıkartanların sayısı azdır. Tarih, Mustafa Kemal ve Gao Junyu'yu haklı çıkarmıştır. 🌸

**Yunus Emre Enstitüsü Başkanı
Prof. Dr. Şeref ATEŞ:**

COVID-19 HUB, Tüm Dünyayı Korona Pandemisine Karşı Bilinçlendiriyor¹

Şeref Ateş, 1964 yılında Malatya'da dünyaya geldi. Çocukluk ve gençlik yıllarında Türkiye ve Almanya'da yaşadı. Lisans eğitimini Selçuk Üniversitesinde tamamladıktan sonra, akademik kariyerine Gazi Üniversitesinde başladı. Ateş, yüksek lisansını ve doktorasını Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları alanında tamamladı. Daha sonra ikinci doktorasını Almanya'da Marburg Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı'nda tamamladı. Akademik kariyerini, Türkiye'de ve yurt dışında farklı üniversite ve araştırma kurumlarında sürdüren Prof. Dr. Şeref Ateş, birçok ulusal ve uluslararası projede görev aldı. 2011'de profesör olduktan sonra mesleki kariyerini Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde sürdürdü. 2016 yılında Başkan olarak atandığı Yunus Emre Enstitüsündeki görevini hâlen devam ettirmektedir. Prof. Dr. Şeref Ateş'in uzmanlık ve çalışma alanları arasında uluslararası ilişkiler, kültür- diplomasi, bilim diplomasisi, medeniyet ve sanat, medya-iletişim, çok kültürlülük, kültür-siyaset ilişkisi, Türkçenin öğretimi ve sivil toplum örgütleri gibi konular bulunmaktadır. Ulusal ve uluslararası yayınları bulunan Ateş, aynı zamanda farklı bilimsel ve sosyal kurumlarda aktif olarak rol almaktadır. Hâlen Yunus Emre Enstitüsü Başkanı olarak görev yapan Prof. Dr. Şeref Ateş evli ve dört çocuk babasıdır.

¹ trdergisi.com'dan Deniz Renkveren tarafından yapılan bu röportaj, <https://covid19.tabipacademy.com/2020/04/26/covid-19-hub-tum-dunyayi-korona-pandemisine-karsi-bilinclendiriyor/> adresinden alınmış ve Yunus Emre Enstitüsü Başkanlığı'nın onayıyla yayımlanmıştır.

Yunus Emre Enstitüsü, T.C. Cumhurbaşkanlığı himayelerinde yürüttüğü Türkiye Akademik ve Bilimsel İş Birliği Projesi (TABİP) kapsamında tüm dünyayı etkisi altına alan korona pandemisi ile mücadeleyi desteklemek için COVID-19 HUB isimli bir site kurdu. Koronavirüse karşı alınan önlemler ve kullanılan tedavi yöntemlerine dair gelişmeleri aktaran site, tüm dünyadan bilim insanları ve teknoloji üreticilerinin tecrübelerini birleştiriyor. Böylelikle zenginleşen bilgi havuzu tüm dünyanın faydasına sunuluyor. COVID-19 HUB, sadece tıp ve fen bilimlerini değil psikoloji, sosyoloji gibi beşeri bilimler ile ekonomi gibi idari ve iktisadi bilimlerin perspektifini de çözüm odaklı yaklaşımına dâhil ediyor. Türkiye'nin koronavirüsle mücadelede tüm dünyaya sunduğu yardım elinin en iyi temsillerinden biri olan COVID-19 HUB, salgın hastalıklar gibi tüm dünyayı ilgilendiren küresel sorunlarda çözümün sadece koşulsuz yardımlaşmaktan geçtiğini kanıtıyor.

Yunus Emre Enstitüsü koronavirüs salgınının ardından COVID-19 HUB isimli portal kurdu. Bu portalın amacı nedir? Site kimlere hitap ediyor? İçeriğinde neler var?

Yunus Emre Enstitüsü olarak ülkemizi ve dünyayı tehdit eden yeni tip koronavirüs salgınına karşı mücadele eden Türk ve yabancı bilim insanlarını desteklemek amacıyla covid19.tabipacademy.com adı altında bir web sitesi açtık. Sitede tıp, aşı geliştirme, ilaç kullanımı, yapay zekânın kullanımı, test kitleri, solunum cihazları, yüz maskeleri, biyoloji, kimya, teknoloji, sosyoloji, ekonomi gibi farklı kategoriler bulunuyor. Bu kategoriler altında korona pandemisi hakkındaki en son gelişmeleri yayımlıyoruz. Bir de bir ekosistem kurduk. Bu sayede mühendisler, eczacılar, tıbbi malzeme konusunda yatırım yapmak isteyenlere ve bilim insanlarına ulaşmak istiyoruz. Çözümün bir parçası olmak amacıyla hastaların hayatlarını kurtarmak için zamanla yarışan doktorlara, bilim insanlarına medikal malzeme üreticilerine ve tüm insanlara en doğru bilgileri en iyi kaynaklardan derleye-

rek aktarmayı ve onların çalışmalarına hız katmayı amaçlıyoruz. İnternetteki bilgi kirliliğini göz önüne aldığımızda COVID 19 HUB; asılsız, yanlış veya spekülasyon unsurları içermeyen, tamamen akademik ve bilimsel yayınların ve haberlerin bulunduğu bir site olarak konumlandı.

Kültür Neden, Bilim Nasıl Sorusunu Sorar

Yunus Emre Enstitüsünden daha çok Türkçe öğretimi ve kültür-sanatla ilgili projeler duyurmaya alışkınsınız. COVID-19 HUB ile ilgili bir proje beklentilerin dışında bir proje doğrusu. Yunus Emre Enstitüsü neden böyle bir proje yapıyor?

Biz Yunus Emre Enstitüsü olarak kültür ve bilim üretiyoruz. Kültür ve bilim vasıtasıyla dünyadaki insanlarla bağ kuruyoruz. Kültürün 850'den fazla tanımı var. Bu tanımlardan birisi ise kültürün olayları ve süreçleri anlamlandırılmadaki rolüne dikkat çeker. Daha da önemlisi, kültür neden sorusunun cevabını arar. Bilim, nasıl sorusunun cevabını arar. Koronavirüs örneğinde düşünersek, bilim, "Virüs nasıl ortaya

çıkı?” “Gelişimini kaç günde tamamlıyor?” “Nereye yayılıyor?” gibi sorular sorar; yani, genellikle nasıl sorusunun cevabını arar. Kültür ise çok daha genişir ve insanlığın bir bütün olduğu düşünüldüğünde çok daha büyük bir anlam kazanır.

TABİP çerçevesinde böyle bir site açarken, insanlığın karşılaştığı bu evrensel soruna nasıl cevap verdiğimiz ve neden bir başka cevap yerine o cevabı verdiğimiz odaklanıyoruz.

“Bu virüs salgınının anlamı ne?” sorusu kültür için önemlidir. Bu soru, bir kültür kurumu olarak bizi doğrudan ilgilendiriyor. TABİP çerçevesinde böyle bir site açarken, insanlığın karşılaştığı bu evrensel soruna nasıl cevap verdiğimiz ve neden bir başka cevap yerine o cevabı verdiğimiz odaklanıyoruz. Dolayısıyla insanlara “şunu okuyun, bunu okuyun” demektense, bir davranış sergiliyoruz. Belki bu söz şaşırtıcı gelebilir ama zorluklar karşısında nasıl davrandığımız, ne tepki verdiğimiz bizim gelecek kuşaklara bırakacağımız en önemli zihinsel mirasımızdır ve kültürel belleğimiz tarafından şekillendirilmektedir. Bir başka deyişle, bugünkü davranışlarımız ve hissettiklerimiz gelecekteki kültürel mirasımızın bir parçası olacaktır. Onun için biz TABİP portalını, TABİP ekibini ve Yunus Emre Enstitüsünün 58 merkezini kullanarak, insanlığın yararına bu sorunun çözümüne katkıda bulunmaya çalışıyoruz.

Bir Felaket Dünyaya Büyük Bir Ders Verdi

Dünyanın mevcut sistemi güç temelli bir sistemdir. Buna göre uluslararası ilişkilerde de ulus

ıçı ilişkilerde de güce dayalı bir hiyerarşi kurulmuştur. Bu hiyerarşi içerisinde yetişen nesiller de sosyalleşme süreçlerinde bu hiyerarşiye göre şekillenirler. Dünyanın tamamında hâkim olan bu toplumsal hiyerarşi kriteri gücün niteliğine ve nedenine bakmaz, sorgulamaz. Rahatsız olsa dahi bunu bir veri olarak kabul eder. Eğitim sistemleri de buna uygun insan yetiştirmeye gayret eder. Bilimin buradaki rolü çoğunlukla sadece verilen amaca, yani gücü elde etmeye yönelik yolları ortaya koymak ve ona uygun teknolojileri geliştirmektir. Peki, bu gücü “neden” elde edeceğiz? Elde ettiğimiz “güç” ile ne yapacağız? Bu sorunun cevabı da genellikle uluslararası ilişkilerde belirleyici olan rekabet ile açıklanır. “Başkalarına acırsan ya da merhamet gösterirsen sen acınacak ve merhamet gösterilecek duruma düşersin.” denir.

Güç kavramına göre belirlenmiş ve dizayn edilmiş bu uluslararası sistemde, sizin hangi dine, hangi ırka ya da cinsiyete sahip olduğunuz, Batılı ya da Doğulu olmanız, ideolojik ya da siyasi öncelikleriniz ve renklerinize pek fark etmez. Gücü elde etmek için hangi araçlar varsa ulusal sınırlarda ya da uluslararası toplumlarda ona göre bir yükselme grafiği izlerler. Gücü elde etmek için silah sanayisinden tutun da enerji koridoru oluşturmaya, belirli sektörlerde tekelleşmekten tutun da rakiplerinizi alt etmek için geliştireceğiniz medya kampanyalarından etik olmayan davranışlara kadar, sınırlarımızı duvarlarla ya da tel örgülerle çevirmekten diplomatik olarak ittifaklar kurmaya kadar ne gerekiyorsa her yolu kullanmanız meşrudur, gereklidir.

Bu denklemde gücün zıddı daima güçsüzlük olarak tanımlanır. Oysa bizim kültürel kodlarımızda güç sorgulanır. İnsan olma serüvenini ana rahminden beşer olarak dünyaya gelen bir süreç olarak görürüz. Beşer olmaktan insanlığa

geçebilmek için kendinden doğması gerektiğini biliriz insanın. Bizim en büyük imtihanımız da gücün bize ait olduğunu zannetmemizdir. Onun için bizde sürekli “*La havle ve la kuvvete illa billah*” zikri çekilir. Bunun amacı insanı “güçten” arındırmaktır, haddini bildirmektir. En özgür insanlar güçten zihnini arındırabilmiş olanlardır. Gücü meşru gösterebilmek için hep gücün karşısına ya da zıddına güçsüzlüğü koymuşlardır. Oysa bu büyük bir yanlışlıktır. Gücün karşısında güçsüzlük değil merhamet vardır. Çünkü güç sahibini köleleştirir. Onu kaybetmemek için her şeyini feda eder. Kâinata her hareketin, her oluşun ve değişimin temelinde bir güç vardır. Güçsüz olmaz. Fakat bu güç bizim değil, bizim de içinde bulunduğumuz büyük iradedir gücün sahibi. Nedensellik içerisinde bize de bir güç verilir. Bir kadın nasıl büyük bir sıkıntı ve zorluk çekerek insanı rahminden dünyaya getiriyorsa ve buna rağmen kendinde bir güç vehmetmiyorsa, insan da kendisine verilen gücü merhametle kullanmalı. Bilgi sahibi olmak, para sahibi olmak, makam sahibi olmak hepsi bize bir güç verir.

En büyük özgürlük güçten kurtulmaktır. Güç, sahibine kendisine aitmiş duygusu yaşatır. Merhamet ise insanı doğallaştırır ve yaşadığı evrenin bir parçası olduğunu hissettirir. Bizim

kültürümüzde insanın beşer seviyesinde kalıp kalmadığı ya da kendinden doğarak insan olup olamadığı onun üç şeyle olan ilişkisinde ibrenin güçten yana mı, merhametten yana mı ağır bastığı ile anlaşılır.

Nedir bu üç ilişki?

Bu üç ilişkinin ilki, insanın kendi ile olan ilişkisidir. İnsan kendi bedenini, ruhunu ve özünü nasıl görüyor ve nasıl davranıyor? Merhamet mi güç mü ağır basıyor? İkinci olarak, insanın diğer insanlarla olan ilişkisinde ne hâkim? Güç mü, merhamet mi? Son olarak, insanın tabiatla ve çevre ile olan ilişkisinde merhamet mi, var güç mü var? İnsanı tanımak ve ayırt edebilmek için onun bu üç ilişkisine bakmak gerekir. İster yatay ister dikey yönde olsun, tüm ilişkilerde belirleyici olan bize ait olduğunu zannettiğimiz gücü nasıl kullandığımızdır.

Olaylara sadece bilim açısından yaklaşırsanız insanlığın ortak bilinci bir ilerleme kat edemez. Çünkü bilim “neden” sorusunu sormaz. Bilim kendisine verilen probleme sadece “Nasıl çözebilirim?” diye yaklaşır. İnsanı yok edebilecek silahları da bilim üretir. Bilim hem koronavirüsü hem de ilacını üretebilir. Çünkü bilim, problemleri çözerken sadece nasıl sorusunu sorar. Bilim, ona hükmeden –ya da işveren– ne istiyorsa onu üretir. Bilimin işverenine “neden” sorusunu sorduracak bilinç düzeyi ise kültürdür. Bilinç kültürün konusudur. Kültür, bilinci oluştururken hep “neden” sorusunu sordurur. Arınmak, gücü reddetmek ya da onun karşısına güçsüzlüğü koymak değil, gücün karşısına “merhamet”i yerleştirmektir. Merhamet her yaratılmışın birbiri ile irtibatlı ve biricik olduğunu anlamaktır. Kültür; olaylara, durumlara, duruşlara, süreçlere anlam

kazandırır. Her işin nedenini sorar. Güç anlayışına göre küçük olan önemsizdir. Fakat bu virüs ile birlikte gördük ki en güçlü silahlar dahi bu küçüklükteki bir etkiyi yok edemiyor. Her gün ortalama 24 bin defa aldığımız nefes, dünyanın en önemli gücümüştü.

Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramının Yerini Refakat Aldı

COVID-19 HUB sadece insanların koronavirüse karşı hayatta kalmalarıyla mı ilgileniyor yoksa pandemi sonrası dünya genelinde yaşanan veya yaşanabilecek ekonomik, politik, psikolojik, sosyolojik sorunları da mercek altına alıyor mu?

Bu konular da bizim kategorilerimiz arasında var, özellikle koronavirüsün toplumsal ve bireysel etkilerine dair gelişmeler sitemizde yer alacak. Kültür dediğimiz şey burada devreye giriyor. Bir kültür kurumu olarak Yunus Emre Enstitüsünü tüm bunların uluslararası ilişkilere yansımaları nasıl olacak sorusu doğrudan ilgilendiriyor. Peki, uluslararası ilişkilerde güç merkezli ilişkiler devam edecek mi? Ne acıdır ki, koronavirüs insanların yapamadığını yapıyor ve bütün insanları din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin birleştiriyor. Çünkü bu virüs bizde eskilerin dediği gibi, "Kalp gözünü açtırıyor." yani tefekkür gözünü oluşturuyor. Bu anlamda baktığımızda küçük virüs kendimizle ilişkimizi sorguluyor. Kendinizi dinlemenizi ve içinize dönmenizi sağlıyor.

Bu virüs hem uluslararası rekabeti hem de insanlar arası rekabeti ortadan kaldırdı. Yani rakip değil, refik olduk. Gerçekten birbirimize bu mücadelede refakat ediyoruz. Çünkü "seni koruduğumda ben yaşayabilirim".

Üçüncüsü de birlikte yaşadığımız insanlarla ilişkinizi sorguluyor. Çünkü şu ana kadar uluslararası ilişkiler hep güç odaklı düşünülüyordu. Yunus Emre Enstitüsünün yaptığı işe yumuşak güç (soft power) deniyor. Aslında güç bir kirliliktir, yani insani değildir. Biz Yunus Emre Enstitüsü olarak hep bunu anlattık, ama bunun gerçekliği şu anda ortaya çıkıyor. Uluslararası ilişkilerin güç kavramını bana göre bu salgın ortadan kaldırıyor. Dünyadaki en güçlü iktidarlar, ne Amerika ne Çin hiç kimse bu sorunu çözemiyor. Çünkü güç odaklı bir uluslararası ilişkiler vardı. Virüs bu anlamda tüm bu güçleri durdurdu. Yani insanın ilişkide bulunduğu tüm bu sistem yeniden tanımlanıyor. Uluslararası ilişkilerde bir rekabet anlayışı vardı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası ilişkiler tamamen acımasız bir rekabete dayalıydı. Bu rekabete uyum sağlamak için de her bir birey bir diğerine rakip olarak görülüyordu. Bu virüs hem uluslararası rekabeti hem de insanlar arası rekabeti ortadan kaldırdı. Yani rakip değil, refik olduk. Gerçekten birbirimize bu mücadelede refakat ediyoruz. Çünkü "seni koruduğumda ben yaşayabilirim". Devletler de şu anda bu aşamada. İlk refleks olarak herkes sınırlarını kapattı, ama 6 ay sonra mecburen açacaklar. Düşman olanlar birbirlerini korumak zorunda olacaklar. Virüs bu anlamda bir bütünsellik gösteriyor. Kültürel açıdan baktığımızda tüm rutinlerimiz altüst oldu. Gösterişe dayalı her şey, tüm vitrinlerimiz yok oldu. Onun için büyük zorluklarla karşılaştığında Avrupa'da bir dönem çok sık kullanılan "Memento mori" yani "öleceğini hatırla" veya "fani olduğunu hatırla" tabiri hayatın bütünselliğini hatırlatıyor. Şu anda insanlar hiç karşılaşmak istemedikleri iç dünyalarıyla karşılaşılıyor. Sorunun kültür tarafında bunu anlamamız gerekiyor.

Dünya genelinde her ülke koronavirüse karşı mücadelede farklı yöntemler kullanıyor. Hekimler arasında da bazı görüş ayrılıkları var. Çünkü bu hastalığa karşı henüz net bir tedavi şekli yok. Gerek bulaşmanın önlenmesinde, gerekse hastalığın tedavisinde değişik ilaçlar ve yöntemler söz konusu olabiliyor. COVID-19 HUB bu yöntemlerin karşılaştırılması ve en doğru metotların bulunması konusunda yardımcı olabilecek mi? Bunun dünya genelinde salgınla mücadeleye, özellikle teknoloji üretimi ve ilaç geliştirme süreçlerine nasıl katkısı olacak?

Bizim özellikle Yunus Emre Enstitüsü olarak amacımız Türkiye'nin, Türk kültürünün özellikle insanın an itibarıyla bütün insanlık için çalıştığını göstermek. Bu arada da bütün bunları birbirimizle paylaşmak durumundayız. Herkes kendi bilgilerini paylaşırsa bilim insanları çözüm üretebilir. COVID-19 HUB dâhilinde bir ekosistemimiz var: Site teknoloji üreticilerini ve bilim insanlarını buluşturuyor. Böylece çözümün yurt içi ve yurt dışındaki paydaşlarla birlikte arıyoruz. Çünkü tek başına teknoloji üreticisi bunu başaramaz. Bu ekosistem içinde en temel çalışma usulü de bu; yani, mutlaka Türkiye çözümün

bir parçası, bir paydası olabilir. COVID-19 HUB sadece bilim insanlarını değil, paydaşları da bir araya getiren bir site.

Biz tüm tecrübelerimizi tüm dünyayla paylaşıyoruz, ABD ve Çin gibi başka ülkelerdeki tecrübeleri de paylaşıyoruz. Farklı ülkelerdeki tecrübeleri paylaşıyoruz. Koronavirüs hızlı yayıldığında çözümün de hızlı olması gerekir. Biz bu bilgi akışını hızlı bir şekilde sağlayarak hem uygulayıcılara hem de tedavi edenlere destek oluyoruz. Bilim insanları, araştırmacılar, üreticiler ve mühendisler için ücretsiz bir şekilde bu imkânı sağlıyoruz.

Çünkü TABİP olarak Türkiye'de üretilen bilimin insanlığın ortak mirası olarak görüyoruz. Onun için de kimseyi rakip görmeden bilgilerimizi tüm insanlık ile paylaşıyoruz. Dünyadaki bilgi ve birikimin de yine başka milletlerle paylaşılması gerektiğine inanıyoruz.

İkinci bir sosyal katkımız da şöyle özetlenebilir: Dünyanın her tarafından bu hastalığa yakalanmış ya da tedavi gören kişilerden bize tecrübelerini aktaran elektronik postalar geliyor. Bunları da ikinci aşamada onay verdikleri takdirde paylaşacağız. Bu öznel tecrübe ve algılama çok kıymetli. Hastalıkla mücadelede her bir bireyin hem kişisel hem de kültürel zenginliği ve perspektifi ile geliştirdiği bir mücadele yöntemi olabilir. Bu tecrübeler başka insanlara ilham verebilir. Aynı düşmana karşı savaşıldığını gördüklerinde insanlar arasında sınırları ve dilleri aşan bir birliktelik düşüncesi ve inancı gelişebilir. Bu açıdan bireysel tecrübesini paylaşmak isteyenle-

rin ortak insanlık birikimine etik bir katkı sağlayacağına inanıyoruz. Ayrıca bu tecrübelerin, tüm hastalara, nelere dikkat etmeleri konusunda yardımcı olacağını düşünüyoruz.

COVID-19 HUB için çalışan özel ekipler var mı?

Bizim kendi personelimizden 8-10 kişi COVID-19 HUB için uğraşiyor. Onun dışında da hem biz bilim insanlarıyla, hem TABİP bilim kurulu üyelerimizle sürekli görüşme halindeyiz. Ayrıca, gönüllü olarak bize destek olan insanlar var. Tıp alanında ve ilaç geliştirme alanında çalışan insanlarla da görüşüyoruz. Bir nebze olsun tüm dünya insanlarına katkıda bulunmak istiyoruz. Kültür özellikle zor zamanlarda nasıl tepki verdiğimizden süreçleri nasıl yönettiğimize kadar her davranışın temelindeki niyetten anlaşılır. Onun için kültür bir iş yapış şeklidir de. Biz de bu aşamada tüm insanlığa sorun olan COVID-19'u TABİP çerçevesinde bir örnek vaka olarak görüyoruz. Çünkü TABİP olarak Türkiye'de üretilen bilimi insanlığın ortak mirası olarak görüyoruz. Onun için de kimseyi rakip görmeden bilgilerimizi tüm insanlık ile paylaşıyoruz. Dünyadaki bilgi ve birikimin de yine başka milletlerle paylaşılması gerektiğine inanıyoruz.

COVID-19 HUB için uluslararası kuruluşlarla bir takım işbirlikleri yapılacak mı?

Bütün dünya bu virüsle mücadele ettiği için, Batı ülkelerindeki kurumlarda ve Enstitümüz dâhilinde evden çalışma modeline geçildiği için bu işbirlikleri sadece dijital ortamda devam ediyor. Bu konudaki görüşmelerimiz devam ediyor. Dünyanın dört bir yanında işbirliklerine devam edeceğiz. Şu anda bu sitenin faaliyetlerine dair birçok ülkede, özellikle hem Batı hem Arap

coğrafyasında çok fazla miktarda tanıtım yazısı çıktı. Önümüzdeki dönemde araştırma enstitüleri ve üniversitelerle somut birliklilikler de düşünüyoruz.

"Hepimiz Biriz.", <http://www.chinaview.cn>

COVID-19 HUB için mobil bir uygulama geliştirilmesi düşünülmüyor mu?

COVID-19 HUB, 10 gün kadar önce çıktığı andan itibaren her gün yenileniyor ve siteye yeni gelişmeler ekleniyor. Her saat başı veriler yenileniyor. Tabi sürekli gerek tasarım gerekse teknolojik altyapısı geliştiriliyor. Mobil platformdaki çalışmalar devam ediyor.

Korona pandemisi önemini yitirdiğinde COVID-19 HUB başka salgınlara mücadelede kullanılacak mı? Daha geniş bir perspektifte bu sitenin işlev ve amacı nedir?

COVID-19'un özelliği tüm dünyayı tehdit etmesi. Bundan önce bazı ülkelerde etkili olan Ebola, SARS gibi salgınlara ölüm oranları çok daha yüksekti. Tabiatındaki denge kültürel anlamda sürekli değiştiği için, ben parantez içinde devamlı şunu söylüyorum: Bilim nasıl, kültür neden sorusuna cevap verir. Neden sorusu ce-

vaplanmadığı takdirde yeni virüsler ortaya çıkar. Çünkü tabiatta böyle dengesizlikler var. Uluslararası sistem kâinatın bir parçası, onun için bizim bu kâinat kitabını okumaya gayret etmemiz gerekiyor. Yani kâinatın bize verdiği mesajı okumadığımız sürece gelecekte de uzun ya da kısa bir zaman sonra yeni virüsler olacak. Belki bundan daha tehlikeli virüsler olacak. Çünkü neden sorusunu cevaplamamız gerekiyor. O açıdan da bizim ne yazık ki bu siteyi devam ettirmemiz gerekecek, şu anda bile aşı çalışmalarının 18 ay süreceği var sayılıyor. Dolayısıyla biz böyle bir ihtiyacı karşılamaya devam edeceğiz.

Türkiye'nin Sağlık Sisteminde Ayrımcılık Yok

Türkiye koronavirüsle mücadelede dünya genelinde nasıl bir yerde? Başta Sağlık Bakanlığı olmak üzere, yetkili kurumlarca yapılan çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Türkiye başından beri olayı ciddiye aldı. Türkiye'nin çok gelişmiş bir sağlık sistemi olmasının büyük bir avantajını gördük. Ayrıca Türkiye'de sağlık sektöründe devletin sosyal devlet olma özelliği ön plana çıktı. Koronavirüs teşhis ve tedavi süreçleri çoğu gelişmiş ülkeden farklı olarak ücretsiz yapılmaktadır. Bu bakımdan halkın belli bir kesimine değil, bütün halka açık bir sosyal güvence sistemi var Türkiye'de. Bu Türkiye'nin en büyük avantajı. İkincisi, koruyucu sağlık ekipmanları, solunum cihazları ve hastanelerin yoğun bakım üniteleriyle ilgili bir sıkıntımız görünmüyor. En önemli bir başka konu ise Türkiye'de sağlık sektöründe çalışan insanların tamamının Türkiye'nin en kaliteli ve zeki insanlarından oluşması. Bunun büyük bir avantajı var. Türkiye belki son 40 yıldır üniversite girişi sınavlarında, yani toplumsal elemenin ve süzgecin uygulandığı yönlendirmelerde en başarılı insanlarını sağlık sektörüne yönlendirmektedir. Onun için çok nitelikli, duruma hızlıca adapte

olup kendi aralarında ağ oluşturabilen ve sorunla tıbbi açıdan hızlıca yaklaşım getirebilen bir insan kaynağımız var. En büyük avantajımız budur. Başka bir alan ya da sektör olsaydı bu kadar başarılı olmayabilirdik. Avrupa ülkelerinde solunum cihazı yetersizliğinden ölüm vakaları arttı. Türkiye olarak solunum cihazları ve entübe olmuş hastalar belli bir oranı geçmedikçe sorun oluşmuyor. Yani kendimize yetebiliyoruz. Onun için hasta sayısının daha fazla artmaması gerekiyor. Yine kültür çok önemli: Millet olarak birbirimize destek ve yardımcı olmamız büyük bir avantaj.

İnsan Yaşarsa Devlet Yaşar

Söylediğiniz gibi Türkiye'nin özellikle tıbbi araç gereçler ve hastane konusunda iyi bir konumda olduğunu görüyoruz. Aynı şekilde, bu durum yurt dışına da tıbbi yardımlar olarak yansıyor. İnsanlığın bütün olarak zor bir durumda olduğu bir zamanda Türkiye'nin İspanya'dan İsrail'e, İngiltere'den Balkanlara uzanan yardım elini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bu bizim açımızdan çok kıymetli ve bizi diğer kültürlerden ayıran en önemli özellik. Biz bunu gösteriş için yapmıyoruz, inandığımız için yapıyoruz. Çünkü bizde "Ya olduğun gibi görün ya da görüldüğün gibi ol" denilir, bu düşünce temel yaklaşımımızı özetler. Bizde şayet insanlık için yararlı olabilecek temel bir malzeme varsa, bunu paylaşıyoruz. Bu devletin de temel yaklaşımıdır. Çünkü insanı yaşattığımızda devlet yaşar. Bu insanın Türk, Arap ya da İngiliz olmasının hiçbir anlamı yoktur. Biz bütün insanlığı bu anlamda bir olarak görüyoruz. Onun için de İngiltere'den tutun da Polonya'ya kadar çok sayıda ülkeden bizim arkadaşlarımıza çok pozitif geri dönüşler olması bizi çok sevindirdi. 🌸

Dilek Uyar (Fotoğraf Sanatçısı)

Çobanın Sağım Sonrası Sürüyü Tekrar Otlaklara Götürme Çabası ve Tozlu Yolculuk. (Bitlis)

1976 Çanakkale doğumlu olan Dilek Uyar lisans eğitimini Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesinde, lisansüstü eğitimini de yine Gazi Üniversitesi İş ve Sosyal Güvenlik Hukukunda yaptı. 2000 yılından beri Ankara Barosuna kayıtlı olarak avukatlık yapmaktadır. Evli ve iki çocuk annesidir. Ulusal ve uluslararası pek çok derecesi bulunmaktadır; 2017 Sony Dünya Fotoğraf ödüllerinde Övgüye Değer Fotoğrafçı, 2017 National Geographic yılın seyahat fotoğrafı yarışmasında Dünya birinciliği (bu dereceyi ülkemize kazandıran ikinci Türk ve ilk Türk kadın fotoğrafçı sanatçısı), 2018 yılında Travel Photographer Society Yılın Seyahat Fotoğrafı yarışması Siyah Beyaz kategoride birincilik, 2018 1x Uluslararası Fotoğraf Yarışması Belgesel kategorisinde birincilik, 2018 IPA International Photography Awards'ta; 1 Alt Kategori birinciliği, 2 Alt Kategori Mansiyon, 1 Kategori birinciliği ve yılın Fotoğrafçısı unvanı ile "Discovery of Year" için aday gösterilen 12 finalistten biri olan ilk ve tek Türk fotoğrafçısıdır. 2019 SIENA International Photo Awards üçüncülüğü ve 2020 Sony Dünya Fotoğraf Ödülleri Ulusal Kategori birinciliği bulunmaktadır. Birleşmiş Milletlerin suyun önemine dair düzenlediği sergide yer almaya hak kazanan tüm dünyadan 13 fotoğrafçıdan biri olup tek Türk fotoğrafçısıdır. Sergi New York ve Paris'te izleyiciler ile buluşmuştur. Yine Pulitzer'e aday gösterilmiş Gulnara Samoliva'nın Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sergisinde bir fotoğrafı ile yer almıştır. Halen sosyal sorumluluk kapsamında kanser ve kürtaj projeleri üstünde çalışmaktadır.

